JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Právní povědomí dětí z dětských domovů se školou
DIPLOMOVÁ PRÁCE

Knihovna JU - PF
3115174585

26. listopadu 2006

Jitka Dvořáková

Anotace

Úmluva o právech dítěte (dále zkr. ÚPD) byla ratifikována Českou republikou v roce 1993. Jako monitorovací orgán implementace ÚPD byl ustanoven Výbor OSN pro práva dítěte (dále zkr. Výbor), který v rámci poslední "Závěrečné zprávy Výboru OSN pro práva dítěte" kritizoval ČR za nedostatečnou informovanost dětí i české veřejnosti o principech obsažených v ÚPD a jejich neúplném naplňování (implementaci) a to převážně u dětí žijících ve znevýhodněném prostředí (tzn. i dětí žijících v dětských domovech se školou).

Tyto závažné skutečnosti se staly podnětem pro napsání této diplomové práce a stanovení následujících cílů: 1. zjistit právní povědomí u dětí z bývalých výchovných ústavů (přejmenovaných na dětské domovy se školou); 2. porovnat toto povědomí s právním povědomím dětí z běžného výchovného prostředí; 3. vytvořit metodiku, která by sloužila pro zvyšování právního povědomí u této cílové skupiny. Vzhledem ke složitosti realizace těchto cílů jsem v roce 2003 podala projekt na agenturu Fond rozvoje vysokých škol, který byl úspěšně přijat. Řešení projektu probíhalo v průběhu roku 2004, jeho součástí bylo i absolvování vědecké stáže na University of London, v Institutu psychiatrie, pod odborným vedením Dr. Stephena Scotta (viz příloha 26 – Potvrzení o stáži v Londýně).

Metodou pro výzkum se stal **řízený rozhovor** (částečně standardizovaná metoda) vedený pomocí dotazníku vytvořeného profesorem Gary Meltonem a jeho týmem v Jižní Karolíně ve státě Columbia. Tento dotazník obsahuje kromě identifikačních údajů (věku, pohlaví, třídy) čtyři obecné otázky týkající se pojmového vyjádření práva a dvanáct situací, v nichž dítě představiteli krátkého zmíněného příběhu přiznává právo nebo nikoliv. Americký dotazník byl rozšířen o doplňující otázky pro děti (jejich znění navrhli PhDr. Kovařík a Prof. Dunovský); o tři obecné otázky ukazující dětské pochopení významu zákon; dále o čtyři série otázek (v jedné sérii dvanáct) týkajících se přiznávání práv a povinností dětem i dospělým; a o patnáct otázek vymezujících pojmové chápání „dobrého občana" (byly doplněny z mezinárodního výzkumu občanské výchovy IEA proběhlého ve 28 zemích i v ČR). Tento univerzální dotazník přeložený do několika jazyků (polštiny, norštiny, estonštiny, samozřejmě češtiny) umožňuje mezinárodní srovnávání a je jedinečným nástrojem pro široký mezinárodní výzkum. Ve svém výzkumu jsem použila všechny výše zmíněné typy dotazníků (viz příloha 1).

Stanovené cíle diplomové práce se podařilo naplnit. Srovnání právního povědomí dětí z dětských domovů se školou a běžného výchovného prostředí bylo provedeno pomocí statistického programu SPSS (Statistical Package for Social Sciences). Součástí práce je i navržená metodika pro zvyšování právního povědomí u dětí z dětských domovů se školou, která byla prakticky vyzkoušena v Dětském domově se školou v Šindlových Dvorech (viz příloha 27)

Předběžné výsledky byly publikovány v časopise Kontakt (viz Dvořáková, J., Čapková, J., Dvořáková, K., Simandl, M. Právní povědomí dětí z dětských domovů se školou (bývalých výchovných ústavů). In: Kontakt, 2005, roč. VII, č. 1-2, s. 87. ISSN 1212-4117) a ve sborníku z mezinárodní konference v Maďarsku (viz Dvořáková, J., Burkertová, H., Břízová, B. Children from special educational institutions and thein legal conscience of the Convention on the Rights of the Child. In: Sborník z mezinárodní konference s názvem: 5th International Konference of PhD. Students. Miskolc: University of Miskolc, 2005. ISBN 963 661 675 2).

Annotation

The Convention on the Rights of the Child (further abbr. CRC, Convention) was ratified by the Czech Republic in the 1993. To monitor implementation of the CRC was established the Committee on the Rights of the Child. This body's task is to monitor and judge how particular states, who adopted the Convention, follow provisions and fulfill commitments resulting from the document. The Committee criticized the Czech Republic for several reasons - among others, because of the fact that Czech general public and especially Czech children are not informed sufficiently about the principles of the CRC and that the principles are not adequately applied – especially in difficult situations of children in disadvantaged environment (especially residential institutions). This critique was reason to make research on legal consciousness of the CRC with children from the Czech special educational institutions (especially called Children Homes with Schools).

The Committee critique led me to set up folowing research aims as a part of my thesis: 1. to find out the legal consciousness of the children living in CHS; 2. to compare this consciousness with legal consciousness of children living in normal educational environment (children from ordinary Czech basic schools); 3. to suggest new methodology appointed for improvement legal consciousness of children living in CHS. Due to complexity of suggested aims was made decision to apply to the University Fund of Development for the project. The application was succesful and project was solved during the year 2004. As a part of the project was also research scholarship in University of London, Institut of Child Psychiatry under the Dr. Stephen Scott leadership (see annex 26).

Research instrument was the American questionnaire as a half standardized method, which was made by prof. Gary Melton and his team in South Carolina. To this questionnaire were added questions from International Research of Civics - IEA; questions of conceding rights and duties to the children and adults; questions added by prof. Dunovský and doc. Kovařík appertaining children´s fears and enjoyments. Each questionnaire was lead individually as a interview with each child and lasted about 40 minutes. American questionnaire was translated to the several languages, so enables an international comparison.

The reseach aims were fulfiled, comparison of legal consciousness of children from CHS and from normal educational environment was done by the SPSS (Statistical Package for Social Sciences). Part of this research paper is suggested methodology for improvement of legal consciousness of chidren living in CHS which was checked out in Children Home with School in Šindlovy Dvory (see annex 27).

Preliminary results from this research were published in journal Contact (see article - Dvořáková, J., Čapková, J., Dvořáková, K., Simandl, M. Právní povědomí dětí z dětských domovů se školou (bývalých výchovných ústavů). In: Kontakt, 2005, roč. VII, č. 1-2, s. 87. ISSN 1212-4117) and in publication from the International Cnference of PhD. students in Hungary (see article - Dvořáková, J., Burkertová, H., Břízová, B. Children from special educational institutions and thein legal conscience of the Convention on the Rights of the Child. In: Publication from the 5th International Konference of PhD. Students. Miskolc: University of Miskolc, 2005. ISBN 963 661 675 2).

Tato diplomová práce vznikla jako pokračování projektu s názvem "Sociální práce vyplývající z Úmluvy o právech dítěte" (č. 1115/2004), který byl finančně podpořen Fondem rozvoje vysokých škol.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Právní povědomí dětí z dětských domovů se školou" dětí vypracovala samostatně a použila jen pramenů, které cituji a uvádím v přiložené bibliografii.

V Českých Budějovicích 26. listopadu 2006

Velmi ráda bych poděkovala panu prof. PhDr. Františku Mannovi, CSc. za odborné vedení diplomové práce, paní Mgr. Renatě Jandové za podporu i poradenství a panu Mgr. Tomáši Kohoutkovi za neocenitelnou pomoc při statistickém zpracování. Mé díky též patří studentům Pedagogické a Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kteří se podíleli na výzkumu právního povědomí a samozřejmě dětem z dětských domovů se školou, jež se tohoto výzkumu účastnily. Nesmím opomenout poděkovat svým rodičům a příteli Zdeňku Vackovi, neboť mi byli oporou a zázemím, bez něhož bych si své studium nedokázala představit.

OBSAH

1. Úvod 10

2. Současný stav 11

2.1 Popis současného stavu 11

2.2 Úmluva o právech dítěte 12

2.2.1 Historické příčiny vedoucí ke vzniku Úmluvy 13
2.2.2 Členění Úmluvy o právech dítěte 14
2.2.2.1 Provision 15
2.2.2.2 Protection 16
2.2.2.3 Participation 17
2.2.3. Monitorování a implementace ÚPD 18
2.2.4 Definice dítěte a její problematika 19

2.3 Děti s poruchami chování 20

3. Praktická část 25

3.1 Cíle práce a hypotézy 25

3.1.1 Cíl práce 25
3.1.2 Hypotéza práce 25
3.1.3 Odborná stáž v Londýně 25

3.2 Metodika 25

3.2.1 Charakteristika výzkumných souborů 25
3.2.2 Charakteristika srovnávacího souboru 27
3.2.3 Metoda 28

3.3 Postup 29

3.4 Výsledky 32

3.4.1 Identifikační údaje výzkumného a srovnávacího souboru 32
3.4.2 Rozbor otázek z řízeného rozhovoru vedeného dle dotazníku 33
3.4.2.1 Obecné otázky 33
3.4.2.2 Rozbor odpovědí na jednotlivé situace 45
3.4.2.3 Srovnání odpovědí na jednotlivé situace 64
3.4.2.4 Analýza přiznávání práv a povinností dětem i dospělým 65
3.4.2.5 Srovnání odpovědí na práva a povinnosti dětí i dospělých ... 72

3.4.2.6 Rozbor tabulky „dobrého občana“ 74
3.4.2.7 Doplňující otázky pro děti 76

3.5 Diskuse 81

3.5.1 Obecné otázky 81
3.5.2 Situace – diskuse k odpovědím dětí z DDŠ 83
3.5.3 Situace – diskuse ke srovnání dětí z DDŠ a BVP 86
3.5.4 Přiznávání práv a povinností dětem i dospělým 89
3.5.5 Pojetí „dobrého občana“ 89
3.5.6 Doplňující otázky pro děti 89

4. Návrh metodiky 92

4.1 Podmínky realizace 92

4.2 Pojem právo 92

4.3 Protektivní články (oblast protection) 96

4.3.1 Článek 2 – Nediskriminace 96
4.3.2 Čl. 3 – Přednostní zájem dítěte 101
4.3.3 Čl. 8 – Zachování identity 103
4.3.4 Čl. 16 – Ochrana soukromí 106
4.3.5 Čl. 32 – Dětská práce 108
4.3.6 Čl. 9 – Oddělení od rodičů 109

4.4 Participační články (oblast participation) 112

4.4.1 Čl. 12 – Názor dítěte 112
4.4.2 Čl. 13, 14, 15 – Svoboda projevu, svoboda myšlení, svědomí a náboženství, svoboda sdružování 113
4.4.3 Čl. 30 – Děti menšin a domorodých obyvatel 115
4.4.4 Čl. 31 – Volný čas, rekreace a kulturní činnost 116
4.4.5 Čl. 40 – Justice pro mladistvé 116

4.5 Oblast zabezpečování „přežití a rozvoje“ dítěte (provision) 119

4.5.1 Čl. 5 – Rodičovské vedení a rozvoj dětských schopností 119
4.5.2 Čl. 6 – Přežití a rozvoj 120
4.5.3 Čl. 7 – Jméno a státní příslušnost 121
4.5.4 Čl. 17 – Přístup ke vhodným informacím 124
4.5.5 Čl. 24 – Zdravotní a zdravotnické služby 125
4.5.6 Čl. 27 – Životní úroveň 126
4.5.7 Čl. 28 – Vzdělání 127
4.5.8 Čl. 29 – Cíle výchovy 129

6. Závěr 131

7. Seznam citovaných zdrojů 134

8. Seznam příloh

Seznam zkratek uvedených v diplomové práci

BVP – běžné výchovné prostředí

DDŠ – dětský/é domov/y se školou

ÚPD – Úmluva o právech dítěte

OSN – Organizace spojených národů

CRC – Convention on the Rights of the Child

SPSS – Statistical Package for Social Science

CHS – Children Homes with School

1. Úvod

2. Současný stav

2.1 Popis současného stavu

Úmluva o právech dítěte byla ČR ratifikována v roce 1993. Výbor OSN pro práva dítěte kritizoval ČR prostřednictvím Výroční zprávy (z 31. ledna 2003), kde přímo vyzývá smluvní stranu k rozvoji povědomí o právech v zásadách a ustanoveních úmluvy. Výbor je přímo znepokojen tím, že politici, všechny skupiny odborníků pracujících s dětmi nebo pro děti, jakož i děti, rodiče a nejširší veřejnost nejsou stále ještě dostatečně obeznámeni s Úmluvou a v ní obsaženým katalogem práv (viz čl. 22, Závěrečná zpráva Výboru OSN pro práva dítěte, 2003). Ve vztahu k ústavní péči v ČR je Výbor znepokojen následujícími opatřeními:

- Nepřiměřeně rozsáhlý počet dětí umístěných v ústavní péči; příliš dlouhý pobyt v ní; žádné regulace pro přehodnocování umístění dítěte.
- Výbor je dále znepokojen nad umisťováním dětí v příliš velké vzdálenosti od rodičů, kteří často nejsou uvědoměni o svých právech na navštěvování; nad návštěvou rodičů, jež je mnohdy podmíněna chováním dítěte v ústavu; nad podmínkami a zacházením s dětmi, které často není ve vztahu k jejich rozvíjející se kapacitě a nezajišťuje rozvoj v maximálním možném rozsahu.
- Další kritika se zaměřuje na ústavy, jež jsou příliš rozsáhlé a individuální přístup v nich je k dítěti omezený, dětská participace je minimální.

To, že děti umístěné v ústavní péči nemají dostatečné povědomí o svých právech mne vedlo k zaměření se na právní povědomí dětí z dětských domovů se školou, které zatím v České republice nebylo monitorováno.

2.2 Úmluva o právech dítěte

2.2.1 Historické příčiny vedoucí ke vzniku Úmluvy

Historické aspekty vzniku Úmluvy o právech dítěte jsou úzce navázané na vývoj společnosti, která v průběhu posledních tří set let prodělala hluboké změny ve svém tradičním pojetí a též v nazírání na své nejmenší, na děti. Ke vzniku tohoto mezinárodního dokumentu přispěly víceméně dvě různé tendence. První z nich je probíhající globální projekt lidských práv, jenž navazuje na hrůzy prožité v obou světových válkách a druhou tendencí je změna pohledu na dítě a rodinu v historickém kontextu.

Historie dětství

Historie dětství by se dala rozdělit do šesti etap podávajících určitou představu o postavení dítěte ve společnosti.

Prvním obdobím je období **INFANTICIDY**, ve kterém dítě ani dětství nemělo prakticky žádnou hodnotu a množení lidstva bylo regulováno prostým zabíjením těch, jež se stávali přílišnou přítěží. A tak rodiče neváhali a svrhovali své zdravé i postižené děti z různých skal (Řecko, Řím), posílali je po vodě (Egypt), zanechávali v džungli či neváhali obětovat rozmanitým božstvům. V této pro děti neutěšené době se objevovala dvě pojetí dětství vymezená Jenksem. Prvním z nich byl Dionysiánský model pojímající dítě jako jedince plného materialistických sil, základnu možného zla, jež je potřeba náležitě krotit a napravovat k obrazu svému. Druhý model tzv. Apolloniánský zobrazuje dítě jako nevinné, andělské a radost přinášející. (Toto pojetí naštěstí přetrvalo do dnešní doby.)

Druhé období, pojímané jako **NEVŠÍMAVOST, NEDBÁNÍ K DÍTĚTI**, příliš nezlepšilo vztah společnosti ke svým nejmenším. Děti stále mají statut sluhů a objektů, s nimiž je možné zacházet dle libovůle otce, popř. pána domu. K dítěti se přistupuje jako k malému dospělému, s tím rozdílem, že společnost již nerespektuje jeho bezbožné zabíjení. (Velkou měrou se na této pozitivní změně podílelo křesťanství.)

Třetí etapa spadající do období mezi čtrnáctým až sedmnáctým stoletím se na dítě dívá **AMBIVALENTNĚ**. Dětství se již začíná přiznávat větší význam jako přípravnému období pro dospělost (Dunovský, 1999, s. 44). Při tom se stále zvyšuje potřeba věnovat mu zvýšenou pozornost, rozumět jeho potřebám a respektovat je (Dunovský, 1999, s. 44).

Čtvrté období nazývá L. DeMausse obdobím **INTRUZE**. Můžeme jej zařadit do 18. století (osvícenství), v němž byly děti konečně objeveny jako sociální skupina, která pro společnost znamenala lepší zítřky - bohatství a prosperitu. Tato představa však byla zakotvena v budoucnosti a děti díky tomu ztratily práva, jež by mohly aplikovat na svou současnou situaci.

Pátá etapa nazývaná **SOCIALIZAČNÍ** spadá do období devatenáctého a poloviny dvacátého století. Je ve znamení průmyslové revoluce, která v dětech spatřovala levnou pracovní sílu. Těžká práce bez jakékoli regulace se velmi negativně podepisovala na jejich zdraví. Úmrtnost dětí nabývala ohromných rozměrů (až 500 ‰ v industrializované Anglii). Dětská práce se stala fenoménem, proti němuž se zvedla vlna odporu. Byly vydány první zákony sloužící k regulování pracovního zatížení (Childrens' Acts); dětství se ocitlo pod drobnohledem odborníků, kteří postupně vymezovali potřeby dětí a tak významně přispívali ke zrodu nového oboru pediatrie.

Věk současnosti se situuje do role **PODPORY A POMOCI DÍTĚTI**, jemuž je přiznána nejen právní subjektivita, ale i vesměs všechna práva dospělých. Na dítě je nazíráno jako na plnohodnotnou bytost potřebující pro svůj rozvoj určité vedení, zároveň však jistou míru osobní realizace. Tento výrazně odlišný pohled na naše nejmenší deklaruje právě Úmluva o právech dítěte, přijatá v roce 1989.

Rodina jako základ státu

Nejnovější výzkumy potvrzují, že rodina a její zdravé vnitřní uspořádání jsou tím nejlepším prostředím pro vývoj dítěte. I přesto, že s tímto tvrzením dnes většina lidí souhlasí, se každý druhý rozvádí a dítě tak v mnohých případech vychovává pouze jeden z rodičů. A důvody?

K této problematice přinesl velice zajímavý pohled brněnský sociolog Jan Keller, který příčiny rozpadu rodiny vidí v postupné centralizaci státní moci, jež

vyvlastnila rodinu mocensky, hospodářsky i sociálně a tyto základní soudržné funkce předala speciálním formálním organizacím. *Velké formální organizace nebyly budovány v žádném případě proto, aby rodině odlehčily, vznikly v těch oblastech, které byly důležité pro centralizaci moci, vtažené do konfrontace se sousedními ustavujícími se centry moci, tedy se sousedními absolutistickými a později národními státy* (Keller, 1998, s. 58). *Stát se tváří, že armáda je zde proto, aby ochránila naše rodiny, státní správa proto, aby řešila jejich problémy, zdravotnictví proto, aby rodina byla zdravá, a školství proto, aby byla vzdělaná* (Keller, 1998, s. 57). *Jsme náchylní tomu všemu věřit* (Keller, 1998, s. 57). *Potom však nepochopíme, proč se rodina i přes tak všestrannou péči všech zmíněných organizací tak často hroutí, je stále křehčí a rozpadá se hodnému státu doslova pod rukama. Sevřené pečovatelské objetí státu, zdá se, rodině příliš nesvědčí* (Keller, 1998, s. 57).

Z jeho teorie podle mého názoru vyplývá, že stát, jenž se neustále snaží více a více pomáhat rodinám při zvládání jejich problémů, si tak možná nevědomky rozbíjí instituci, kterou považuje za svůj základ. I přesto Keller uvádí, že rodině přece jenom ještě zbyly nějaké funkce držící ji pohromadě. Mezi ně patří právě výchova dětí - v současné době jeden z největších stmelujících prvků.

Myslím, že je nutné, aby tuto teorii vzali v potaz všichni lidé pracující s dětmi a jejich rodinami, neboť je zcela nezbytné mít na paměti závažnost vnějšího zásahu do rodinného systému, který tak může ztratit ty poslední důvody, jež ho drží pohromadě.

Dobře fungující a soudržná rodina je jedním z toho, co Úmluva označuje termínem **nejlepší zájem dítěte**.

2.2.2 Členění Úmluvy o právech dítěte

Úmluvu o právech dítěte přijaly Spojené Národy 20. listopadu 1989 v New Yorku. Jejímu vzniku předcházely dvě konvence – Ženevská deklarace práv dítěte z roku 1924 a Charta práv dítěte z roku 1959. Obě byly jakýmsi vývojovým předstupněm Úmluvy, která se dnes někdy označuje jako aplikace Všeobecné deklarace lidských práv na dětský věk.

ÚPD se skládá z 54 článků, jež spolu neodmyslitelně souvisí, jsou navzájem provázané a žádný z nich není nadřazený. Dvanáct článků se zabývá povinnostmi smluvních stran, které ratifikovaly Úmluvu; čtyřicet článků se týká přímo dítěte. Jiří Kovařík (1999) člení ÚPD na tyto okruhy práv:

1. Práva na život a přežití (survival rights)
2. Práva na osobní rozvoj (development rights)
3. Práva na ochranu (protection rights)
4. Participační práva (participation rights)

Úmluvu bychom též mohli rozdělit podobně jako Všeobecnou deklaraci lidských práv na práva politická (čl. 13, 14, 15, 17); ekonomická (čl. 4, 6, 32); sociální (čl. 4, 24, 26, 28, 29) a práva kulturní (čl. 4, 31), avšak dělení dle Kovaříka vystihuje základní principy tohoto mezinárodního dokumentu. Zároveň je možné Úmluvu rozdělit na základě **principu 3P** (provision – protection – participation), jenž obdobným způsobem reflektuje podstatu všech článků obsažených v ÚPD.

Nově se v této Konvenci objevují **participační práva** znamenající aktivní podílení se na všech rozhodnutích, která se dítěte týkají. Úmluva mu v tomto smyslu dává statut rovnoprávného komunikačního partnera, s nímž se musí počítat a jehož je nutno brát vážně. Participace by měla vést k tvorbě demokratické společnosti, jejímž základem je právě aktivní účast občanů na společenském dění; měla by posilovat komunikaci (emancipaci) dětí a mládeže; a zároveň preventivně působit proti některým negativním jevům, které se bohužel vyskytují už i u dětí. (Toxikomanie, kriminalita, gamblerství, vandalismus atp.) Následující odstavce podrobně rozebírají tento velmi důležitý princip, jehož prostřednictvím jsou jednotlivé články provázané a neoddělitelné; tzn., je nutné v rámci implementace jednoho článku brát v úvahu články ostatní.

2.2.2.1 Provision

Anglické slovo provision znamená podle Lexikonu angličtiny *zajištění, obstarávání, zásobování, poskytnutí* (Lingea Lexicon, 2000). Tyto všechny výrazy vskutku charakterizují soubor práv spadajících do dané oblasti. Patří sem zejména

právo na zdravotní a zdravotnické služby (čl. 24); právo na životní úroveň (čl. 27); právo na vzdělání (čl. 28); právo na přístup ke vhodným informacím (čl. 17) a v zásadě právo na přežití a rozvoj (čl. 6). Tento princip stanovuje povinnosti pro osoby a subjekty (popř. stát) odpovědné za dítě.

Článek 24 v této věci přímo uvádí výčet požadavků pro zajištění přístupu všech dětí k efektivním zdravotnickým službám, základní a preventivní péči, zdravotnické osvětě či požadavek snižování kojenecké úmrtnosti. Také článek 28 si klade za cíl a povinnost zabezpečit dítěti bezplatné a povinné základní vzdělání; přijatelné a dostupné formy středního i vysokoškolského vzdělání; podporu pravidelné školní docházky (v ČR vesměs velký problém romských dětí); v případě potřeby poskytnutí finanční podpory a další. Článek 27 požaduje zajištění životní úrovně nezbytné pro tělesný, duševní, mravní a sociální rozvoj dítěte, přičemž Úmluva stanovuje, že zodpovědnost za zabezpečení takové úrovně nesou rodiče.

Oblast provision odráží jeden ze základních principů ÚPD – právo každého dítěte na život, přežití a rozvoj (life, survival and development).

2.2.2.2 Protection

Anglický výraz protection má několik významů. Je chápán jako ochrana něčeho, popř. někoho; dále jako ochrana proti něčemu, také se zároveň používá ve smyslu ochrany lidských práv a svobod (Lingea Lexicon, 2000). Všechna tato vyjádření směřují k právům dítěte na rodičovskou a společenskou péči, právu na ochranu před nejrůznějšími formami ohrožování, vykořisťování a dalšími nepříznivými situacemi.

Do této oblasti bychom mohli zařadit článek 2 – nediskriminaci; ochranu dítěte před oddělením od rodičů (čl. 9), nezákonným přemístěním a nevracením (čl. 11), násilím a zanedbáváním (čl. 19). Dále je tento princip obsažen v článku 16 – ochraně soukromí; čl. 21 – osvojení (problematiku osvojení též upravuje Haagská úmluva umožňující osvojení v zahraničí); čl. 22, jenž se zabývá tématikou uprchlických dětí a požaduje od smluvních států jejich ochranu a zajištění potřebných forem humanitární pomoci; čl. 32 – 38, v nichž má dítě právo na ochranu před dětskou prací; zneužíváním drog; sexuálním zneužíváním; prodejem,

obchodováním a únosem; mučením a zbavením svobody; v ozbrojených konfliktech a jiných formách vykořisťování.

Protektivní práva vymezují negativní jevy společenské i jiné, které průkazně vedou k porušování lidských práv i svobod a významně záporně ovlivňují harmonický vývoj dítěte.

2.2.2.3 Participation

Lexicon angličtiny překládá participation jako účast v/na čem, zapojení do čeho, participaci na čem. Zároveň tento pojem spojuje se souborem anglických výrazů, které široce vymezují participaci: *group action – vote, action, battle, revolution, absorption, social activity, alliance, decolonisation, disbandment, disestablishment, distribution, commerce, migration, stampede, social control, coup, internationalisation, exchange, compliance, competition, resistance, due process, legalisation, separation, desegregation, cooperation, assemblage, attendance, nonattendance, getting even, democratisation, engagement, nonengagement, restoration* (Lingea Lexicon, 2000). Všechny tyto výrazy se dotýkají problematiky participace a víceméně mohou sloužit jako vodítko pro naplňování tohoto principu v závislosti na rostoucím věku dítěte a jeho schopnostech. Samozřejmě – jsou to mnohdy pojmy určené spíše k zamyšlení než přímo k vlastní aplikaci, přesto mohou odhalovat oblasti, které nebyly v souvislosti participace dětí ve společnosti brány v úvahu.

Participace je novou skutečností, kterou přinesla právě ÚPD. Znamená zapojení dítěte do všech činností podle jeho vývojových možností a schopností. Zároveň mu skýtá právo být vyslyšeno ve všech situacích, jež se jej dotýkají. Tuto novou oblast nazírání na dětská práva upravují v Úmluvě články 12 – 15, dále článek 30, 31 a 40. Dítě má dle nich právo na vlastní názor; na získávání a rozšiřování informací i myšlenek bez ohledu na hranice (názor dítěte a svoboda projevu); na svobodu myšlení, svědomí a náboženství; na svobodu sdružování; na volný čas, rekreaci a kulturní život a zároveň právo na zacházení, které podporuje jeho smysl pro důstojnost a čest a bere ohled na jeho věk s cílem znovu-začlenění do společnosti (justice pro mladistvé). Do oblasti participace též zařazuji článek 30 týkající se dětí

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
Husova 458, 370 05 České Budějovice

menšinových skupin a domorodého obyvatelstva, které mají právo užívat vlastní kulturu i jazyk a vyznávat své náboženství.

Podílení se, účast na společenském životě je jednou z cest k uskutečňování demokracie, neboť ta, jak řekl Masaryk, je zárukou míru. Pro nás i pro svět (Čapek, 1937).

2.2.3 Monitorování a implementace ÚPD

Druhá a třetí část Úmluvy (čl. 42 – 54) se zabývá povinnostmi smluvních stran, které tuto konvenci ratifikovaly. Jedny z nejdůležitějších jsou:

1) Povinnost států seznamovat co nejširší okruh dospělých i dětí s právy obsaženými v Úmluvě. (Část II – plnění a závaznost.)
2) Zřídit výbor pro práva dítěte, složený z 10 odborníků, kteří budou posuzovat zprávy účastnických států. (Dva roky po ratifikaci a poté každých pět let.)

Pro podpoření účinného plnění ÚPD a podněcování mezinárodní spolupráce se mohou jednání Výboru účastnit specializované orgány OSN. (Mezinárodní organizace práce, Světová zdravotnická organizace, UNESCO a UNICEF.) Dále nevládní organizace se statutem OSN a orgány Spojených národů. (UNHCR)

3) Kterýkoli stát může navrhnout změnu Úmluvy a předložit ji generálnímu tajemníkovi Spojených národů. (Čl. 50)
4) Zasedání Výboru pro práva dítěte se koná jedenkrát za rok (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Monitorování - *zaznamenávání, zachycování, sledování* (Klimeš, 1995) je předpokladem pro správnou implementaci = *naplnění; splnění podmínek – to fulfill the conditions of, to perform* (Concise Family Dictionary, 1991), která se projevuje již přímými opatřeními v praxi.

Ke sledování naplňování základních principů Úmluvy (tedy k monitorování a implementaci) u jednotlivých smluvních států byl zřízen **Výbor pro práva dítěte**, jenž začal pracovat v září 1991. Jeho hlavními úkoly jsou posílení důležitosti jednotlivých práv v Konvenci a kontrola jejich dodržování. Tento Výbor provádí

prakticky pouze monitorování v rámci implementace ÚPD na základě empirických výzkumů. To znamená, že může pouze pozorovat, nějakým způsobem dokumentovat, co se děje s Úmluvou v jednotlivých státech. Je však velice těžké posoudit účinek implementace ÚPD na pozici dětí ve společnosti. Pouze pomocí Konvence nelze zajistit lidskou, finanční a organizační stránku implementace, natož její míry, jež by byly efektivní pro děti. Je nemožné uvažovat o dětských právech v mezinárodním měřítku. Dal by se hodnotit důraz, jaký kladou jednotlivé státy na implementaci dětských práv a Výbor se může obrátit na každý stát s otázkou: „Máte nějaký program (např. sociální) na uplatňování práv dítěte?" Mnoho z nich má policii, ale to není odpověď na danou otázku (Dvořáková, 2000). Postupy sledování práv dítěte Výborem se liší od modelů obvyklých v oblasti lidských práv. Připomínka není obviněním, ale spíše konstruktivní pomocí. Cílem je, aby se Výboru spolu s vládou, která podává zprávu, a dalšími zapojenými pomocnými organizacemi podařilo určit a vymezit problémy a dohovořit, jaká opatření k nápravě jsou nezbytná (Vybrané kapitoly k 10. výročí přijetí ÚPD, 1999). Proto, aby bylo možné zavádět nové metody implementace, je nutné provádět výzkum v těch oblastech, v nichž se nám nedaří naplňovat principy Úmluvy. První výzkumy týkající se právního povědomí dětí školního věku již proběhly v několika zemích, na základě výsledků je tedy možné analyzovat nedostatky a vytvořit způsoby, jimiž se budou minimalizovat.

2.2.4 Definice dítěte a její problematika

Jednou z velkých předností, ale zároveň i slabostí úmluvy, je definice dítěte, která říká, že se jedná o bytost mladší 18 ti let. Když si představíte tento dlouhý časový úsek a množství velmi dobře viditelných změn, které jej provázejí, je jasné, že úmluva se bude snažit přiznávat dětem práva podle jejich vyspělosti (případně věku). Nebezpečí spočívá však v tom, že práva se neodmyslitelně pojí i s povinností a hlavně s odpovědností. Je tedy možné si myslet, že děti jsou v určitém věku za své jednání odpovědné? Velmi příhodně tento problém řeší významný dětský psycholog Zdeněk Matějček (2004), který říká: *„Předně soudím, že určité právo můžeme dítěti přisoudit právě v té míře, v níž můžeme od něho očekávat odpovědné jeho plnění. Pokud dítě samotné nemůžeme za zneužití jemu přisouzeného práva trestat podle*

zákona, neměli bychom mu takové právo ani podle zákona svěřovat. Za druhé, všechny věkové hranice jakožto zákonná míra vývojové úrovně dítěte jsou z psychologického hlediska sporné". Toto významné zjištění ne málo významné osobnosti dětské psychologie nás nabádá k tomu, abychom učili děti jejich právům s ohledem na jejich ochranu, participaci i zajištění jejich potřeb. (Neboť samotné děti by měly pochopit provázanost principu 3 P – ochrany (protection), podílení se (participation) a zajištění (provision).

2.3 Děti s poruchami chování

Poruchy chování je možné definovat jako o neadekvátní reakci jedince, která se někomu jeví jako nepřijatelná. V anglické literatuře se setkáváme s pojmem nápadné chování (chalanging behaviour), které nahrazuje termín poruchy chování. Mnohem konkrétnější ve vymezení poruch chování je Matějček (1997), jenž definuje poruchy chování jako: *„jednání dětí, které, kdyby se objevilo u mladistvých dospělých, by už bylo hodnoceno jako přestoupení zákona (nebo jiné vážnější provinění) a bylo by podle toho i náležitě trestáno".*

Příčiny poruch chování mohou být velmi různorodé (multifaktoriální). Obecně je lze rozdělit, jak uvádí Vágnerová (2004), na biologické a sociální. Mezi biologické můžeme zařadit genetické dispozice (především na úrovni temperamentu – dráždivost, impulzivita, potřebu vyhledávat vzrušení, snížený sklon k úzkostnému prožívání, menší citlivost ke zpětné vazbě, apod.); biologické dispozice (narušení struktury či funkcí centrálního nervového systému); vliv sociálního prostředí (negativní vlivy rodiny, vrstevníků).

Poruchy chování u dětí mohou být, jak uvádí Train (2001), rozděleny do tří hlavních okruhů, které upozorňují na složitost této problematiky:

a) poruchy související s hyperaktivitou a neschopností se soustředit, s asociálním chováním a užíváním návykových látek

b) poruchy související se sociálními vztahy, komunikací, učením a koordinací

c) poruchy vyvolané úzkostí a stresem; depresemi; schizofrenií

Mnohem častěji se v literatuře setkáme s charakteristikou poruch chování z hlediska závažnosti jejich dopadů do naší společnosti. Takto je možné dle Pipekové (1998) rozdělit chování na:

a) **disociální** – tj. nespolečenské, nepřiměřené, které se dá zvládnout pedagogickými postupy a nenabývá sociální dimenze (nejčastěji jde o přestupky vůči školnímu řádu, dále neposlušnost, vzdorovitost, negativismus, lži apod.);

b) **asociální** – tj. v rozporu se společenskou morálkou díky k nedostatečnému či chybějícímu sociálnímu cítění, toto chování ještě však nepřekračuje právní předpisy, jedinec spíše škodí sám sobě než společnosti (např. alkoholismus, záškoláctví, toxikomanie, útěky, toulky, záškoláctví, sebepoškozování apod.);

c) **antisociální** – tj. protispolečenské jednání, které poškozuje jedince i společnost a porušuje její zákony (např. krádeže, loupeže, vandalství, sexuální delikty, zabití, vraždy, násilí, agresivita, organizovaný zločin, trestná činnost související s toxikomanií, apod.).

Skupina antisociálních forem chování se vyznačuje nejvyšším stupněm narušenosti původce chování, nejvyšší intenzitou defektivity, obtížnou aplikací nápravné péče v důsledku fixace poruch, velkou pravděpodobností recidiv (Pipeková, 1998, s. 194).

Mezi charakteristiky poruch chování ve smyslu asociálním patří, jak uvádí Pokorná (2001), následující :

- dítě něco ukradlo bez přítomnosti postiženého ve více než jednom případě
- uteklo z domu přes noc nejméně dvakrát, pokud bydlelo u rodičů nebo v náhradní rodině (nebo jednou, aniž by se vrátilo)

- záměrně pomáhalo založit požár, který byl příčinou vážné škody
- často chodí za školu
- vloupalo se do nějakého domu, budovy nebo auta přinejmenším jednou
- záměrně ničilo cizí majetek (jinak než založením požáru) přinejmenším jedenkrát
- fyzicky napadá zvířata
- nutilo někoho k sexuální činnosti
- použilo předmětu, který mohl snadněji způsobit zranění než rvačka (kus dřeva, cihla, rozbitá láhev, nůž, střelná zbraň)
- ukradlo něco a střetlo se s poškozeným (loupežné přepadení, krádež peněženky, vyděračství, ozbrojené přepadení)
- fyzicky týrá druhé (aniž by ho provokovali, záměrně se pokouší fyzicky poškodit druhé)
- je zvyklé pít alkohol ve věku neplnoletosti bez souhlasu dospělých
- opakovaně užívá nepředepsané léky a drogy (Pokorná, 2001, s. 137)

Pokud bychom chtěli třídit poruchy chování podle doporuční Světové zdravotnické organizace, můžeme sáhnout po Mezinárodní klasifikaci nemocí (1992), která rozeznává následující kategorie „poruch chování a emocí se začátkem obvykle v dětství a adolescenci":

a) hyperkinetické poruchy (F90)

- porucha aktivity a pozornosti (F90,1)
- hyperkinetická porucha chování (F90,8)
- jiné hyperkinetické poruchy (F90,9)
- hyperkinetická porucha nespecifikovaná (F90,0)
-

b) poruchy chování (F91)

- porucha chování ve vztahu k rodině (F91,0)
- nesocializovaná porucha chování (F91,1)
- socializovaná porucha chování (F91,2)
- porucha opozičního vzdoru (F91,3)

- jiné poruchy chování (F91,8)
- porucha chování nespecifikovaná (F91,9)

c) **smíšené poruchy chování a emocí (F92)**
d) **emoční poruchy se začátkem specifickým pro dětství (F93)**
e) **poruchy sociálních vztahů se vznikem specifickým pro dětství a adolescenci (F94)**
f) **tikové poruchy (F95)**
g) **jiné poruchy chování a emocí začínající obvykle v dětství a adolescenci (F96)**
h) **duševní porucha jinde nespecifikovaná (F97)**

Je nutné zdůraznit, že všechna členění byla vytvořena pro usnadnění orientace, tzn., že nadále je nutné ke každému „případu" přistupovat individuálně – neboť každé dítě bylo a je ovlivňováno různými podněty. Abychom mohli nějaké projevy považovat za poruchu – musí být **dlouhodobé, vážné a sociálně znevýhodňující**, neboť každé dítě se může v určitých obdobích, případně situacích projevovat podle nastíněných charakteristik a nemusí trpět žádnou poruchou chování.

Ukazuje se, že dítě trpící poruchami chování není možné zařadit pouze do jedné kategorie, většinou se dané poruchy prolínají (např. poruchy učení úzce souvisí s poruchami chování a naopak, atp.).

Každý přístup k dítěti, které trpí poruchami chování v širším slova smyslu (projevující se nejen asociálním chováním), by měl brát v úvahu speciální postupy určené pro jednotlivé poruchy (např. úprava školního prostředí pro děti trpící AD/HD, atp.).

Není možné též zapomenout, že dítě je součástí základní vztahové sítě – rodiny, která zajišťuje „výchovu" dítěte. Mnohému z neblahého chování dítěte (a ze svého trápení nad ním) mohou rodiče porozumět jenom tehdy, když si je vyloží skutečně jako trest, k němuž je jejich děti za nějakou jejich vinu (jim samotným obvykle nejasnou a „neznámou") podvědomě odsuzují (Matějček, Dytrych, 1997). Při práci s dětmi tedy nesmíme zapomínat na práci s rodinou (rodiči, sourozenci, prarodiči, případně dalšími blízkými příbuznými). Je jen smutným výsledkem

sociální a jiné intervence nepracující s rodinou jako s celkem, že děti vracející se zpět do „neuvědomělého" výchovného rodinného prostředí opět „propadají" negativním vzorcům chování. S tím samozřejmě souvisí i kritika Výboru OSN pro práva dítěte z ledna roku 2003 (viz Závěrečná zpráva Výboru OSN pro práva dítěte, 2003), kde je zmiňována ústavní péče:

- Nepřiměřeně rozsáhlý počet dětí umístěných v ústavní péči; příliš dlouhý pobyte v ní; žádné regulace pro přehodnocování umístění dítěte.
- Výbor je dále znepokojen nad umisťováním dětí v příliš velké vzdálenosti od rodičů, kteří často nejsou uvědoměni o svých právech na navštěvování; nad návštěvou rodičů, jež je mnohdy podmíněna chováním dítěte v ústavu; nad podmínkami a zacházením s dětmi, které často není ve vztahu k jejich rozvíjející se kapacitě a nezajišťuje rozvoj v maximálním možném rozsahu.
- Další kritika se zaměřuje na ústavy, jež jsou příliš rozsáhlé a individuální přístup v nich je k dítěti omezený, dětská participace je minimální.

3. Praktická část

3.1 Cíle práce a hypotézy

3.1.1 Cíl práce

Cílem diplomové práce je:

a) zjistit právní povědomí dětí z dětských domovů se školou;
b) porovnat právní povědomí dětí z dětských domovů se školou a dětí z běžné základní školy (běžného výchovného prostředí);
c) vytvořit metodiku, která bude určena pro zvyšování právního povědomí u dětí z dětských domovů se školou.

3.1.2 Hypotéza práce

Právní povědomí dětí z dětských domovů se školou je na nižší úrovni než právní povědomí dětí z běžné základní školy.

3.1.3 Odborná stáž v Londýně (University of London, Institut of Psychiatry)

Vzhledem ke složitosti realizace těchto cílů jsem v roce 2003 podala projekt na agenturu Fond rozvoje vysokých škol, který byl úspěšně přijat. Řešení projektu probíhalo v průběhu roku 2004, jeho součástí bylo i absolvování vědecké stáže na University of London, v Institutu psychiatrie, pod odborným vedením Dr. Stephena Scotta (viz příloha 26).

3.2 Metodika

3.2.1 Charakteristika výzkumných souborů

Výzkumný soubor 1 (Výchovný ústav a Dětský domov se školou, Počátky)

Výchovný ústav a Dětský domov se školou (dále VÚ a DDŠ) má svou historii, která sahá až do první poloviny 20. století. Pan inženýr Jaroslav Berlík daroval svou nemovitost (v níž ústav sídlí) pro opuštěné a zanedbané děti v roce

1947, její rekonstrukce se ujal stát. Původní dětský domov (koedukovaný) se změnil na instituci určenou pouze pro chlapce. Děti tehdy navštěvovaly základní školu přímo v Počátkách. To vše se ale změnilo. Dětský domov byl přeměněn na výchovný ústav pro dívky (nejspíše z důvodu potřebnosti takového zařízení v jižních Čechách). Dnes má kapacitu 48 míst, přímo v něm je základní škola a střední odborné učiliště. Současným ředitelem je pan Mgr. Petr Hajný, který své bohaté zkušenosti získává již od roku 1973. Další podrobné informace je možné získat na adrese: http://web.quick.cz/vudmpocatky/Title/Title.htm

Výzkum právního povědomí byl proveden v květnu 2004 u 21 dívek.

Výzkumný soubor 2 (Dětský domov se školou, Býchory)

Původně (od roku 1952) sídlil Dětský domov se školou (DD) v pseudogotickém zámečku, v roce 1994 byl vrácen původnímu majiteli, s nímž DD uzavřelo nájemní smlouvu. Díky tomu se vedení domova rozhodlo vybudovat nový domov – rodinného typu, který je vhodně přizpůsoben k provozování volnočasových aktivit. Děti se mohou zapojit do keramického kroužku, divadelní dílny, dílny šití a lidové tvořivosti, arte dílny, hudebního kroužku, tanečního a pohybového, žurnalistického a v neposlední řadě též chovatelského. Je toho opravdu hodně a „Býchorští" jsou na to právem pyšní. Podrobnější informace je možné získat na adrese: www.domov-bychory.org

Výzkum právního povědomí byl proveden v říjnu 2004 s 18 respondenty (chlapci i dívkami).

Výzkumný soubor 3 (Dětský domov se školou Praha)

Dětský domov se školou sídlí v klidné pražské čtvrti (ulice Jana Masaryka, Vinohrady). Má kapacitu pro 30 dětí. Děti jsou rozděleny do 3 oddílů (dvou chlapeckých a jednoho dívčího), vedoucími oddílů jsou dva vychovatelé (muž a žena), kteří by měli hrát zástupnou roli „mámy" a „táty". Funguje zde speciální základní škola, kde je 1 třída zvláštní a dvě základní. Mezi volnočasové aktivity patří – pletení košíků, fotografický kroužek, keramická dílna, posilovna, atd. Děti mají též k dispozici vybavenou kuchyňku, v níž se učí vařit. Podrobnější informace je možné získat na webové adrese: www.dvu.praha.indos.cz.

Výzkum právního povědomí byl proveden v prosinci 2004 s 18 respondenty (chlapci i dívkami).

Výzkumný soubor 4 (Dětský domov se školou Načeradec)

Kapacita bývalého tohoto Dětského domova se školou je 40 dětí. Funguje při něm základní i zvláštní škola. Mezi volnočasové aktivity patří – sportovní činnost (volejbal, fotbal), plavání, bruslení, výtvarná činnost, hudební činnost. Protože má domov k dispozici své soukromé auto, jezdí s dětmi na výlety do okolí.

Výzkum právního povědomí byl proveden v říjnu 2004 s 12 chlapci.

Výzkumný soubor 5 (Dětský domov se školou Šindlovy Dvory)

Tento domov se nachází v okrajové části Českých Budějovic, která umožňuje velmi blízký kontakt s přírodou. Funguje zde speciální základní škola a škola zvláštní. Mezi volnočasové aktivity patří: hipoterapie, arteterapie, muzikoterapie, filmový klub, sportovní aktivity (účast v soutěžích) a výjimečné akce → návštěva divadla, koncertů v Českých Budějovicích. Ústav kapacitně slouží 23 chlapcům.

Výzkum právního povědomí byl proveden v dubnu 2004 s 18 chlapci.

V textu kapitoly 3.4 – „Výsledky" je možné se setkat s následujícím označeními tohoto souboru: děti z DDŠ (zkr. pro dětský domov se školou) a děti z výzkumného souboru.

3.2.2 Charakteristika srovnávacího souboru

Pro výběr srovnávacího souboru byl použit výzkum provedený Jiřím Kovaříkem (2001) v průběhu zimního semestru roku 2001 na dvou českobudějovických základních školách (ZŠ Baarova, ZŠ Nová). Výzkum zahrnuje 920 šetření (471 chlapců a 449 děvčat) a je kontinuálním pokračováním pilotní studie uskutečněné ve třech typech aglomerací. V aglomeraci velkého města (Českých Budějovicích) – zde bylo shromážděno 80 dotazníků ze sídlištní ZŠ Vltava; v aglomeraci města menšího (Třeboň), kde bylo získáno též 80 dotazníků a nakonec v aglomeraci vesnické (Dubné, taktéž provedeno 80 rozhovorů). Tyto různě osídlené

oblasti umožnily postihnutí rozdílů mezi velkoměstskou, maloměstskou a venkovskou populací dětí. Cílem pilotní studie bylo ověření výzkumných metod, výcvik sběratelů dat (studenti Zdravotně sociální fakulty – dále zkr. ZSF) a následné odstranění chyb v rámci obtížného porozumění jednotlivým otázkám.

V textu kapitoly 3.4 – „Výsledky" je možné se setkat s následujícím označeními tohoto souboru: děti z běžného výchovného prostředí (zkr. BVP), děti ze srovnávacího souboru, populačního vzorku a děti z výzkumu Kovaříka (2001).

3.2.3 Metoda

Metodou pro výzkum se stal **ŘÍZENÝ ROZHOVOR** (částečně standardizovaná metoda) vedený pomocí dotazníku vytvořeného profesorem Gary Meltonem a jeho týmem v Jižní Karolíně ve státě Columbia. Tento dotazník obsahuje kromě identifikačních údajů (věku, pohlaví, třídy) čtyři obecné otázky týkající se pojmového vyjádření práva a dvanáct situací, v nichž dítě představiteli krátkého zmíněného příběhu přiznává právo nebo nikoliv. Americký dotazník byl rozšířen o doplňující otázky pro děti (jejich znění navrhli PhDr. Kovařík a Prof. Dunovský); o tři obecné otázky ukazující dětské pochopení významu zákon; dále o čtyři série otázek (v jedné sérii dvanáct) týkajících se přiznávání práv a povinností dětem i dospělým; a o patnáct otázek vymezujících pojmové chápání „dobrého občana" (byly doplněny z mezinárodního výzkumu občanské výchovy IEA proběhlého ve 28 zemích i v ČR).

Tento univerzální dotazník přeložený do několika jazyků (polštiny, norštiny, estonštiny, samozřejmě češtiny) umožňuje mezinárodní srovnávání a je jedinečným nástrojem pro široký mezinárodní výzkum.

Ve svém výzkumu jsem použila všechny výše zmíněné typy dotazníků (viz příloha 1.).

3.3 Postup

Rozhovor byl veden individuálně s každým dítětem (popř. mladistvým), trval přibližně 45 minut. Všichni tazatelé (studenti Pedagogické fakulty – dále zkr. PF a ZSF JU v ČB) byli proškoleni o způsobu provádění výzkumu tak, aby došlo k eliminaci chyb. Po zaznamenání identifikačních údajů, které byly rozšířeny ještě o typ navštěvované školy (základní či zvláštní), bylo možné začít s následujícími obecnými otázkami:

• **Obecné otázky**

1. **Co je to právo?**

Tato otázka se hodnotila pomocí tříbodové stupnice (**0**, **1**, **2**), kde byla špatné nebo žádné odpovědi přidána nula; ne zcela přesné odpovědi – často vyjádřené příkladem přiřazena jednička a odpovědi správné dvojka.

2. **Kdo má práva?**

K odpovědím na tuto otázku byly vytvořeny kategorie zahrnující jejich význam a přidány číselné kódy.

3. **Mají děti práva? (+Jaká práva?)**

Tato otázka se hodnotila tentokráte na čtyřbodové stupnici (**-1**, **0**, **1**, **2**), kde se mínus jednička dávala odpovědi NE; nula - odpovědi NEVÍ; kladná jednička - odpovědi ANO bez uvedení příkladu práva a plus dvojka byla přiřazena odpovědi ANO s uvedeným správným příkladem práva.

4. **Měly by mít děti práva? (+Jaká práva?)**

Daný dotaz byl hodnocen stejným způsobem jako otázka č. 3 (mají děti práva), tzn. na shodné čtyřbodové stupnici (**-1**, **0**, **1**, **2**).

5. **Co je to zákon?**

Pátá otázka se kódovala stejným způsobem jako první (co je to právo), tzn. na tříbodové stupnici (**0**, **1**, **2**).

6. **Uveď příklad nějakého zákona:**

K jednotlivým odpovědím jsem vytvořila kategorie postihující jejich význam (viz kap. 4.2.1 – rozbor obecných otázek).

7. Proč mají lidi zákony?

Tento dotaz byl hodnocen podobně jako první otázka (co je to právo), na čtyřbodové stupnici (**0, 1, 2, 3**). Kde nula byla přiřazena odpovědi *nevím, špatné odpovědi*; jednička se dávala za uvedení konkrétního příkladu; dvojka byla za odpověď – *něco, co se nesmí porušit; to, co se musí dodržovat* a trojka byla přiřazena k odpovědi, kde se užívaly abstraktní pojmy (např.*vyhláška, kterou se musí všichni řídit, atp.).*

• **Situace**

Po obecných otázkách jsme přešli na jednotlivé situace (celkem dvanáct), v nichž děti představiteli příběhu buď právo přiznávaly, nebo nikoli. Odpovědi byly hodnoceny na tříbodové stupnici (**-1, 0, 1**), kde se mínus jednička dávala záporné odpovědi NEMÁ PRÁVO; nula – NEVÍM, žádné nebo špatné odpovědi a plus jednička kladné (ANO, MÁ PRÁVO).

Jednotlivé situace byly ještě rozšířeny otázkou **„a můžeš mi to trochu víc vysvětlit"**, která se stala rozhodující pro hodnocení KONCEPTUALIZACE, čili úrovně pojmového pochopení významu práva. Děti tento pojem chápou buď jako autoritativní nařízení (přiřazen kód roven jedné); jako spravedlnost, slušnost, rozlišení špatného či dobrého (přiřazen kód rovný dvojce), nebo jako abstraktní pojem vyjadřovaný obecnými principy, zásadami (přiřazen kód rovný trojce).

• **Práva a povinnosti dětí i dospělých**

Otázek týkajících se této problematiky bylo 48. Tazatel měl za úkol pouze kroužkovat kladné či záporné odpovědi (ano-ne) u dotazů, na co má desetileté dítě i dospělý právo a jaké mají povinnosti. Odpovědi ANO jsem přiřadila jedničku, odpovědi NE dvojku.

• **Dětské pojetí „dobrého občana"**

Patnáct otázek vymezujících složitý pojem *občanství* bylo umístěno do tabulky s pěti možnými odpověďmi, tzn. ke každé otázce bylo možné přiřadit jednu z těchto odpovědí: Nedůležité (kód **1**); spíše nedůležité (kód **2**); spíše důležité (kód **3**); velmi důležité (kód **4**) a nevím (kód **5**). Vzhledem k obtížnosti pochopení pojmu dobrý občan byla tabulka opatřena jeho vysvětlením.

• **Doplňující dotazník pro děti**

Doplňující dotazník pro děti vytvořený PhDr. Kovaříkem a Prof. Dunovským obsahoval následující otázky:

1. *Kdo si myslíš, že tě má na světě nejraději?*

K tomuto dotazu bylo nutné znovu vytvořit kategorie.

2. *Máš doma svůj vlastní pokoj?*

Odpovědím na tuto otázku byly přiřazeny číselné kódy již v textu dotazníku.

3. *A máš svůj koutek, svůj pracovní stůl a židli?*

Na tento dotaz odpovídaly jen ty děti, které v předchozí otázce pokoj užívaly se sourozencem nebo jej vůbec neměly. Hodnotila se kladná a záporná odpověď (ano-ne).

4. *A teď mi pověz, býváš často nemocný?*

Odpovědím na tuto otázku byly také přiřazeny číselné kódy již v textu dotazníku.

5. *Z čeho máš největší obavy nebo největší strach?*

K tomuto dotazu bylo nutné znovu vytvořit kategorie.

6. *A na co se nejvíc těšíš?*

Opět bylo zapotřebí vytvořit nové kategorie pro odpovědi dětí z výchovných ústavů.

7. *Jakou řečí se u vás doma mluví? (Můžete vyznačit více možností.)*

Otázka byla záměrně volena pro potvrzení romské národnosti u dětí s odlišnými antropologickými rysy. Odpovědi byly též zakódovány již v dotazníku.

3.4 Výsledky

3.4.1 Identifikační údaje výzkumného a srovnávacího souboru

- *Pohlaví* – výzkumný soubor tvoří 57 kluků (66,3 %) a 29 děvčat (33,7 %), srovnávací soubor tvoří 471 kluků (51,2 %) a 449 děvčat (48,8 %).
- *Věk* – ve výzkumném souboru jsou nejvíce zastoupeny děti ve věkových kategoriích 14, 15 a 16 let (viz tab. 1); ve srovnávacím souboru je věk rozložen rovnoměrně od 6 do 16 let (viz příloha 2 – Skladba respondentů ze srovnávacího souboru dle věku a pohlaví).

Tabulka 1 - Rozložení respondentů u výzkumného souboru podle věku

Věk respondenta	**10**	**11**	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	Celkový počet respondentů
Počet respondentů	1	0	1	3	26	34	14	6	1	86 ≅ 100 %
Procentní vyjádření	1,2	0	1,2	3,5	30,2	39,5	16,3	6,9	1,2	

Zdroj: Vlastní výzkum

• *Třída* – zastoupení dětí v jednotlivých třídách je možné přehledně vidět v tab. 2:

Tabulka 2 - Rozložení respondentů u výzkumného souboru podle třídy

Třída respondenta	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**SŠ, SOU**	Celkový počet respondentů
Počet respondentů	2	5	12	26	28	14	86
Procentuelně (%)	2,3	5,8	13,8	30	32	16,1	≅ 100 %

Zdroj: Vlastní výzkum

3.4.2 Rozbor otázek z řízeného rozhovoru vedeného podle dotazníku

3.4.2.1 Obecné otázky

- **1. CO JE TO PRÁVO?**

Tabulka 3 - Vyhodnocení obecné otázky č. 1

Tabulka 3a - Pojetí a definice „práva" (sdružené ročníky)

soubor							Celkem
				1.- 4. ročník	5.-7. ročník	8.-9. ročník	
srovnávací soubor	Co je právo?	neví, špatný příklad	N	203	199	55	457
			%	71,7%	45,4%	28,1%	49,8%
		příklad, neúplná odpověď	N	64	170	78	312
			%	22,6%	38,8%	39,8%	34,0%
		správná odpověď	N	15	69	63	147
			%	5,3%	15,8%	32,1%	16,0%
	Celkem		N	283	438	196	917
			%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
děti z DDŠ	Co je právo?	neví, špatný příklad	N	5	6	7	18
			%	35,7%	31,6%	13,2%	20,9%
		příklad, neúplná odpověď	N	9	13	36	58
			%	64,3%	68,4%	67,9%	67,4%
		správná odpověď	N	0	0	10	10
			%	,0%	,0%	18,9%	11,6%
	Celkem		N	14	19	53	86
			%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Zdroj: Vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Tabulky 3b - Významnost rozdílů v pojetí práva daných věkem (děti z DDŠ)

	třída	N	Průměrné pořadí
Co je právo?	1.- 4. ročník	14	33,93
	5.-7. ročník	19	35,50
	8.-9. ročník	53	48,90
	Total	86	

	Co je právo?
Chi-Square	9,497
hladina významnosti	,009

Zdroj: Vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Pro tuto analýzu byl použit **Kruskalův - Wallisův test** - tzv. neparametrická obdoba ANOVY, která zjišťuje u dat na ordinální (pořadové) úrovni, jestli všechny porovnávané skupiny patří do stejné populace. Tady vyšlo, že nepatří – tzn. věkově

definované skupiny se liší na hladině významnosti menší než 0,01. Podle průměrného pořadí a podle grafů (viz příloha 3 – Grafy týkající se pojetí a definice práva („Co je to právo?“) se dá odvodit, že s **věkem roste počet správných a klesá počet špatných odpovědí.**

Pro porovnání odpovědí dětí z DDŠ a běžné ZŠ byla použita metoda **Mann-Whitney U** (viz tab. 3c), která zjišťuje podobnost či rozdíl dvou skupin.

Tabulka 3c - Rozdíly mezi dětmi z výchovných ústavů a srovnávacím vzorkem na jednotlivých věkových úrovních

	SOUBOR	Průměrné pořadí	Součet pořadí	Mann-Whitney U	Hladina významnosti
1.-4.ročník	srovnávací soubor	146,73	41525,50	1339,500	,011
	děti z DDŠ	194,82	2727,50		
5.- 7. ročník	srovnávací soubor	228,71	100174,00	4033,000	,805
	děti z DDŠ	235,74	4479,00		
8.- 9. ročník	srovnávací soubor	124,86	24472,50	5166,500	,949
	děti z DDŠ	125,52	6652,50		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

V tabulce 3c je vidět, že v pojetí a definici práva se co do kvality výpovědí významně liší pouze děti na 1. stupni ZŠ. Z celkového hodnocení vyplynulo, že děti z DDŠ měly mnohem častěji částečně správné odpovědi (příklad, neúplná odpověď – viz tab. 3a) než děti z běžné ZŠ – tedy z výzkumu Kovaříka (2001).

• 2. KDO MÁ PRÁVA?

Tabulka 4 - Vyhodnocení kategorií na obecnou otázku č. 2 „Kdo má práva" (Děti z DDŠ).

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	dospělé autority	1	1,2	1,2	1,2
	všichni, každý, lidé, občan	66	76,7	76,7	77,9
	prezident	2	2,3	2,3	80,2
	politici	2	2,3	2,3	82,6
	neví	1	1,2	1,2	83,7
	děti	4	4,7	4,7	88,4
	děti a dospělí	4	4,7	4,7	93,0
	rodiče	1	1,2	1,2	94,2
	nadřízení	1	1,2	1,2	95,3
	vzdělaní lidé	2	2,3	2,3	97,7
	obvinění lidé	1	1,2	1,2	98,8
	neodpověděl	1	1,2	1,2	100,0
	Total	86	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Z tabulky 4 vyplývá, že 77,9 % dětí z výzkumného souboru uvádí, že právo má *každý, všichni, lidé*; čtyři děti uvedly, že právo mají děti i dospělí; tzn., **že 78 % dětí ví, že práva mají všichni (děti i dospělí).** Tento poměrně vysoký počet ukazuje, že děti v této otázce dosáhli velmi dobrých výsledků. Pouze desetina dětí se domnívá, že právo mají nějaké dospělé autority (dospělé autority, rodiče, prezident, vláda, vzdělaní lidé, nadřízení..)

• 3. MAJÍ DĚTI PRÁVA?

Tabulka 5a - „Mají děti práva?" - Zhodnocení podle věku

	třída	N	Průměrné pořadí	Kruskal-Wallis H	Statistická významnost
Srovnávací soubor	1.- 4. ročník	283	326,43	186,870	,000
	5.-7. ročník	438	462,40		
	8.-9. ročník	196	642,81		
Děti z DDŠ	1.- 4. ročník	14	43,00	4,941	,085
	5.-7. ročník	19	36,05		
	8.-9. ročník	53	46,30		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Kruskal- Wallisův test H zde zjišťuje míru do jaké jsou si respondenti vědomi, že děti práva mají či nikoliv. U srovnávacího souboru jsou už z grafu (příloha 5 – Srovnávací grafy k otázce č. 3 „Mají děti práva?") patrné lineární trendy – tzn. s věkem klesají záporné odpovědi (ne) a narůstají odpovědi kladné s uvedením příkladu (ano, ví jaká).

U dětí z DDŠ je sice nějaký nárůst patrný, ale není to ani zdaleka lineární. Takže statisticky významně to nevychází (resp. je tam asi 8,5% možnost, že se k výsledku došlo čistě náhodou, a to už se běžně považuje za příliš velké riziko chyby). Toto nelineární zastoupení může být způsobeno nerovnoměrným zastoupením věkových kategorií u dětí z DDŠ.

Tabulka 5b - „Mají děti práva?" - Ranks(a)

	SOUBOR	N	Průměrné pořadí	Součet pořadí	Mann-Whitney U	Statistická významnost
1.- 4. ročník	**Srovnávací soubor**	283	144,22	40814,50	628,500	,000
	děti z DDŠ	14	245,61	3438,50		
5.-7. ročník	**Srovnávací soubor**	438	226,32	99126,00	2985,000	,026
	děti z DDŠ	19	290,89	5527,00		
8.-9. ročník	**Srovnávací soubor**	196	122,56	24022,50	4716,500	
	děti z DDŠ	53	134,01	7102,50		,143

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

V tabulce 5b jsou patrná dvě důležitá zjištění:

1) **Rozdíly mezi dětmi z DDŠ a srovnávacím souborem s věkem klesají** – čím jsou starší, tím mají podobnější odpovědi bez ohledu na to, odkud jsou.
2) **Děti z dětských domovů mají častěji představu o tom, že děti mají nějaká konkrétní práva.** Tento výsledek může být dán např. tím, že DDŠ více děti informují o jejich právech; případně mohou mít větší potřebu se svých práv domáhat či se častěji setkaly se situací, kdy si uvědomily, že „mít" a „nemít" právo je velmi zásadní rozdíl.

• JAKÁ PRÁVA?

Na rozšiřující podotázku „Jaká práva děti mají?" bylo vytvořeno 21 kategorií. Nejčastější zastoupení měly dvě kategorie – PRÁVO NA SVOBODU, ŽIVOT a PRÁVO NA VZDĚLÁNÍ. Tyto odpovědi zvolilo v obou případech 14 dětí (tzn. celkem 28 dětí, čili 32,6 % respondentů). Deset dotázaných odpovědělo NEVÍM (11,6 %), Sedm dětí uvádělo PRÁVO NA VLASTNÍ NÁZOR (8 %), šest respondentů přiznalo dětem právo na KONÍČKY (7%), ZÁBAVU; pět dětí uvedlo právo na OCHRANU PŘED FYZICKÝM NÁSILÍM, čtyři děti zmínily právo na ROZHODNUTÍ, tři právo na JÍDLO, OŠACENÍ a další kategorie již byly zastoupeny většinou dvěma případně jedním respondentem (právo na jezdit domů, svěřit se, na soukromí, důstojnost; ale také právo – poslouchat rodiče, chovat se slušně, žádná práva).

Děti z DDŠ častěji zmiňují právo na svobodu, život, ochranu před fyzickým násilím než děti z běžné ZŠ (ze srovnávacího souboru) – viz **příloha 6 – „Jaká práva mají děti" (srovnání dětí z DDŠ a běžného výchovného prostředí)**.

• 4. MĚLY BY MÍT DĚTI PRÁVA?

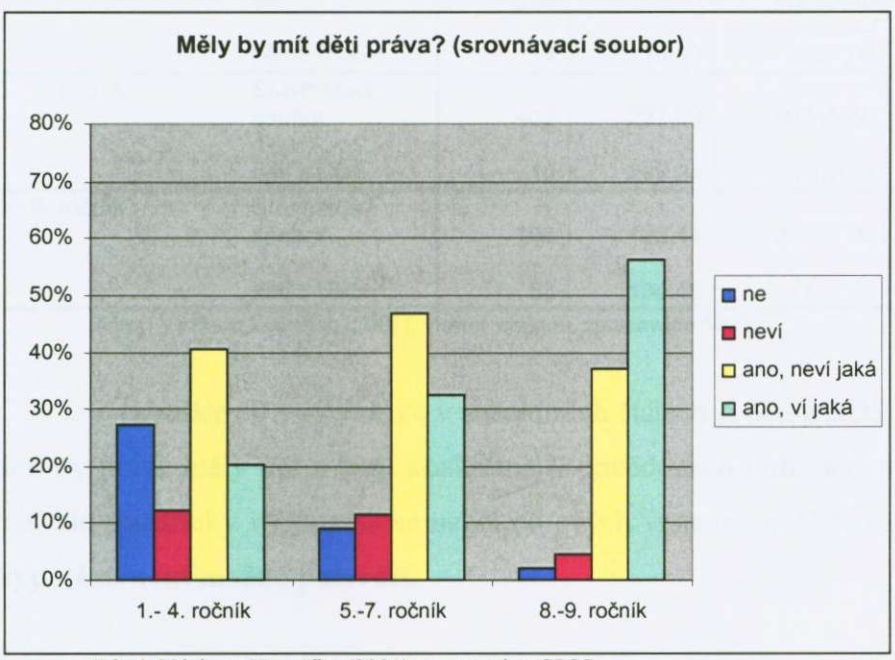
Tabulka 6a: Měly by mít děti práva? – Test významnosti rozdílů daných věkem v souboru dětí z DDŠ

	třída3	N	Průměrné pořadí	Kruskal Wallis	Statistická významnost
Měly by mít děti práva?	1.- 4. ročník	280	356,27	101,065	,000
	5.-7. ročník	437	463,14		
	8.-9. ročník	196	587,20		
Měly by mít děti práva?	1.- 4. ročník	14	32,18	6,209	,045
	5.-7. ročník	19	39,89		
	8.-9. ročník	53	47,78		

Zdroj: Vlastní výzkum, zpracováno SPSS

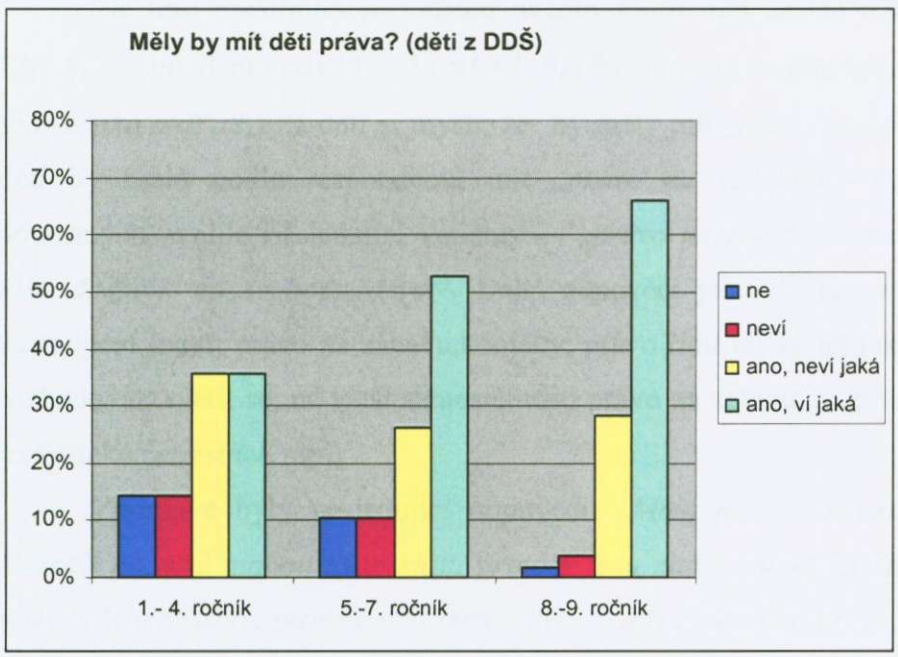
Výsledky v **tabulce 6a** jsou velmi dobře srozumitelné. Jak u dětí z běžného výchovného prostředí (dále zkr. BVP), tak u respondentů z DDŠ sílí s věkem názor, že děti by měly mít práva, i povědomí o tom, jaká práva by to měla být. Zajímavé je, že u dotázaných z DDŠ je to ještě výrazněji lineární (viz graf 2, příp. **příloha 7** – Srovnání k otázce 4 „Měly by mít děti práva"); nižší statistická významnost je dána s největší pravděpodobností pouze nízkým počtem případů.

Graf 1 – Měly by mít děti práva? (srovnávací soubor)

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), zpracováno SPSS

Graf 2 – Měly by mít děti práva? (děti z DDŠ)

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), zpracováno SPSS

Tabulka 6b - Měly by mít děti práva? – Test významnosti rozdílů mezi srovnávacím souborem a dětmi z DDŠ na jednotlivých věkových úrovních

	soubor	N	Průměrné pořadí	Součet pořadí	Mann-Whitney U	Hladina významnosti
1.-4.ročník	Srovnávací soubor	280	146,10	40908,00	1568,000	,184
	děti z DDŠ	14	175,50	2457,00		
5.- 7. ročník	Srovnávací soubor	437	227,03	99213,50	3510,500	,220
	děti z DDŠ	19	262,24	4982,50		
8.- 9. ročník	Srovnávací soubor	196	122,44	23997,50	4691,500	,215
	děti z DDŠ	53	134,48	7127,50		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Z **tabulky 6b** vyplývá, že v absolutních číslech si děti z DDŠ častěji myslí, že děti by práva měly mít a mají konkrétnější povědomí o tom, jaká práva by to měla být, ale statisticky významně se neliší od svých vrstevníků z běžné populace. **Tzn., hypotézu není možné potvrdit.**

• JAKÁ PRÁVA BY MĚLY MÍT?

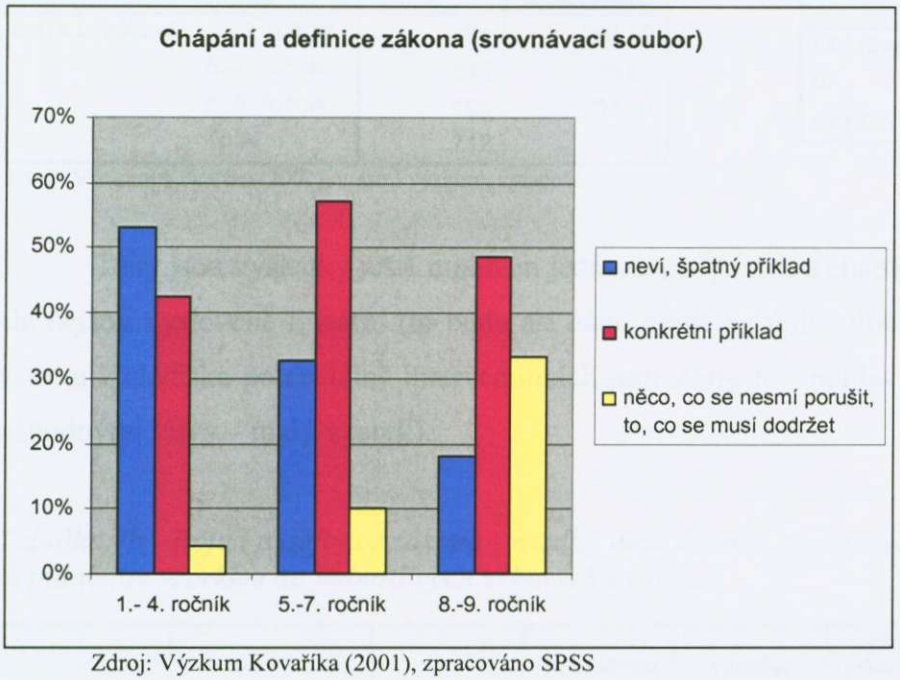
Na tuto rozšiřující podotázku uvedlo 23 % dětí „ŽÁDNOU ODPOVĚĎ"; 12,8 % respondentů odvětilo, že NEVÍ; 9,3 % si myslí, že děti by měly mít *„stejná práva jako teď"*, 8,1 % dětí si myslí, že by měly mít *„právo na názor, volbu"*, 7% dětí by mělo podle respondentů mít *„právo na vzdělání"*, vždy přibližně 5 dotázaných zvolilo následující varianty - *„právo na rodiče, domov; stejná práva jako dospělí; na svobodu, život"*. Další odpovědi jsou již jen v 3 % a menším zastoupení (např. právo na zábavu,koníčky; právo řídit od 15 let jako v USA; právo rozhodovat; svěřit se; na větší samostatnost; právo na žalobu; na práci; na obhajobu; na fyzické netrestání, atp.)

Zajímavé byly následující odpovědi: *„Mám právo na dvě hodiny volna. Dospělí po mně mohou něco chtít, protože jsou nade mnou."* *„Dětský práva by se měly brát víc vážně, protože děti jsou citlivé."* *„Proč nemáme právo řídit auto od 16 let, tak jako v Americe?"*

Respondenti z běžného výchovného prostředí odpovídali, že děti by měly mít právo: stejné jako všichni ostatní; právo na názor, volbu; právo rozhodovat o sobě, právo na vzdělání; hrát si; na rodinu, rodiče, domov; atp. – viz **příloha 8 – Srovnání k otázce 5 „Jaká by měly mít děti práva?"**

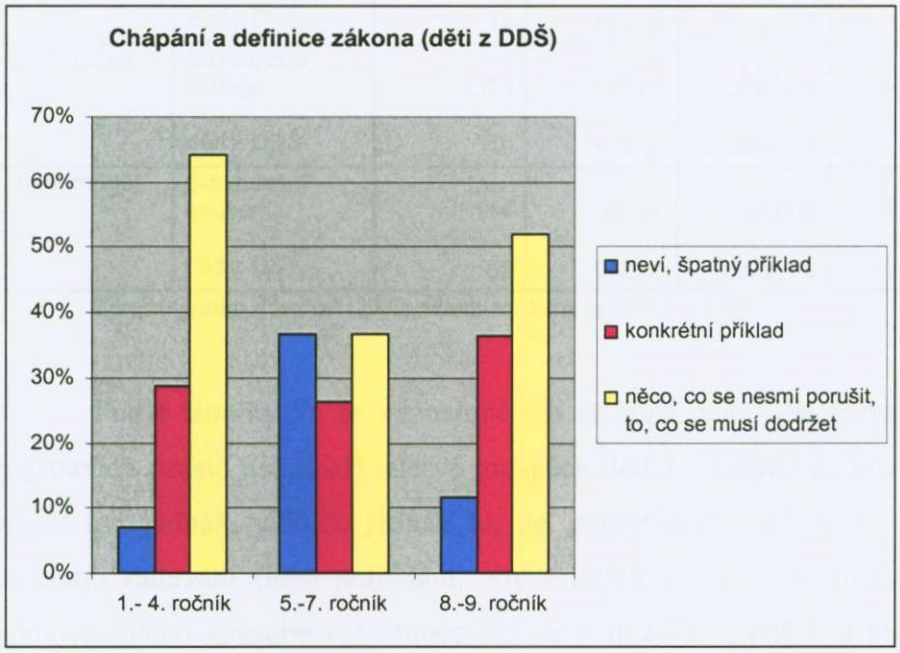
• 5. CO JE TO ZÁKON ?

Graf 3 – Co je to zákon ? (děti z běžného výchovného prostředí)

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), zpracováno SPSS

Graf 4 – Co je to zákon? (děti z DDŠ)

Zdroj: Vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Tabulka 7a - Pojetí a definice zákona – významnost rozdílů v pojetí práva daných věkem (děti z výchovných ústavů)

	třída3	N	Mean Rank
Co je to zákon	1.- 4. ročník	181	284,02
	5.-7. ročník	335	339,89
	8.-9. ročník	196	451,83
	Total	712	

	Co je to zákon
Chi-Square	79,430
df	2
Asymp. Sig.	,000

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno

Tady jsou výsledky ještě mnohem jednoznačnější než u chápání práva, trendy ale nejsou vysloveně lineární (to bude asi dáno právě ne úplně dobrou vyvážeností vzorku z hlediska potenciálně intervenujících proměnných – pohlaví, typ školy..., a náhodnými vlivy – malý vzorek).

Tabulka 7b - Pojetí a definice zákona - rozdíly mezi dětmi z výchovných ústavů a populačním vzorkem na jednotlivých věkových úrovních

	soubor	N	Průměrné pořadí	Součet pořadí	Mann-Whitney U	Hladina významnosti
1.-4.ročník	Srovnávací soubor	167	85,94	14352,00	324,000	,000
	děti z DDŠ	14	151,36	2119,00		
5.- 7. ročník	Srovnávací soubor	316	166,65	52662,00	2576,000	,243
	děti z DDŠ	19	190,42	3618,00		
8.- 9. ročník	Srovnávací soubor	144	93,41	13451,00	3011,000	,023
	děti z DS	52	112,60	5855,00		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Podle tabulky 7b se významně liší skupina nejmladších (méně než 0,01) a nejstarších (méně než 0,05), ale ve prospěch dětí z dětských domovů se školou. To může být jednak náhoda, jednak to, že „teoreticky" mají jasno, jednak artefakt způsobu zadávání (lépe pohlídaní, aby nedělali šašky, nebo motivovanější) nebo shovívavějšího způsobu vyhodnocování. V **příloze 9 - „Pojetí a definice zákona"**, jsou uvedeny tabulky, které ukazují rozbor pojetí a definice zákona u souboru výzkumného a srovnávacího.

• 6. UVEĎ PŘÍKLAD NĚJAKÉHO ZÁKONA:

K této otázce bylo vytvořeno 13 kategorií. Děti z DDŠ nejčastěji uváděly *konkrétní příklady různých zákonů* (trestní zákon, atp). 17,4 % respondentů uvádělo *trest za krádež*, 15,1 % dotázaných uvádělo různá *pravidla silničního provozu* (nesmí se přecházet na červenou, řídit až od 16 let, atp), stejný počet dětí (15,1 %) bohužel *příklad zákona neznal* (odpověď – *nevím*); 10,5 % dětí uvádělo *zákaz prodeje cigaret, kouření*. Další kategorie již byly zastoupeny třemi, případně dvěma respondenty (problematika *zákazu prodeje omamných látek; legalizace marihuany; nesouložit do 15 let; trest za vraždu; zákaz pití alkoholu; udržovat morálku, mravy; zákon je policie*).

Děti z BVP v 16,4 % uváděly *zákaz „sexuálního styku" do 15 let*; 19,8 % bohužel na tuto otázku odpovědělo *„nevím"*; 11,8 % respondentů vztahovalo své odpovědi k různým *pravidlům silničního provozu*; 8,9 % hovořilo o *zákazu krádeže*; 4 % dětí uvedly *špatný příklad zákona*. Další kategorie byly zastoupeny v méně než 3 % (viz **příloha 10 – „Příklad zákona").**

• 7. PROČ MAJÍ LIDI ZÁKONY?

Tabulka 8a – srovnání odpovědí na otázku č. 7 (děti z DDŠ a BVP)

soubor	třída			Proč mají lidé zákony?			Celkem
				neví	konkrétní příklad	vysvětlení	
Srovnávací soubor		1.- 4. ročník	N	10	69	89	168
			%	6,0%	41,1%	53,0%	100,0%
		5.-7. ročník	N	5	58	253	316
			%	1,6%	18,4%	80,1%	100,0%
		8.-9. ročník	N	0	15	130	145
			%	,0%	10,3%	89,7%	100,0%
	Celkem		**N**	**15**	**142**	**472**	**629**
			%	**2,4%**	**22,6%**	**75,0%**	**100,0%**
děti z DDŠ		1.- 4. ročník	N	0	4	10	14
			%	,0%	28,6%	71,4%	100,0%
		5.-7. ročník	N	4	7	8	19
			%	21,1%	36,8%	42,1%	100,0%
		8.-9. ročník	N	4	20	29	53
			%	7,5%	37,7%	54,7%	100,0%
	Celkem		**N**	**8**	**31**	**47**	**86**
			%	**9,3%**	**36,0%**	**54,7%**	**100,0%**

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Z **tabulky 8a** vyplývá, že děti z DDŠ na sedmou obecnou otázku již ve 54,7 % odpovídají správně, přičemž za správnou odpověď bylo považováno tvrzení – *zákony mají proto, aby si nemohli dělat, co chtějí.* Třicet jedna dětí (36 %) na otázku č. 7 odpovídalo neúplně nebo se vyjadřovalo pouze v příkladech. Pouze 9,3 % respondentů však na zmíněný dotaz odvětit nedokázala či uváděla špatný příklad, popř. odpověď. Mezi zajímavé odpovědi patřilo: *„kdyby je neměli, bylo by to tady divný"*; *zákony jsou od toho „aby tu nebylo jak v blázinci"*.

Děti z BVP v 89,7 % uvedly správnou odpověď, zbývající respondenti na tuto otázku odpovídali v příkladech. Již z tohoto srovnání vyplynulo, že **děti ze srovnávacího souboru jsou ve významném procentu častěji schopné definovat pojem „zákon" na rozdíl od dětí z DDŠ.**

Tabulka 8b ukazuje (Kruskal-Wallis, že u dětí z BVP jsou odpovědi na 7. otázku **statisticky významně závislé na věku** (s věkem roste schopnost správně definovat pojem zákon). Tato skutečnost však nebyla prokázána u dětí z BVP.

Pomocí testu Mann-Whitney U (viz tab. 8c) bylo zjištěno, že **dotázaní z DDŠ jsou ve vyšších věkových kategoriích méně schopné definovat pojem právo s užitím abstraktních termínů na rozdíl od respondentů z BVP.**

Tabulka 8b - Pojetí a definice zákona –významnost rozdílů mezi dětmi z DDŠ a dětmi z BVP daných věkem

	třída	N	Průměrné pořadí	Kruskal-Wallis H	Statistická významnost
Srovnávací soubor	1.- 4. ročník	168	244,46	66,033	,000
	5.-7. ročník	316	331,05		
	8.-9. ročník	145	361,74		
Děti z DDŠ	1.- 4. ročník	14	51,86	3,994	,136
	5.-7. ročník	19	36,32		
	8.-9. ročník	53	43,87		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Tabulka 8c - Pojetí a definice zákona - rozdíly mezi dětmi z DDŠ a dětmi z BVP na jednotlivých věkových úrovních

	soubor	N	Průměrné pořadí	Součet pořadí	Mann-Whitney U	Statistická významnost
1.- 4. ročník	srovnávací soubor	168	90,09	15135,00	939,000	,155
	děti z DDŠ	14	108,43	1518,00		
5.-7. ročník	srovnávací soubor	316	171,92	54326,00	1764,000	,000
	děti z DDŠ	19	102,84	1954,00		
8.-9. ročník	srovnávací soubor	145	108,97	15800,00	2470,000	,000
	děti z DDŠ	53	73,60	3901,00		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 20 – Srovnání odpovědí na otázku č. 7 („Proč mají lidé zákony?“) dokresluje statistické zpracování pomocí grafů.

3.4.2.2 Rozbor odpovědí na jednotlivé situace

Pro nastínění obsahu jednotlivých krátkých příběhů používám pracovní zkrácené názvy, z nichž některé jsem převzala od Kovaříka, J., Pazlarové, H. a kol. (2001) z jejich „Průběžné zprávy výzkumného projektu CEZ (2001)“, plné znění „situací“ uvádím v příloze 1 - Dotazník. U každé situace zprvu hodnotím míru přináležitosti práva (dále používám zkratku **MP**) a poté úroveň pojmového vnímání tzv. konceptualizaci (v následujícím textu již pod zkratkou **K**). **Podrobně jsou rozebrány odpovědi dětí z DDŠ, srovnání s dětmi z běžného výchovného prostředí uvádím v příloze, kde jsou situace a jejich vyhodnocení souborně uvedeno v samostatných tabulkách (případně grafech).**

Dvanáct situací uvedených v dotazníku Garyho Meltona určeného pro řízený rozhovor víceméně představuje určitý typ **projekčních otázek**, v nichž se dítě vžívá do příběhu hrdiny a rozhoduje o jeho dalším osudu. Na toto rozhodnutí je však možné nahlížet jako na vlastní názor respondenta, jenž by s největší pravděpodobností v podobné situaci prosazoval.

• 1. „ŠKOLNÍ ZÁZNAMY“ (MP)

Tabulka 9 - Míra přináležitosti práva u situace č. 1

Situace č. 1 ***„Školní záznamy“ (MP)***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem** (i v %)
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Není si vědom práva (%)	- 1	1		1	6	3	2			13 (15,1 %)
Neví, neutrální (i v %)	0									0 (0 %)
Je si vědom práva (i v %)	1		1	1	20	31	12	6	1	73 (84,9 %)
Celk. počet respondentů										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Z tabulky 9 je zřejmé, že většina dětí (84,9 %) si je vědoma práva *„Pepíka, který se může podívat na svou kartu, kde jsou o něm napsány různé věci“* (doporučuji sledovat znění jednotlivých situací z dotazníku, viz příloha 1 - Dotazník). Velmi praktické dělení respondentů podle věku v jednotlivých situacích umožňuje sledovat, jak děti odpovídají v závislosti na svém věku. Tato skutečnost je rozhodující právě v následující tabulce, neboť konceptualizace (K, pojmové vnímání práva) je podmíněná věkem respondentů.

Děti z běžného výchovného prostředí (srovnávací soubor) v 66,2 % přiznávají Pepíkovi právo podívat se na svou kartu, kde jsou o něm napsány různé věci; 29.9 % mu toto právo odnímá a 3,9 % na danou situaci odpovědělo nevím - viz příloha **11 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích**.

• **1. „ŠKOLNÍ ZÁZNAMY“ (K)**

Tabulka 10 - Úroveň konceptualizace u situace č. 1

Situace č. 1 (K) ***„Školní záznamy“***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	**(i v %)**
Neuvedeno (i v %)	0									0 (0 %)
Autorita (i v %)	1	1		1	3	4	2	1		12 (14,1 %)
Spravedlnost (i v %)	2		1	2	23	28	12	5	1	73 (84,7 %)
Abstrakce (i v %)	3					1				1 (1,2 %)
Celk. počet respond.										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Z úrovně konceptualizace nastíněné v tabulce 10 vyplývá, že 84,7 % dětí z výzkumného souboru pojímá právo Pepíka jako spravedlnost (*„alespoň by zjistil, jak na tom je a mohl by se zlepšit“; „měl by vědět, co si o něm ostatní myslí a ne, aby se přetvařovali“; „měl by mít možnost posouzení, jestli je to pravda“*). Dvanáct respondentů pojímá Pepíkovo právo jako autoritu (např. *„učitelka by mu to měla ukázat podle jeho slušného chování“; „ty menší na to právo nemají, ty starší ano“*). Abstraktně vnímá toto právo pouze jeden z dotázaných.

Mezi další zajímavé odpovědi patří např. *„my můžeme vidět své spisy od 14 let“*, *„má na to právo až od určitého věku“*, *„takový zákon není, máme to i tady, jsou tam papíry, který nesmíme vidět“*, *„přečetl by si všechno o sobě, jak se chová – bylo by to pro něj třeba blbý“*, *„mám v ústavu nemůžou ukázat, co si tam píšou“*; *„až na to bude mít věk, od 18 let“*.

Děti z běžného výchovného prostředí pojímají ve 45,7 % právo Pepíka jako autoritu, ve 38,6 % jako spravedlnost a 15,7 % vnímá toto právo abstraktně – viz **příloha 17 – Konceptualizace.**

• 2. SVĚŘENÍ DO PÉČE (MP)

Tabulka 11 - Míra přináležitosti práva u situace č. 2

Situace č. 2 ***„Svěření do péče" (MP)***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem** (i v %)
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Není si vědom práva (%)	- 1	1		1	3	2				7 (8,1 %)
Neví, neutrální (i v %)	0									0 (0 %)
Je si vědom práva (i v %)	1		1	1	23	32	15	6	1	79 (91,9 %)
Celk. počet respondentů										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Z tabulky 11 je zřejmé, že 91,9 % respondentů přiznává Marii právo vybrat si s jakým rodičem by chtěla žít, pouze 8,1 % uvádí, že Maruška toto právo nemá.

Děti z běžného výchovného prostředí uvádí v 87,3%, že Maruška má právo vybrat si s kým bude po rozvodu rodičů žít, 10 % - viz příloha **11 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích**.

• 2. „SVĚŘENÍ DO PÉČE" (K)

Tabulka 12 - Úroveň konceptualizace u situace č. 2

Situace č. 1 (K) ***„Svěření do péče"***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem** (i v %)
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Neuvedeno (i v %)	0									(0 %)
Autorita (i v %)	1	1		1	1	2	1			6 (7,1 %)
Spravedlnost (i v %)	2		1	3	22	29	13	6	1	75 (87,1 %)
Abstrakce (i v %)	3				2	3				5 (5,9 %)
Celk. počet respond.										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Z tabulky 12 je zřejmé, že 87,1 % dětí pojímá druhou situaci z hlediska spravedlnosti. 7,1 % respondentů nechává rozhodnutí o Maruščině osudu na autoritách (soudu, rodičích), pět respondentů je schopno hovořit v abstraktních pojmech s poukázáním na univerzální zásady.

Mezi zajímavé odpovědi v rámci této situace patřilo: *„dítě není majetek"*; *„když je máma alkoholička, tak má dítě být u táty – mají rozhodnout lidé, kteří tomu rozumí"*; *„ano, ale správně by měla žít u mámy, porodila jí"*; *„měl by existovat, ale mě se bohužel nikdo neptal"*.

Děti z výzkum Kovaříka (2001) pojímají právo Marušky v 55,8 % jako spravedlnost, ve 27,7 % jako autoritu a v 16,5 % abstraktně - viz **příloha 17 – Konceptualizace.**

• 3. „VÝBĚR PŘEDMĚTŮ" (MP)

Tabulka 13 - Míra přináležitosti práva u situace č. 3

Situace č. 3 ***„Výběr předmětů" (MP)***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Není si vědom práva (%)	- 1	1		3	14	23	8	4		53 (61,6 %)
Neví, neutrální (i v %)	0									0 (0 %)
Je si vědom práva (i v %)	1		1		12	11	6	2	1	33 (38,4%)
Celk. počet respondentů										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

V situaci č. 3 děti ve 38,4 % přiznávají Janě právo vybrat si předměty, na které chce chodit. Padesát čtyři procent dětí však s nastíněnou možností výběru nesouhlasí.

Vzhledem k tomu, že v situaci bylo pro příklad předmětu vybráno „čtení", které je na všech základních školách považováno za povinné, volily děti nejspíše nemožnost vybrání předmětu v této konkrétní situaci. Text krátkého třetího příběhu byl již pro výzkum právního povědomí u dětí z výchovných ústavů rozšířen o pojem

„čtení navíc", což nabádá k myšlence o nepovinném předmětu (popř. doučování). Z tohoto důvodu mohou respondenti ve větším procentu souhlasit s možností výběru.

Děti z běžného výchovného prostředí se v 69,2 % domnívají, že Jana právo na výběr nemá, pouze 28,4 % respondentů jí toto právo přiznává, 2,4 % dětí nevědělo, jak odpovědět - viz příloha **11 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích**.

• 3. „VÝBĚR PŘEDMĚTŮ" (K)

Tabulka 14 - Úroveň konceptualizace u situace č. 3

Situace č. 3 (K) ***„Výběr předmětů"***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	**(i v %)**
Neuvedeno (i v %)	0									0 (0 %)
Autorita (i v %)	1			2	6	4	5	1		18 (20,2 %)
Spravedlnost (i v %)	2	1		2	20	30	8	5	1	67 (78,6 %)
Abstrakce (i v %)	3		1							1 (1,2 %)
Celk. počet respond.										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Tabulka 14 s úrovní konceptualizace ukazuje, že 78,6 % dětí pojímá danou situaci jako spravedlivý nárok na dobré, popř. špatné konání. Jedna pětina dětí se však domnívá, že Jana by výběr předmětu povolený mít neměla. Pouze 1 respondent vykazuje nejvyšší míru porozumění právu.

Jako příklady zajímavých odpovědí uvádím následující: *„je to její věc, jak chce být chytrá"*; *„podle zájmu – nehnat někoho do předmětu, který mu stejně nepůjde"*; *„měla by respektovat hodinu navíc."*

Děti z BVP vnímají „výběr předmětu" v 72,8 % jako autoritu, ve 20,8 % jako spravedlnost a v 6,4 % abstraktně – viz **příloha 17 – Konceptualizace.**

• 4. „ODMÍTNUTÍ INJEKCE“ (MP)

Tabulka 15 - Míra přináležitosti práva u situace č. 4

Situace č. 3 ***„Odmítnutí injekce“ (MP)***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Není si vědom práva (%)	- 1	1			12	17	6	1	1	38 (44,2 %)
Neví, neutrální (i v %)	0									0 (0 %)
Je si vědom práva (i v %)	1		1	3	14	17	8	5	1	48 (55,8 %)
Celk. počet respondentů										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Více než polovina dětí (55,8 %) ve čtvrté situaci přiznává Petře právo odmítnout injekci, zbývající část respondentů (44,2 %) se však domnívá, že by měl doktor Petru nějakým způsobem přinutit a injekci jí píchnout, aby nebyla nemocná.

Děti z běžného výchovného prostředí v 71,0 % odnímají Petře právo odmítnout injekci, 25,1 % má opačný názor a 3,9 % si s danou situací nevědělo rady (tzn. odvětilo „nevím“) - viz příloha **11 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích**.

• 4. „ODMÍTNUTÍ INJEKCE“ (K)

Tabulka 16 - Úroveň konceptualizace u situace č. 4

Situace č. 4 (K) ***„Odmítnutí injekce“***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Neuvedeno (i v %)	0									0 (0 %)
Autorita (i v %)	1				2	1	1			4 (4,7 %)
Spravedlnost (i v %)	2	1	1	3	24	32	13	6	1	80 (92,9 %)
Abstrakce (i v %)	3			1		1				2 (2,4 %)
Celk. počet respond.										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

V tabulce 16 je možné vidět, že 92,2 % respondentů pojímá právo Petry jako spravedlivé rozlišování dobrého a špatného. Pouze 4 děti si myslí, že by měl doktor Petru přinutit. V této tabulce se ukazuje, že děti, které Petře právo nepřiznaly, vysvětlily své rozhodnutí argumentací, která je zařadila do druhého stupně konceptualizace („bude mít žloutenku a mohla by to šířit dál; aby byla zdravá").

Mezi zajímavé odpovědi patřilo: *„doktor by měl přinutit rodiče – ty by měli vysvětlit Petře, že je to dobré pro její zdraví"*; *„ano, má udělat nějaký figl – třeba zavři oči a mysli na něco jiného"*; *„do mého těla mi nikdo zasahovat nebude"*.

Děti z BVP se v 76,8 % domnívají, že doktor by měl Petru přinutit a dát jí injekci, 16,1 % její právo vnímají jako rozlišování dobrého a špatného (spravedlnost) a 7,2 % respondentů je schopno uvažovat v abstraktních termínech – viz **příloha 17 – Konceptualizace.**

• 5. „LÉKAŘSKÁ PÉČE" (MP)

Tabulka 17 - Míra přináležitosti práva u situace č. 5

Situace č. 5 ***„Lékařská péče" (MP)***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Není si vědom práva (%)	- 1				2					2 (2,3 %)
Neví, neutrální (i v %)	0									0 (0 %)
Je si vědom práva (i v %)	1	1	1	3	24	34	14	6	1	84 (97,7 %)
Celk. počet respondentů										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Z tabulky 17 je zřetelné, že 97,7 % dětí z výzkumného souboru zastává názor, že doktor musí Kubovi pomoci, i když za to rodiče nemohou zaplatit. Pouze dva respondenti hrdinovi příběhu Jakubovi právo nepřiznávají.

Děti ze srovnávacího souboru se v 97,7 % domnívají, že Kubovi lékař musí pomoci, pouze 2,3 % respondentů tento názor nesdílí - viz příloha **11 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích**.

• 5. „LÉKAŘSKÁ PÉČE“ (K)

Tabulka 18 - Úroveň konceptualizace u situace č. 5

Situace č. 5 (K) ***„Lékařská péče“***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Neuvedeno (i v %)	0									0 (0 %)
Autorita (i v %)	1									0 (0 %)
Spravedlnost (i v %)	2	1	1	4	26	34	12	6		83 (96,4 %)
Abstrakce (i v %)	3					1	1		1	3 (3,6 %)
Celk. počet respond.										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Více než devadesát šest procent dětí z DDŠ (Dětských domovů se školou) pojímá problematiku páté situace jako spravedlivý nárok Jakuba na bezplatné lékařské ošetření a tím tak tvoří největší skupinu dětí, která tento názor zastává (viz tab. 18). Tři respondenti výzkumného souboru dokonce rozšiřuje své odpovědi o obecné principy, popř. zásady.

Mezi zajímavé odpovědi u této situace patří: *„musí existovat zákon, zrušil bych peníze“*; *„měli by mu pomoci, ale realita je krutá“*; *„doktor se stává právě doktorem, že musí každému pomoci v jakékoli situaci“*.

Podle 50,4 % dětí z výzkumu Kovaříka (2001) je nezbytné pojímat situaci Kuby z hlediska autority, 42,5 % se domnívá, že Kuba má spravedlivý nárok na ošetření a 7,21 % respondentů již dokáže užívat abstraktní termíny a odkazovat se na principy, popř. zásady – viz **příloha 17 – Konceptualizace.**

• **6. „SVOBODA TISKU“ (MP)**

Tabulka 19 - Míra přináležitosti práva u situace č. 6

Situace č. 6 „Svoboda tisku“ (MP)	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Není si vědom práva (%)	- 1				6	14	4	1		25 (29,1 %)
Neví, neutrální (i v %)	0				1					1 (1,2 %)
Je si vědom práva (i v %)	1	1	1	3	19	20	10	5	1	60 (69,8 %)
Celk. počet respondentů										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

V hodnocení míry přináležitosti práva u situace č. 6 se 29,1 % dětí z DDŠ domnívá, že zákon, podle kterého by ředitel mohl zakázat publikaci Markovo povídky, by existovat měl. Šedesát devět procent těchto dětí si myslí pravý opak, tzn. Markovu povídku by dle nich ředitel měl nechat zveřejnit. Pouze jeden respondent svou odpověď nerozšířil nebo si nevěděl s řešením situace rady.

Děti z běžného výchovného prostředí (dále zkr. BVP) se 54,1 % domnívají, že Marek zákon na zákaz publikace by být neměl; 39,5 % si myslí pravý opak a 6,3 % nedokázalo odpovědět - viz příloha **11 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích**.

• **6. „SVOBODA TISKU“ (K)**

Tabulka 20 - Úroveň konceptualizace u situace č. 6

Situace č. 6 (K) „Svoboda tisku“	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Neuvedeno (i v %)	0			0	0		0			0 (0,0 %)
Autorita (i v %)	1			2	7	10	1			20 (23,5 %)
Spravedlnost (i v %)	2	1		1	13	14	8	3		40 (46,9 %)
Abstrakce (i v %)	3		1		6	10	5	3	1	26 (29,6 %)
Celk. počet respond.										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Více než jedna pětina dětí by v nastíněné situaci respektovala autoritu ředitele, 46,9 % nahlíží na Markův problém spravedlivě – tzn. povídka by měla být publikována a 29,6 % respondentů dokázalo odpovědět v abstraktních pojmech s poukázáním na obecné principy (viz tabulka 20).

Mezi zajímavé odpovědi patřily následující: *„měli by mu to otisknout, aby věděli, co ho trápí"*; *„do časopisu by se mělo dostat všechno, ale např. nebudu psát, že drogy jsou dobrý"*; *„je to jeho názor – pak záleží na něm, jestli z toho bude mít ostudu"*; *„Marek to psal kvůli tomu, že to je špatný řád a lidi by to měli vědět"*; *„učitel je učitel a učeň je učeň – ten je něco míň"*; *„ředitel má větší právo než dítě, on rozhodne"*.

Respondenti z BVP pojímají Markovo právo ve 47,1 % jako autoritu, ve 25,3 % jako spravedlnosti a 27,6 % dětí je schopno hovořit v abstraktních termínech - viz **příloha 17 – Konceptualizace.**

• 7. „HRANÍ NA HŘIŠTI" (MP)

Tabulka 21 - Míra přináležitosti práva u situace č. 7

Situace č. 7 ***„Hraní na hřišti" (MP)***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Není si vědom práva (%)	- 1					2		1		3 (3,5 %)
Neví, neutrální (i v %)	0			1						1 (1,2 %)
Je si vědom práva (i v %)	1	1	1	2	26	32	14	5	1	82 (95,3 %)
Celk. počet respondentů										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Z tabulky 21 je zřejmé, že 95,3 % dětí přiznává Míšovi a Davidovi právo hrát si na hřišti, i když jim to nějaké starší děti zakazují. Pouze tři respondenti si práva na hraní nejsou vědomi.

Děti z BVP se v 93,4 % domnívají, že oba kluci mají na hřišti zůstat, 4,7 % se domnívá, že by měly nechat hřiště starším dětem, pouze 1,8 % si s danou situací nevědělo rady - viz příloha **11 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích**.

• 7. „HRANÍ NA HŘIŠTI" (K)

Tabulka 22 - Úroveň konceptualizace u situace č. 7

Situace č. 7 (K) ***„Hraní na hřišti"***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Neuvedeno (i v %)	0									0 (3,4 %)
Autorita (i v %)		1								1 (1,2 %)
Spravedlnost (i v %)	2		1	3	24	30	12	6	1	76 (89,2 %)
Abstrakce (i v %)	3				2	4	2			8 (9,6 %)
Celk. počet respond.										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Osm dotázaných (9,6 %) dle výsledků vyplývajících z tabulky 22 dokáže Míšovo a Davidovo právo na hru vyjadřovat v abstraktních pojmech s odkazem na univerzální principy, 89,2 % dětí z DDŠ danou situaci pojímá jako spravedlivý nárok malých dětí na společné hřiště, pouze jeden respondenti respektovali autoritu „nějakých desetiletých dětí" a z hřiště by odešli.

Mezi zajímavé odpovědi patřilo: „*lepší na hřišti než na silnici*"; „*na hřišti by měla být určitá pravidla – rozdíly pro malý a velký při hře*"; „*ne, na to by zákon být neměl, je to blbost*"; „ano, *nikdo nemá právo nikoho vyhazovat a taky tam byli první*".

Děti z BVP dokáží ve 38,3 % pojímat Míšovo a Davidovo právo abstraktně, 44,3 % dosáhlo úrovně spravedlnosti a 17,5 % se domnívá, že Míša a David by měli starší děti poslechnout a hřiště opustit - viz **příloha 17 – Konceptualizace.**

• 8. „VOLBA PREZIDENTA“ (MP)

Tabulka 23 - Míra přináležitosti práva u situace č. 8

Situace č. 8 ***„Volba prezidenta“ (MP)***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Není si vědom práva (%)	- 1	1	1	3	23	30	11	5	1	75 (87,2 %)
Neví, neutrální (i v %)	0									0 (0 %)
Je si vědom práva (i v %)	1				3	4	3	1		11 (12,8 %)
Celk. počet respondentů										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Volba prezidenta představuje pro děti z výzkumných souborů právo, které by dětem podle nich přináležet nejspíše nemělo. Myslí si to 87,2 % všech dotázaných. Pouze 11 dětí (12,8 %) se domnívá, že i v této záležitosti by měl být dětský hlas brán v potaz.

Děti z BVP se v 75,7 % domnívají, že by neměly mít právo volit prezidenta, 20,5% si myslí pravý opak a 3,8 % odvětilo na danou situaci „nevím“ - viz příloha **11 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích**.

• 8. „VOLBA PREZIDENTA“ (K)

Tabulka 24 - Úroveň konceptualizace u situace č. 8

Situace č. 8 (K) ***„Volba prezidenta“***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Neuvedeno (i v %)	0									0 (0,0 %)
Autorita (i v %)		1	1	1	14	21	9	4	1	52 (60,7 %)
Spravedlnost (i v %)	2			2	11	13	5	2		33 (38,1 %)
Abstrakce (i v %)	3				1					1 (1,2 %)
Celk. počet respond.										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Více než polovina (60,7 %) dětí podle tabulky 24 pojímá volbu prezidenta autoritativně – tzn. *„ne, děti nemají ještě rozum“*; *„jsou ještě moc malé“*; *„neví, co to ještě je“*; atp. Třicet tři respondentů (38,1 %) se domnívá, že děti by prezidenta volit měli např. podle své věkové vyspělosti. Pouze jeden dotázaný se odkazuje na obecné principy, zásady a hovoří o právu na volbu prezidenta.

Mezi zajímavé odpovědi patřilo: *„hodně lidí by to nebralo vážně“*; *„ano, pro potěšení“*; *„nemusí volit jen dospělí, není mi sympatický prezident, je falešný“*; *„ano, je to i jejich prezident“*; *„ne, děti mají být dětmi“*; *„je to blbost, děti se dají podplatit, pak zvolí blbost“*; *„všichni mají volit, mladší i starší, děti jsou taky lidi“*; *„ano, každý má na zemi svoje práva, kromě zvířat“*; *„ne, až od 18 let – to už jsem vyspělý muž, už nejsem dítě, tak můžu zvolit“*.

Respondenti ze srovnávacího souboru se v 82,6 % domnívají, že děti by v žádném případě volit prezidenta neměly (nemají ještě rozum, jsou příliš malé, apod.); 13,3 % dětí vnímá toto právo jako spravedlnost a 4,1 % dotázaných se dokáže vyjadřovat v abstraktních termínech - viz **příloha 17 – Konceptualizace.**

• 9. „MOŽNOST PRACOVAT“ (MP)

Tabulka 25 - Míra přináležitosti práva u situace č. 9

Situace č. 9	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem**
„Možnost pracovat“ (MP)		**10**	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	**(i v %)**
Není si vědom práva (%)	- 1				18	13	7	5	1	44 (51,2 %)
Neví, neutrální (i v %)	0									0 (0 %)
Je si vědom práva (i v %)	1	1	1	3	8	21	7	1		42 (48,8 %)
Celk. počet respondentů										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

K možnosti pracovat se přiklání 48,8 % dětí z DDŠ; 51,2 % se naopak domnívá, že by zákon umožňující práci Lucky existovat neměl (viz tab. 25).

Děti ze srovnávacího souboru se v 59,5 % domnívají, že Lucka by pracovat neměla, 36,7 % by naopak zákon umožňující její práci uvítali a 3,8 % si s daným problémem nevědělo rady - viz příloha **11 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích**.

• 9. „MOŽNOST PRACOVAT" (K)

Tabulka 26 - Úroveň konceptualizace u situace č. 9

Situace č. 9 (K) ***„Možnost pracovat"***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Neuvedeno (i v %)	0									0 (0 %)
Autorita (i v %)	1					1				1 (1,2 %)
Spravedlnost (i v %)	2	1	1	3	26	32	14	6	1	84 (97,7 %)
Abstrakce (i v %)	3					1				1 (1,2 %)
Celk. počet respond.										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Tabulka 26 opět ukazuje velké procento dětí z DDŠ (97,7 %), které je schopno pohlížet na devátou situaci z druhého stupně konceptualizace. Své odpovědi tedy rozšiřují o bližší vysvětlování týkající se podmínek, za nichž by Lucie mohla u pana Vrány pracovat. Pouze 1 respondent respektuje autoritu obchodníka (či někoho jiného) a Lucku pracovat nenechává.

Ze zajímavých odpovědí uvádím následující: *„Je jasné, že i ty mladší potřebují peníze."* *„Ano, aby se naučila být samostatná, vědět, jaká je hodnota peněz."* *„Ano, když má volno, proč by nemohla. Aspoň by viděla, co ji v životě čeká."* *„Asi jo, myslím, že lidé mají právo na práci."*

Děti z BVP se v 67,5% domnívají, že Lucka by pracovat neměla, protože je např. „příliš malá"; 29,8 % respondentů dosahuje druhého stupně konceptualizace a pouze 2,6 % dětí dokáže situaci vysvětlit pomocí abstraktních pojmů - viz **příloha 17 – Konceptualizace.**

• **10. „PRÁVO NA SOUKROMÍ“ (MP)**

Tabulka 27 - Míra přináležitosti práva u situace č. 10

Situace č. 10 ***„Právo na soukromí“ (MP)***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	**(i v %)**
Není si vědom práva (%)	- 1			1	2	1		2		6 (7,0 %)
Neví, neutrální (i v %)	0									0 (0 %)
Je si vědom práva (i v %)	1	1	1	2	24	33	14	4	1	80 (93,0 %)
Celk. počet respondentů										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Většina dětí (93,0 %) si myslí, že zákon, který povoluje rodičům číst osobní deníky svých dětí, by existovat neměl, přiznává tedy Bětce právo na soukromí (viz tab. 27). Pouze šest dotázaných se domnívá, že rodiče by měli nahlížet do osobních zápisků svých dětí.

Děti z BVP si v 72,2 % myslí, že by tento zákon neměl existovat, 24,0 % je opačného názoru a 3,8 % respondentů nevědělo - viz příloha **11 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích**.

• **10. „PRÁVO NA SOUKROMÍ“ (K)**

Tabulka 28 - Úroveň konceptualizace u situace č. 10

Situace č. 10 (K) ***„Právo na soukromí“***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	**(i v %)**
Neuvedeno (i v %)	0									0 (0,0 %)
Autorita (i v %)	1				2	1				3 (3,6 %)
Spravedlnost (i v %)	2		1	3	17	18	8	4		51 (58,3 %)
Abstrakce (i v %)	3	1			7	15	6	2	1	32 (38,1 %)
Celk. počet respond.										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Z tabulky 28 vyplývá, že 58,3 % dětí z DDŠ nahlíží na Bětčino *právo na soukromí* z druhé příčky konceptualizace, 38,1 % respondentů je dokonce schopno hovořit k danému problému odkazujíce se na obecné principy. Pouze tři děti uznávají spíše rodičovské právo nahlížet do soukromých spisků dětí a tím se tak dozvídat o všech nekalých věcech, které by snad mohly provádět.

Mezi zajímavé odpovědi patřilo: *„Když Bětka bude hodná, tak rodiče nemají právo, když bude brát drogy – tak jí prohledají pokoj."* *„Je to zbytečné zatěžování zákonů, to by si měli vyřídit doma."* *„Rodiče by měli respektovat dítě."* *„Nemá to komu říct, tak si to napíše."* *„Ano, dozvědí se o ní, co má za zájmy, atd. Mohou tajně."*

Děti z BVP nahlížejí ve 44,3 % na Bětčino právo z druhé příčky konceptualizace; 30,1 % respondentů dokáže hovořit o právu Bětky používaje abstraktní termíny a 25,7 % dotázaných si myslí, že si rodiče Bětky mohou její deník přečíst - viz **příloha 17 – Konceptualizace.**

• 11. „SPRAVEDLIVÝ PROCES" (MP)

Tabulka 29 - Míra přináležitosti práva u situace č. 11

Situace č. 11 ***„Spravedlivý proces" (MP)***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Není si vědom práva (%)	- 1				1			1		2 (2,3 %)
Neví, neutrální (i v %)	0									0 (0 %)
Je si vědom práva (i v %)	1	1	1	3	25	34	14	5	1	84 (97,7 %)
Celk. počet respondentů										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Z tabulky 29 je zřejmé, že 97,7 % dětí z DDŠ si je vědomo práva na „spravedlivý proces", učitelka by tedy Tomáše, který se popral, měla nejdříve vyslechnou a pak zvolit příslušný trest dle míry zavinění. Jenom dva respondenti by Tomášovo právo na spravedlivé posouzení „rvačky" neuznali.

Respondenti ze srovnávacího souboru se 87,9 % domnívají, že děti mají právo na „spravedlivý proces", 8,7 % s tímto názorem nesouhlasí a 3,5 % odvětilo „nevím" - viz příloha **11 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích**.

• 11. „SPRAVEDLIVÝ PROCES" (K)

Tabulka 30 - Úroveň konceptualizace u situace č. 11

Situace č. 11 (K) ***„Spravedlivý proces"***	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Neuvedeno (i v %)	0									0 (0 %)
Autorita (i v %)	1				1			1		2 (2,3 %)
Spravedlnost (i v %)	2	1	1	3	24	34	12	5	1	81 (94,2 %)
Abstrakce (i v %)	3				1		2			3 (3,5 %)
Celk. počet respond.										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Z tabulky 30 je patrné, že 94,2 % dětí z DDŠ nahlíží na problematiku jedenácté situace spravedlivě, požaduje tedy nejprve vysvětlení okolností a pak nechává učitelku zvolit příslušný trest. Tři dotázaní jsou dokonce schopni se vyjadřovat v abstraktních pojmech. Pouze dva respondenti uznávají autoritativní rozhodnutí učitelky bez ohledu na nutnost spravedlivého procesu.

Ze zajímavých odpovědí je možné uvést: *„Kvůli tomu jsem tady - mne se taky nikdo na nic neptal a hodil mě sem. Kluci něco udělali a hodili to na mě. Jsem zde 4 roky, je to pro mě dlouho."* *„Ano, měla by ho vyslechnout. Před tím by však měla informovat rodiče."*

Více než polovina dětí (60,7 %) ze srovnávacího souboru Kovaříka (2001) dosahuje druhé úrovně konceptualizace – tzn., spravedlnosti; 25,7 % dětí dokázalo v rámci odpovědi na tuto situaci hovořit v abstraktních termínech; 13,6 % dotázaných se spíše přiklání k autoritativnímu rozhodnutí učitelky bez odhledu na spravedlnost - viz **příloha 17 – Konceptualizace.**

• **12. „NÁVŠTĚVA LÉKAŘE“ (MP)**

Tabulka 31 - Míra přináležitosti práva u situace č. 12

Situace č. 12 „Návštěva lékaře“ (MP)	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Není si vědom práva (%)	- 1			2	5	3	1			10 (11,6 %)
Neví, neutrální (i v %)	0					1				1 (1,2 %)
Je si vědom práva (i v %)	1	1	1	1	21	31	13	6	1	75 (87,2 %)
Celk. počet respondentů										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Tabulka 31 ukazuje, že by se 87,2 % dětí z DDŠ šlo poradit k lékaři, i kdyby si to jejich rodiče nepřáli. Jedenáct respondentů (11,6 %) by však zákon, který by tuto možnost schvaloval, nepodpořila. Pouze jeden dotázaný si s řešením situace nevěděl rady.

Z respondentů z BVP se 76,5 % domnívá, že by se Honza měl jít poradit k lékaři, 18,3 % má opačný názor a 5,2 % dětí nevědělo - viz příloha **11 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích**.

• **12. „NÁVŠTĚVA LÉKAŘE“ (K)**

Tabulka 32 - Úroveň konceptualizace u situace č. 12

Situace č. 12 (K) „Návštěva lékaře“	**Kód**	**Věk respondenta**								**Celkem (i v %)**
		10	**12**	**13**	**14**	**15**	**16**	**17**	**18**	
Neuvedeno (i v %)	0									0 (0,0 %)
Autorita (i v %)	1			1	5	1		1		8 (8,8 %)
Spravedlnost (i v %)	2	1	1	2	20	31	13	5		73 (85,0 %)
Abstrakce (i v %)	3				1	2	1		1	5 (6,3 %)
Celk. počet respond.										**86**
Procentuelně										**≅ 100 %**

Zdroj: Vlastní výzkum

Z hodnocení úrovně konceptualizace u situace č. 12 vyplývá, že největší procento dětí z DDŠ (85,0 %) pohlíží na tuto situaci jako na spravedlivý nárok (viz tabulka 32). Osm respondentů respektuje v daném krátkém příběhu autoritu rodičů. Pět respondentů je schopno svou odpověď vyjadřovat abstraktními pojmy.

Dotázaní z BVP pojímají v 51,9 % Honzovo právo z hlediska spravedlnosti; 35,6 % si myslí, že by měl poslechnout rodiče a 12,5 % dotázaných obhajuje právo „hrdiny příběhu" s použitím abstraktních pojmů - viz **příloha 17 – Konceptualizace.**

3.4.2.3 Srovnání odpovědí na jednotlivé situace

Tabulka 33 - Sumární index přináležitosti práv a úroveň konceptualizace: Testy významnosti rozdílů mezi dětmi z výchovných ústavů a populačním vzorkem (na jednotlivých věkových úrovních)

Sumární index přináležitosti práv		N	Průměrné pořadí	Součet pořadí	Mann-Whitney U	Hladina významnosti
1.-4.ročník	populační vzorek	283	143,97	40743,00	557,000	,000
	děti z DD	14	250,71	3510,00		
5.- 7. ročník	populační vzorek	438	227,62	99699,50	3558,500	,281
	děti z DD	19	260,71	4953,50		
8.- 9. ročník	populační vzorek	195	120,70	23536,00	4426,000	,101
	děti z DD	53	138,49	7340,00		
Úroveň konceptualizace						
1.-4.ročník	populační vzorek	134	68,37	9161,50	116,500	,000
	děti z DD	10	127,85	1278,50		
5.- 7. ročník	populační vzorek	280	145,45	40727,00	1387,000	,010
	děti z DD	16	201,81	3229,00		
8.- 9. ročník	populační vzorek	136	81,13	11034,00	1718,000	,000
	děti z DD	42	116,60	4897,00		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

V rámci přináležitosti práv u jednotlivých situací (tzn. to, zda „hrdina krátkého příběhu" má právo či nikoliv) se ukazuje, že statisticky významný rozdíl je mezi dětmi nejnižší věkové kategorie (ročník 1. – 4.; sdružená kategorie). V ostatních ročnících nebyl zjištěn významný rozdíl.

Rozbor pojmového vnímání práva (tedy tzv. konceptualizace) ukazuje, **že děti z DDŠ dosahují vyšších hodnot ve vnímání práva ve všech věkových kategoriích**. Jejich **odpovědi jsou častěji jednoznačné a realističtější**. Analýza, která je uvedena v příloze 18 - *„Rozdíly v odpovědích na položky Meltonova interview v souvislosti s věkem"* ukazuje, že to nemusí být dáno jejich vyšším věkem.

V **příloze 11, 12 a 13** jsou uvedeny další statistické analýzy, které toto tvrzení dokreslují.

3.4.2.4 Analýza přiznávání práv a povinností dětem i dospělým

Tabulka 34 - Analýza přiznávání práv dětem i dospělým (děti z DDŠ)

PRÁVA	Právo desetiletého dítěte Počet respondentů (%)				Právo dospělého Počet respondentů (%)			
	Ano *(%)*		*Ne (%)*		***Ano*** *(%)*		*Ne (%)*	
1. Názor	**80**	(93,1 %)	**6**	(6,9 %)	**85**	(98,8 %)	**1**	(1,2 %)
2. Lež	**11**	(12,8 %)	**75**	(87,2 %)	**17**	(19,8 %)	**69**	(80,2 %)
3. Alkohol	**0**	(0,0 %)	**86**	(100,0 %)	**83**	(96,5 %)	**3**	(3,5 %)
4. Výtah	**57**	(66,3 %)	**29**	(33,7 %)	**85**	(98,8 %)	**1**	(1,2 %)
5. Podvod	**23**	(26,7 %)	**63**	(73,3 %)	**13**	(15,1 %)	**73**	(84,9%)
6. Rodina	**86**	(100,0 %)	**0**	(0,0 %)	**85**	(98,8 %)	**1**	(1,2 %)
7. Krádež	**2**	(2,3 %)	**84**	(97,7 %)	**2**	(2,3 %)	**84**	(97,7 %)
8. Hraní si	**86**	(100,0 %)	**0**	(0,0 %)	**82**	(95,3 %)	**4**	(4,7 %)
9. „Facka"	**9**	(10,5 %)	**77**	(89,5 %)	**17**	(19,8 %)	**69**	(80,2 %)
10. TV	**31**	(36,0 %)	**55**	(64,0 %)	**75**	(87,2 %)	**11**	(12,8 %)
11. Ošetření	**77**	(89,5 %)	**9**	(10,5 %)	**63**	(73,3 %)	**23**	(26,7 %)
12. Prosazení	**19**	(22,1 %)	**67**	(77,9 %)	**38**	(44,2 %)	**48**	(55,8 %)

Zdroj: Vlastní výzkum

- ***Práva dětí i dospělých:***

Tabulka 34 ukazuje, jaký názor zastávají děti Z DDŠ v jednotlivých dvanácti předložených možnostech práva určeného jak pro ně, tak pro dospělého (viz příloha 1 - Dotazník). V jednotlivých kolonkách je možné nalézt počty dětských

respondentů, kteří sobě i dospělým některá práva přiznali a počty těch, kteří si naopak myslí, že navržené právo nemají.

• **1. „NÁZOR"**

Na otázku, zda *mají děti právo říci nahlas, co si myslí*, se 93,1 % respondentů z DDŠ domnívá, že ANO, pouze šest dětí odpovědělo, že NE. Co se dospělých týče, tak v jejich případě si 98,8 % dětí myslí, že výše zmiňované právo na názor mají, pouze jeden respondent vyjádřil pravý opak.

• **2. „LEŽ"**

Jedenáct dotázaných se přiklání k názoru, že děti mají *právo lhát, když je to pro ně výhodné*, 87,2 % si to nemyslí a toto právo jim nepřiznává. Dospělí mohou dokonce zalhat podle 17 dětí z DDŠ (19,8 %), 80,2 % by jim však uvedené právo nepřiznalo.

• **3. „ALKOHOL"**

To, zda má desetileté dítě *právo pít alkoholické nápoje*, si nemyslí ani jeden respondent z DDŠ; dospělým však toto právo přiznává 96,5 % dětí; pouze tři si myslí, že ani „dospěláci" by alkohol konzumovat neměli.

• **4. „VÝTAH"**

Dvě třetiny respondentů (66,3 %) se domnívá, že desetileté dítě má *právo jezdit samo ve výtahu*, zbývající jedna třetina si to však nemyslí. Dospělí ovšem ve zdviži jezdit (až na odpověď 1 respondenta) samotní úplně všichni.

• **5. „PODVOD"**

Šedesát tři respondentů z DDŠ (73,3 %) si myslí, že děti nemají *právo opisovat a podvádět, když si neví rady*, 26,7 % je však přesvědčeno o pravém opaku. Dospělí mohou podvádět podle 15,1 % dětí, 84,9 % respondentů nicméně zastává opačný názor.

• **6. „RODINA"**

Víceméně všichni respondenti jsou přesvědčeni o tom, že děti i dospělí mají *právo žít se svou vlastní rodinou*. Pouze jeden dotázaný toto právo nepřiznal dospělým.

• **7. „KRÁDEŽ“**

Pouze dva respondenti si myslí, že desetileté dítě má *právo ukrást něco, když to nikdo nevidí*, 97,7 % je přesvědčeno o pravém opaku. Co se dospělých týče, tak v jejich případě se 97,7 % dětí z DDŠ domnívá, že zmiňované právo nemají, jenom dva respondenti by „dospělákům“ krást dovolili.

• **8. „HRANÍ SI“**

V otázce, zda si desetileté dítě *může hrát, když má volný čas*, se všichni respondenti z DDŠ shodli na kladné odpovědi. Dospělým toto právo přiznali v 95,3 %; 4,7 % dětí si však myslí, že si již ve volném čase hrát nemohou. („Dospělí si už přece nehrají.“)

• **9. „FACKA“**

Devět respondentů z DDŠ (10,5 %) je přesvědčeno, že děti mají *právo uhodit toho, kdo je urazí*. 89,5 % dotázaných toto právo však dětem nepřiznává. Dospělí mají právo uhodit toho, kdo je urazí podle 19,8 % dětí. 80,2 % dotázaných jim však zmiňované právo nepřiznává.

• **10. „TV“**

Více než jedna třetina respondentů (36,0 %) je přesvědčena o tom, že desetileté *dítě má právo dívat se na televizi, kdy se mu zachce*. Opak si myslí 64,0 % dotázaných dětí. Dospělí mohou sledovat TV kdykoli podle 87,2 % respondentů, jedenáct dětí (12,8 %) se domnívá, že ne.

• **11. „OŠETŘENÍ“**

Právo na bezplatné lékařské ošetření mají podle 89,5 % respondentů děti a podle 73,3 % dospělí. Více než jedna čtvrtina (26,7 %) dětí si myslí, že dospělí za ošetření musí nejprve zaplatit, podle 10,5 % respondentů tak musí učinit také děti.

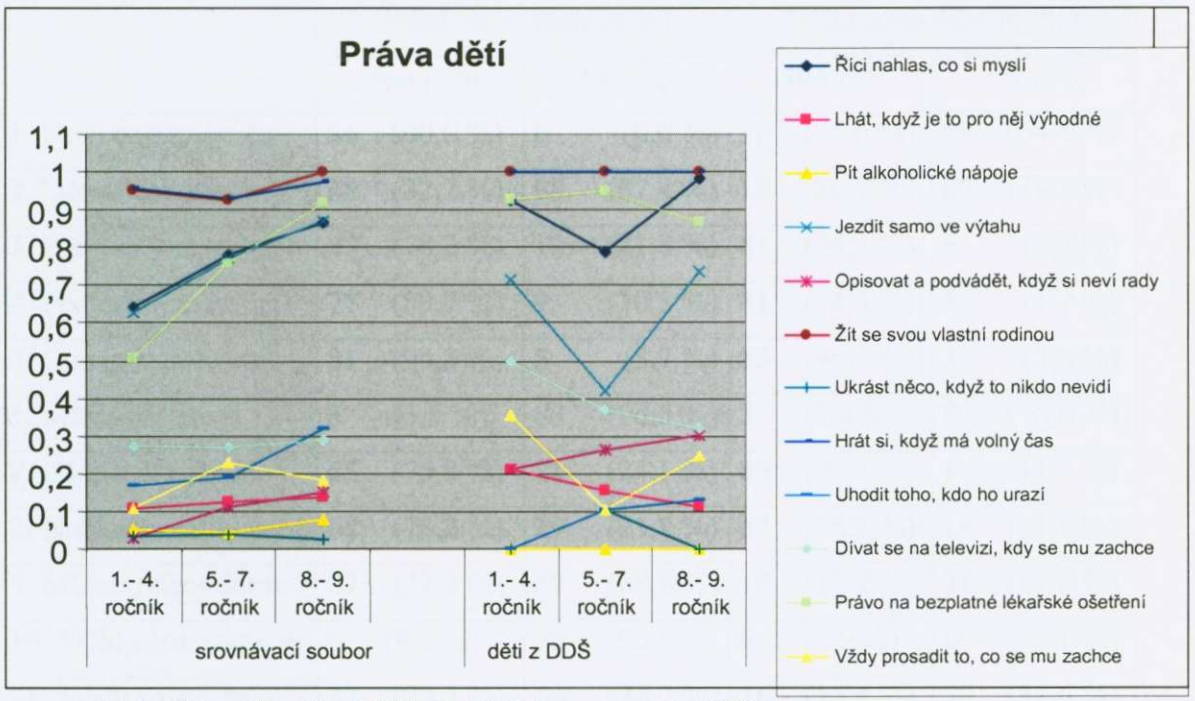
• **12. „PROSAZENÍ“**

Více než jedna pětina dotázaných respondentů (22,1 %) se domnívá, že desetileté dítě má *právo vždy prosadit, co se mu zachce*; 77,9 % naopak dětem toto právo nepřiznává. Jiná situace nastává u dospělých, o nichž si 44,2 % respondentů myslí, že zmiňované právo mají, 55,8 % dětí je přesvědčeno o opaku.

Pro srovnání u děti z BVP uvádím následující grafy – graf 5 a graf 6. Při čtení následující analýzy je vhodné mít tyto grafy před sebou pro porovnání výzkumného souboru se srovnávacím.

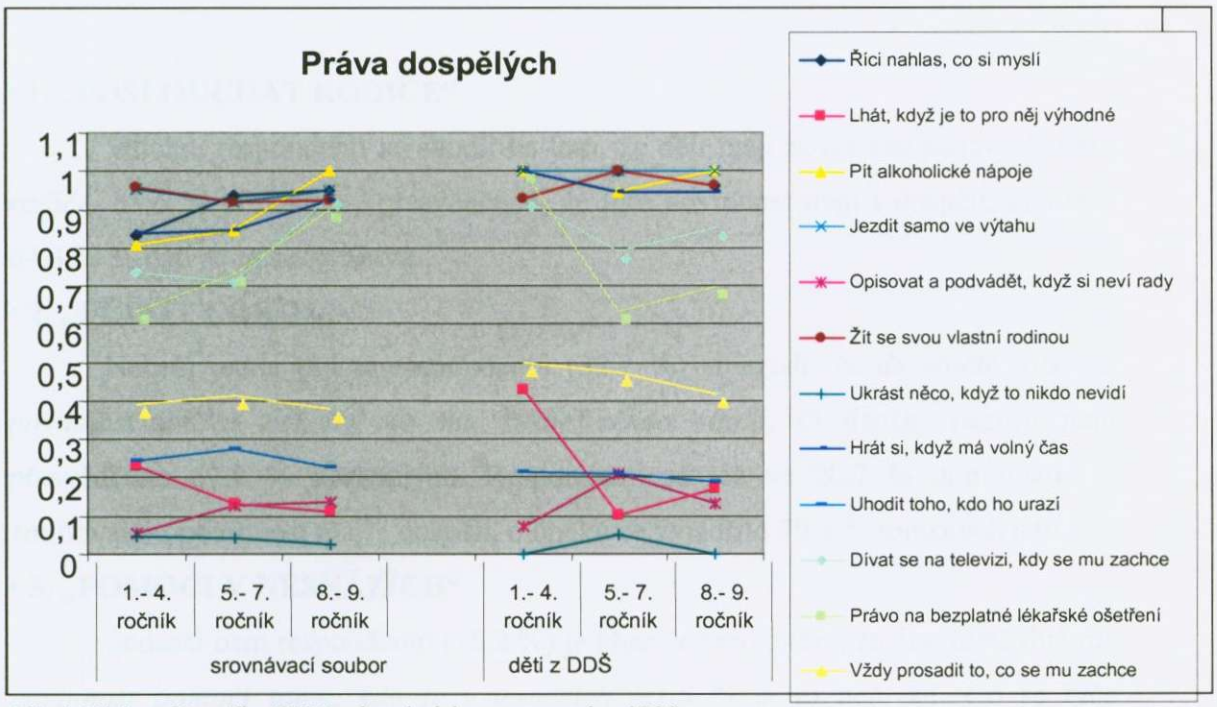
V příloze 15 – „Práva dětí a dospělých (statistické významnosti)“ najdete statisticky významné rozdíly v odpovědích dětí z DDŠ a BVP.

Graf 5 – Práva dětí (srovnávací soubor, děti z DDŠ)

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Graf 6 – Práva dospělých (srovnávací soubor, děti z DDŠ)

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

• ***Povinnosti dětí i dospělých:***

Tabulka 35 - Analýza přiznávání povinností dětem i dospělým (děti z DDŠ)

POVINNOSTI	Povinnost desetiletého dítěte Počet respondentů (%)		Povinnost dospělého Počet respondentů (%)	
	Ano (%)	*Ne (%)*	*Ano (%)*	*Ne (%)*
1. Poslouchat rodiče	**86** (100,0 %)	**0** (0,0 %)	**30** (35,6 %)	**56** (64,4 %)
2. Učinit cokoliv	**28** (32,2 %)	**58** (67,8 %)	**18** (20,7 %)	**67** (79,3 %)
3. Pomoci v nesnázích	**67** (78,2 %)	**19** (21,8 %)	**81** (94,3 %)	**5** (5,7 %)
4. Poslechnout policii	**77** (89,7 %)	**9** (10,3 %)	**81** (94,3 %)	**5** (5,7 %)
5. Oznámit ublížení	**81** (94,3 %)	**5** (5,7 %)	**83** (96,6 %)	**3** (3,4 %)
6. Mlčet při trestu	**3** (3,5 %)	**83** (96,5 %)	**3** (3,4 %)	**83** (96,6 %)
7. Ošetřit zraněného	**65** (75,9 %)	**21** (24,1 %)	**85** (98,8 %)	**1** (1,2 %)
8. Nahlas nesouhlasit	**67** (78,2 %)	**19** (21,8 %)	**67** (78,2 %)	**19** (21,8 %)
9. Mlčet o dění doma	**27** (32,2 %)	**59** (68,8 %)	**15** (17,2 %)	**71** (82,8 %)
10. Vyhovět komukoli	**8** (9,2 %)	**78** (90,8 %)	**6** (6,9 %)	**80** (93,1 %)
11. Vždy sníst vše	**22** (25,3 %)	**64** (74,7 %)	**16** (18,4 %)	**70** (81,6 %)
12. Vždy se prosadit	**21** (24,1 %)	**65** (75,9 %)	**24** (27,6 %)	**62** (72,4 %)

Zdroj: Vlastní výzkum

• **1. „POSLOUCHAT RODIČE“**

Všichni respondenti se shodli na tom, že děti mají *povinnost poslouchat své rodiče*. 35,6 % je dokonce přesvědčeno, že tuto povinnost mají i dospělí, nicméně 64,4 % % dětí se to nedomnívá.

• **2. „UČINIT COKOLIV“**

Necelá jedna třetina respondentů (32,2 %) si myslí, že *desetileté dítě má povinnost udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší*. O daném názoru není přesvědčeno 67,8 % dotázaných. Respondenti se též ve 20,7 % domnívají, že zmiňovanou povinnost mají i dospělí, o opaku se vyjádřilo 79,3 % romských dětí.

• **3. „POMOCI V NESNÁZÍCH“**

Šedesát osm respondentů (78,2 %) je přesvědčeno o tom, že desetileté dítě má *povinnost pomoci tomu, kdo je v nesnázích*, 21,8 % si to nemyslí. Co se týče

dospělých, tak ti nastíněnou povinnost mají podle 94,3 % dětí, pouze pět dětí se to nedomnívá.

• 4. „POSLECHNOUT POLICII"

Povinnost poslechnou pokyny policie mají děti podle 89,7 % respondentů, devět dětí si danou skutečnost nemyslí. Podle 94,3 % dotázaných mají tuto povinnost i dospělí, pět respondentů se to nedomnívá.

• 5. „OZNÁMIT UBLÍŽENÍ"

Osmdesát dva respondentů (94,3 %) je přesvědčeno o tom, že děti *musí oznámit, když někdo ubližuje dítěti*, pět dotázaných si to nemyslí. Dospělí tuto povinnost mají podle 96,6 % dětí, pouze tři respondenti odpověděli záporně.

• 6. „MLČET PŘI TRESTU"

Děti i dospělí *musí mlčet, když je někdo trestá*, podle tří respondentů. Naštěstí bylo 96,5 % dotázaných opačného názoru.

• 7. „OŠETŘIT ZRANĚNÉHO"

Téměř všichni respondenti (98,8 %) se domnívají, že *dospělý musí ošetřit člověka, kterého porazí na kole*. Podle 75,9 % dotázaných jsou tuto činnost povinni vykonat též děti. Necelá jedna čtvrtina si danou skutečnost nemyslí (24,1 %).

• 8. „NAHLAS NESOUHLASIT"

Necelé čtyři pětiny respondentů (78,2 %) jsou přesvědčeny, že *desetileté dítě musí říci nahlas, že se mu něco nelíbí*. Zbývající část dotázaných (21,8 %) předešlý názor nezastává. „Nahlas nesouhlasit" musí podle 78,2 % dětí také dospělí. Více než jedna pětina (21,8 %) se nicméně s daným tvrzením neztotožňuje.

• 9. „MLČET O DĚNÍ DOMA"

Více než dvě třetiny (68,8 %) se domnívají, že desetileté dítě nemusí *mlčet o tom, co se děje doma*, opačného názoru je 32,2 % dotázaných. Podle 17,2 % dětí z DDŠ musí o tom, co se děje doma, mlčet také dospělí, zbývající část respondentů si to však nemyslí.

• 10. „VYHOVĚT KOMUKOLI"

Povinnost dát každému to, o co si řekne, nemá podle 90,8 % respondentů děti a podle 93,1 % dotázaných ani dospělí. Zbytek si tuto skutečnost nemyslí.

• **11. „VŽDY SNÍST VŠE“**

Jedna čtvrtina respondentů (25,3 %) má zkušenost s tím, že děti musí *vždy sníst vše, co mají na talíři*. 72,5 % dotázaných se však domnívá, že tuto povinnost děti nemají. Sedmdesát jedna respondentů si myslí, že ani dospělí nemusí sníst vše, co mají na talíři, šestnáct je opačného názoru.

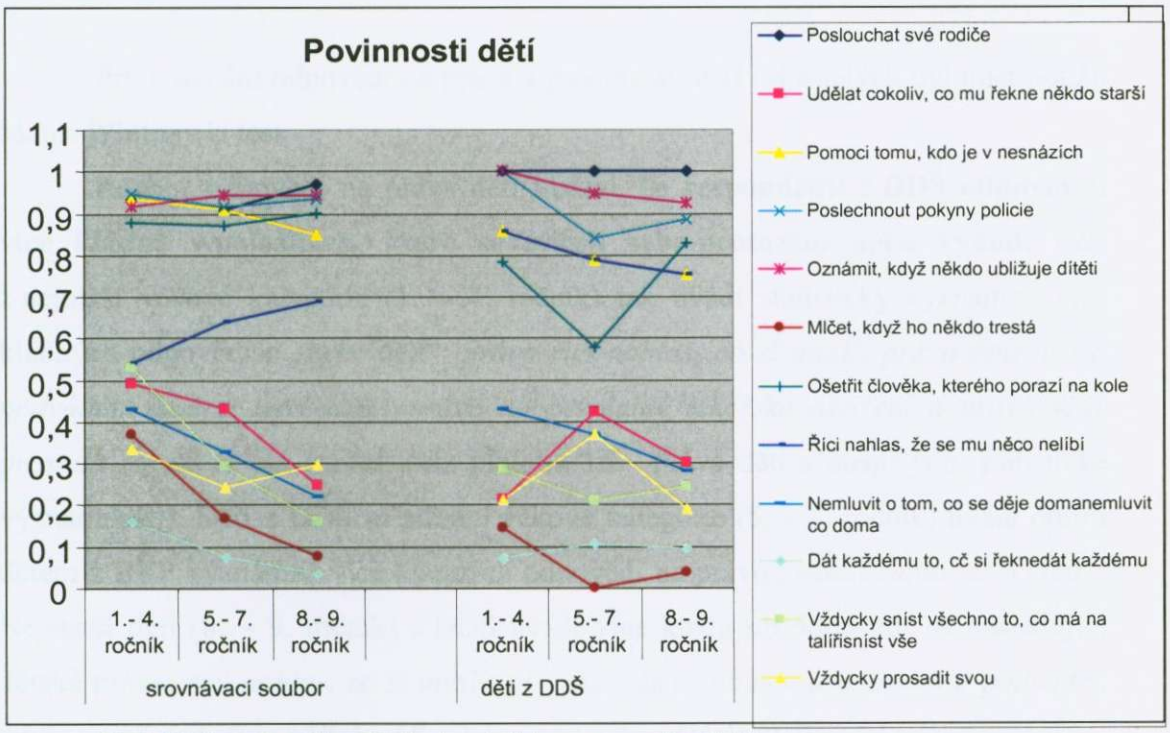
• **12. „VŽDY SE PROSADIT“**

Šedesát šest respondentů (75,9 %) se domnívá, že desetileté dítě nemá *povinnost vždycky prosadit svou*. O opaku je přesvědčeno 24,1 % dotázaných. U dospělých je situace následující: 72,4 % dětí si myslí, že dospělí danou povinnost mají, 27,6 % se na položenou otázku vyjádřilo záporně.

Pro srovnání s dětmi z BVP uvádím následující grafy – graf 7 a graf 8. Při čtení následující analýzy je vhodné mít tyto grafy před sebou pro porovnání výzkumného souboru se srovnávacím.

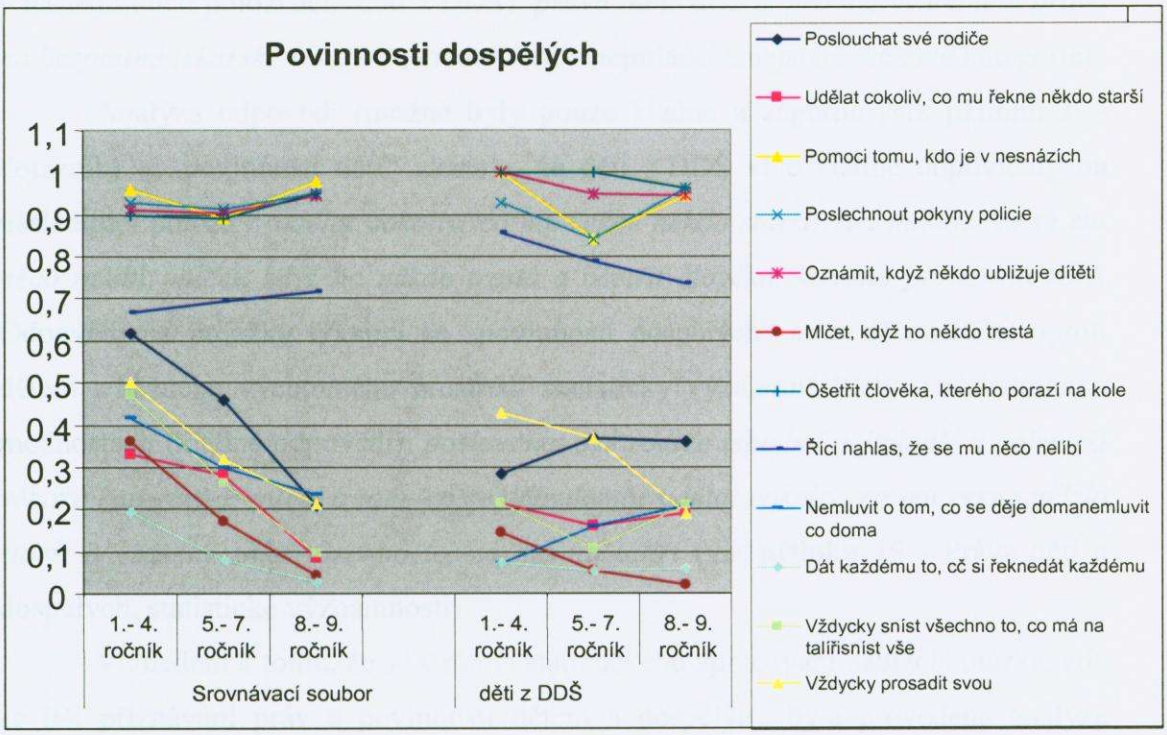
V příloze 16 – „Povinnosti dětí a dospělých (statistické významnosti)“ najdete statisticky významné rozdíly v odpovědích dětí z DDŠ a BVP.

Graf 7 – Povinnosti dětí (srovnávací soubor, děti z DDŠ)

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Graf 8 – Povinnosti dospělých (srovnávací soubor, děti z DDŠ)

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

3.4.2.5 Srovnání odpovědí na práva a povinnosti dětí i dospělých

Pro srovnání odpovědí na práva a povinnosti dětí i dospělých byl opět použit Mann-Whitney U test.

Rozbor odpovědí na práva dětí ukázal, že **respondenti z DDŠ odpovídají více kladně v položkách, které se týkají sebe-prosazení nebo výhod**. Děti z nejnižší věkové kategorie (1. – 4. ročník) tak uvádí statisticky významně více kladných odpovědí u „práv dětí": *právo říci nahlas, co si myslí; právo opisovat a podvádět, když si neví rady; právo na bezplatné lékařské ošetření a právo vždy prosadit to, co se mu zachce* (viz **příloha 15** - Práva dětí a dospělých, statistické významnosti). Děti z DDŠ ze střední věkové kategorie (5. – 7. ročník) uvádí oproti dětem z BVP významně více kladných odpovědí na právo *„jezdit samo ve výtahu"*. Nejstarší děti (8. – 9. ročník) z DDŠ uvádí více kladných odpovědí na následující dětská práva: *říci nahlas, co si myslí; pít alkoholické nápoje a opisovat a podvádět, když si neví rady* (viz **příloha 15** - Práva dětí a dospělých, statistické významnosti).

Statisticky významné kladné odpovědi u „práv dospělých" se objevily v následujících položkách (děti z DDŠ): *právo lhát, když je pro něj výhodné a právo na bezplatné lékařské ošetření* (shodně děti z nejmladší a nejstarší věkové kategorie).

Analýza odpovědí (možné byly pouze kladné a záporné (viz **příloha 1** – dotazník) u „povinností dětí" ukázala, že děti z DDŠ více kladně odpovídaly na následující položky: *udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší; říci nahlas, že se mu něco nelíbí; mlčet, když ho někdo trestá a ošetřit člověka, kterého porazí na kole.* Odpovědi na položky týkající se „povinností dospělých" se u dětí z DDŠ oproti dětem z běžného výchovného prostředí statisticky významně lišily v následujících možnostech (kladné odpovědi): *poslouchat své rodiče (shodně nejmladší a nejstarší věkové kategorie); mlčet o tom, co se děje doma; udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší a vždycky sníst všechno to, co má na talíři* (viz **příloha 15** - Práva dětí a dospělých, statistické významnosti).

Vzhledem k tomu, že se v rámci statistického zpracování nabízela otázka, zda se liší přiznávání práv a povinností dětem a dospělým, byla provedena analýza pomocí Wilcoxonova párového testu (viz **příloha 19** – „Srovnání rozdílů mezi právy a povinnostmi dětí a dospělých").

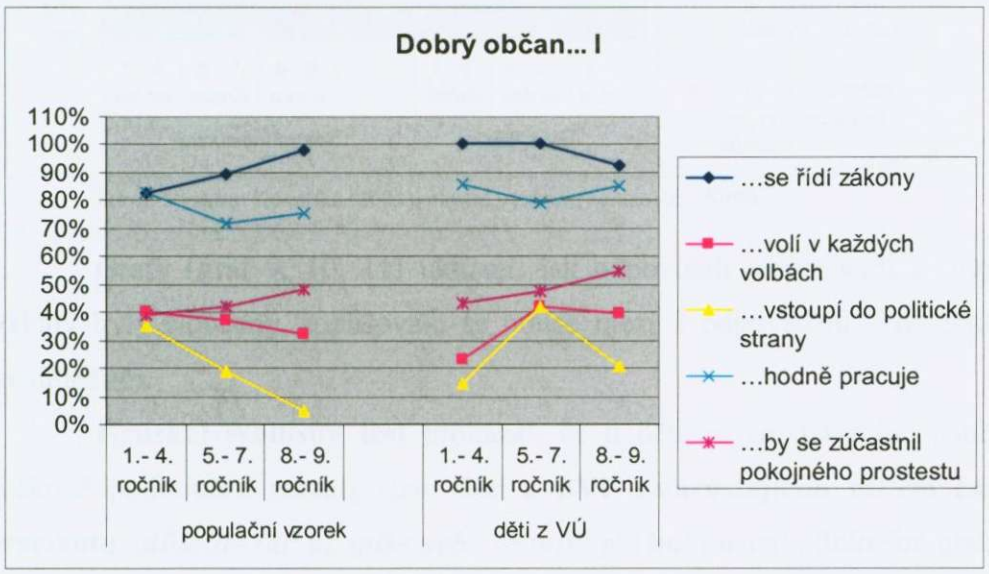
Statistický rozbor ukázal, že v hodnocení **práv dětí a dospělých** se oba soubory (děti z DDŠ a BVP) téměř shodují, pouze děti z DDŠ přiznávají dospělým méně často než *dětem právo na bezplatné lékařské ošetření* a *právo opisovat a podvádět, když si neví rady* (viz tabulka 26 v příloze 19).

V rámci srovnání hodnocení **povinností dětí a dospělých** u dětí z DDŠ a BVP se ukázaly následující rozdíly: děti shodně méně často uvádějí, že *dospělí musí poslouchat rodiče; udělat cokoliv, co jim řekne někdo starší; ošetřit člověka, kterého porazí na kole.* Děti z běžného výchovného prostředí také častěji uvádějí, že *dospělý nemusí oznámit, když někdo ubližuje dítěti* (?!); častěji přiznávají dospělým než dětem *právo říci nahlas, že se mu něco nelíbí* (ale děti z DDŠ v tom nevidí rozdíl); dospělí také podle nich *nemusejí sníst všechno, co mají na talíři* a měli by si *prosadit svou, vždy, kdy se jim zachce.* Děti z DDŠ častěji tvrdí, že děti spíše než dospělí *nesmí mluvit o tom, co se děje doma*, a dospělí naopak spíše než děti *musí pomoci někomu, kdo je v nesnázích* (viz tabulka 27 v příloze 19).

3.4.2.6 Rozbor tabulky „dobrého občana"

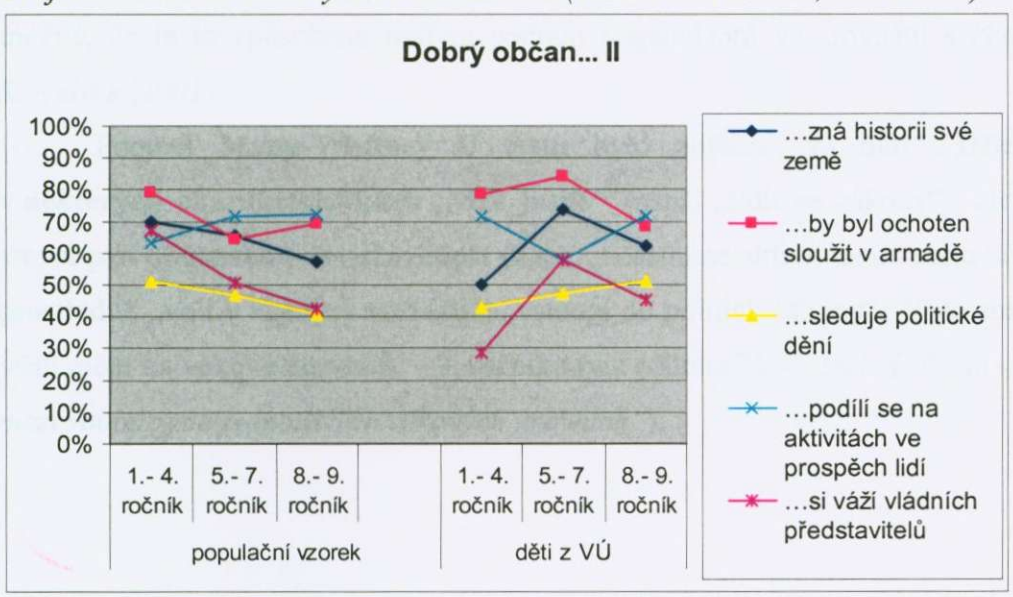
Tabulka „dobrého občana" byla jednou z nejobtížnějších částí dotazníku, podle kterého se vedl řízený rozhovor. Při výzkumu právního povědomí 2001 na základních školách pokládali tazatelé otázky týkající se pojetí dobrého občana až od třetí třídy ZŠ.

Graf 9 – Rozbor tabulky dobrého občana (srovnávací soubor, děti z DDŠ)

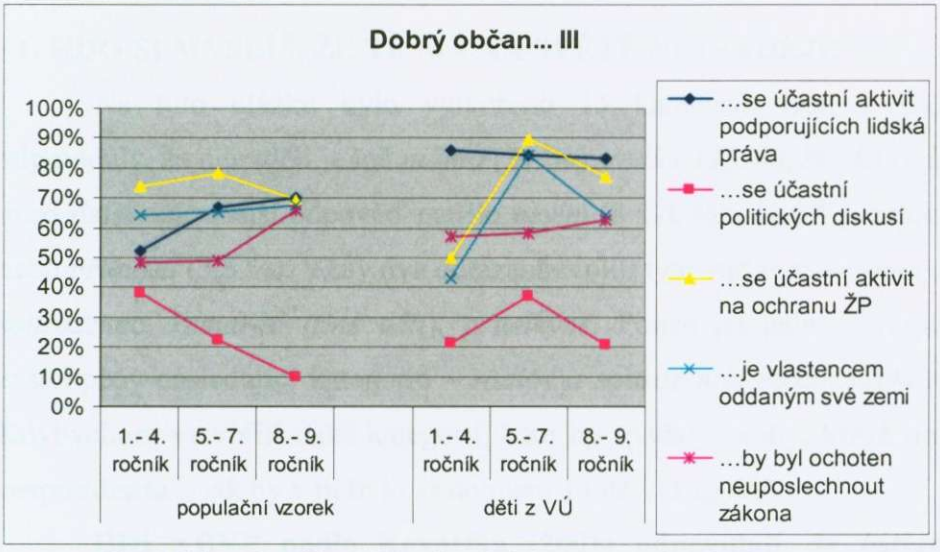
Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Graf 10 – Rozbor tabulky dobrého občana (srovnávací soubor, děti z DDŠ)

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Graf 11 – Rozbor tabulky dobrého občana (srovnávací soubor, děti z DDŠ)

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Grafy (graf 9, 10, 11) ukazují, jak odpovídali respondenti z DDŠ a BVP (škály byly sloučeny, rozlišovalo se pouze mezi 3 odpověďmi – důležité, nevím, nedůležité).

Kruskal-Wallisův test prokázal, že u dětí ze srovnávacího souboru jsou věkově podmíněné rozdíly (tzn. **děti z BVP s narůstajícím věkem častěji volí variantu *„důležité (ať už spíše nebo velmi)“* při hodnocení „dobrého občana“** (viz příloha 21 – *„Dobrý občan - rozdíly v souvislosti s věkem u dětí z DDŠ a srovnávacího soboru“*). Tato skutečnost se však nepodařila prokázat u dětí z DDŠ. Je možné, že je to způsobeno malým počtem respondentů ve srovnání s výzkumem Kovaříka (2001).

Pomocí **Mann-Whitney U testu** bylo zjištěno, že **děti z DDŠ mají v některých charakteristikách „více jasno“** (např. „řídit se zákony“), ale **menší smysl pro občanskou angažovanost** (např. „účastní se aktivit na ochranu životního prostředí“; „volí v každých volbách“; „vstoupí do politické strany“). Tyto rozdíly se však mění na věkové úrovni 8. – 9. ročníku (viz příloha 22 – *„Dobrý občan - rozdíly mezi soubory na jednotlivých věkových úrovních“*).

3.4.2.7 Doplňující otázky pro děti

• 1. KDO SI MYSLÍŠ, ŽE TĚ MÁ NA SVĚTĚ NEJRADĚJI?

Na tuto otázku bylo vytvořeno 15 kategorií. Děti z DDŠ nejčastěji odpovídaly, že nejraději je má ***máma*** **(31 %)**, *rodiče* (23 %), *široká rodina* (12,6 %); mezi další nejčastější odpověď patřilo *nevím* (8 %), *táta* (4,6 %), *prarodiče* (3,5 %) nebo *příbuzní* (3,5 %). Vždy dva dotázaní zvolili tyto varianty – *máma a sourozenec*, *sourozenec*, *kamarád (jiné děti)*, *přítelkyně*. Pouze po jednom respondentu byly zastoupeny následující kategorie – *rodiče a sourozenci*, *nikdo*, *vychovatelka*, *zvíře*. Kdybychom vytvořili další kategorii, kam by spadaly **osoby, které netvoří rodinu respondenta** – tak by v ní bylo zastoupení 14 dětí (**16,3 %**).

Děti z BVP podle Kovaříka (2001) odpovídají, že ústřední positivní **postavou** či postavami – tím, „kdo má dítě nejraději" – jsou u 44% dětí **rodiče**, ve 22% matka a 3% otec; 16% dětí uvádí širší rodinu; 3% dětí uvádějí prarodiče; tři děti neuvádí žádného blízkého člověka, ale zvíře; 12 dětí uvádí kamarády a 10 dětí sděluje, že „neví".

• 2. MÁŠ DOMA SVŮJ VLASTNÍ POKOJ?

Tabulka 36 - Rozbor odpovědí týkajících se vlastního pokoje (ot. č. 2) Crosstabulation

			soubor		Total
			Srov. soubor	děti z DDŠ	
Máš doma svůj vlastní pokoj?	**ano, sám pro sebe**	Count	394	44	438
		% within Máš doma svůj vlastní pokoj?	90,0%	10,0%	100,0%
		% within soubor	**42,8%**	**51,2%**	**43,5%**
	ano, se sourozencem	Count	445	33	478
		% within Máš doma svůj vlastní pokoj?	93,1%	6,9%	100,0%
		% within soubor	**48,3%**	**38,4%**	**47,5%**
	ne	Count	82	9	91
		% within Máš doma svůj vlastní pokoj?	90,1%	9,9%	100,0%
		% within soubor	**8,9%**	**10,5%**	**9,0%**
Total		Count	921	86	1007
		% within Máš doma svůj vlastní pokoj?	91,5%	8,5%	100,0%
		% within soubor	100,0%	100,0%	100,0%

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Ze srovnání je patrné, že 51,2 % dětí z DDŠ má pokoj jen pro sebe (v porovnání se 42,8%); dětí z BVP mají ve 48,3 % pokoj se sourozencem. 8,9 % dotázaných z BVP a 10,5 % respondentů z DDŠ bohužel vlastní pokoj nemá.

• 3. A MÁŠ SVŮJ KOUTEK, SVŮJ PRACOVNÍ STŮL A ŽIDLI?

Na tuto položenou otázku měli odpovídat jen ti respondenti, kteří sdílí svůj pokoj se sourozencem nebo ti, jež ho vůbec nemají. Tabulka 37 však napovídá, že do srovnání byly zahrnuty i odpovědi dětí majících vlastní pokoj jen pro sebe. Pro zjišťování potřebné skutečnosti to však vůbec nevadí.

Tabulka 37 - Rozbor odpovědí týkající se vlastního koutku, stolu a židle (ot. č. 2) Crosstabulation

Máš svůj koutek, svůj pracovní stůl a židli?			soubor		Total
			Srovnávací soubor	děti z DDŠ	
	,00	Count	34	0	34
		% within Máš svůj koutek, svůj pracovní stůl a židli?	100,0%	,0%	100,0%
		% within soubor	4,2%	,0%	4,0%
	ano	Count	671	31	702
		% within Máš svůj koutek, svůj pracovní stůl a židli?	95,6%	4,4%	100,0%
		% within soubor	**81,9%**	**75,6%**	**81,6%**
	ne	Count	114	10	124
		% within Máš svůj koutek, svůj pracovní stůl a židli?	91,9%	8,1%	100,0%
		% within soubor	**13,9%**	**24,4%**	**14,4%**
Total		Count	819	41	860
		% within Máš svůj koutek, svůj pracovní stůl a židli?	95,2%	4,8%	100,0%
		% within soubor	100,0%	100,0%	100,0%

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Z tabulky 37 je zřejmé, že z těch respondentů, kteří mají svůj pokoj se sourozencem či jej vůbec nemají, deset (24,4 %) dětí z DDŠ nemá doma ani svůj stůl, židli (svůj koutek) a 13,9 % dotázaných z BVP. **Potěšující je skutečnost, že více než polovina respondentů z DDŠ (51,7 %) má pokoj sama pro sebe.**

• 4. A TEĎ MI POVĚZ, BÝVÁŠ ČASTO NEMOCNÝ?

Výsledky srovnání je možné najít v **příloze 23** – „Srovnání subjektivního pocitu nemocnosti", podle níž 46,8% dětí z BVP a 51,2 % dětí z DDŠ se cítí nemocných jen výjimečně,; „vůbec nemocných" je 15.6 % (děti z BVP) a 10,5% dětí z DDŠ. Jen občas nemocnými se cítí 29,6 % respondentů ze srovnávacího souboru a 33,7 % dotázaných z DDŠ. Velmi často se cítí nemocnými se cítí 6,2 % dětí z BVP a 4,7 % respondentů z DDŠ.

• 5. Z ČEHO MÁŠ NEJVĚTŠÍ OBAVY NEBO NEJVĚTŠÍ STRACH?

Pro tuto otázku bylo vytvořeno 31 kategorií. Vzhledem k tomuto velkému počtu variant, jsem vybrala několik nejvíce zastoupených. Děti z DDŠ mají největší strach: z toho, že je **nepustí z „výchovného ústavu"** (16,3 %), ze *smrti blízké osoby* (10,5 %), *z ničeho* (9,2 %); *z vlastním smrti* (8,1 %), *z budoucnosti* (7,0 %), *ze ztráty blízkých lidí* (4,6 %), *ze zvířat* (4,7 %), *o rodiče* (3,5 %). Mezi další kategorie většinou zastoupené dvěma, příp. jedním dotázaným např. patřilo: *z ochranné výchovy, z nemoci, úrazu, ze známky, z chyby, riskantní věci, uzavřených místností*, atd...

Zdroje obav a strachů u dětí z BVP jsou poměrně různorodé - smrt blízké osoby 8 %, vlastní smrt 4 %, válka 9 %, z rodičů (trest) 2-3 %; rozvod rodičů 2 %, ze zvířat 4,5 % atd.

• 6. A NA CO SE NEJVÍC TĚŠÍŠ?

Nejvíce se děti z DDŠ těší **domů** (32,2 %), až **odsud odejdou** (17,24 %), až budou dospělé (10,4 %), na sourozence (8,1 %), na setkání s rodinou (5,8 %), na Vánoce (4,6 %), na sport, hru (3,5 %). Mezi další kategorie zastoupené už jen dvěma či jedním respondentem patří např. budu pomáhat, udělám školu a budu pracovat, na narozeniny, svátek, na řidičák, až budu mít svou vlastní rodinu, atd..

Děti z BVP se nejčastěji těší na Vánoce, Velikonoce (36,2 %), narozeniny, svátky (6 %) a prázdniny (10 %).

• **7. JAKOU ŘEČÍ SE U VÁS DOMA MLUVÍ? (Můžete vyznačit více možností.)**

Poslední otázka týkající se řeči byla do výzkumu právního povědomí dětí z DDŠ přidána záměrně. Mateřský jazyk je totiž jedním z údajů, podle kterého je možné určit národnost každého z nás. V současné době je sice ve všech statistických šetřeních pojímána jako subjektivní přináležitost k danému národu, avšak je obecně známo, že např. Romové mají nedůvěru k jakýmkoli výzkumům tohoto druhu (potvrzuje to i sčítání lidu 2001, kdy se k romské národnosti přihlásil opět pouze zlomek respondentů). Z tohoto důvodu byla do dotazníku pro děti zařazena otázka týkající se právě mateřského jazyka a ne národnosti. Jak dané šetření dopadlo ukazuje následující tabulka 38.

Tabulka 38 - Rozbor odpovědí týkajících se řeči (ot. č. 7)

ŘEČ	Česky	Slovensky	Německy	Romsky	Rusky	Maďarsky	Polsky
Kód	*1*	*2*	*3*	*4*	*6*	*7*	*8*
Počet resp.	**83**	**6**	**2**	**12**	**2**	**2**	**2**
Procentuelně	96,5 %	6,9 %	2,3 %	13,9 %	2,3 %	2,3 %	2,3 %

Zdroj: Vlastní výzkum

Tabulka 38 přináší přehled o jazyce, kterým děti z DDŠ hovoří doma; vzhledem k tomu, že tazatelé mohli vyznačit více možností, je vždy jednotlivě každý jazyk přepočítaný na celkový počet 86 dětí (celkové počty respondentů v součtu tedy nesouhlasí).

Z tabulky 38 je zřetelné, že cizí řečí (mimo češtinu) doma **hovoří 30 % respondentů (necelá jedna třetina)**. To je velmi zajímavé zjištění, které poukazuje nejen na problematiku zvládání českého jazyka – jako nemateřského, ale též na začínající vznik multikulturních tříd v rámci tohoto speciálního vzdělávání.

U dětí z běžného výchovného prostředí je v 97,5 % hlavní **užívanou řečí** v rodině čeština; u 1,5% dětí slovenština a u 1 % romština. Na druhém místě se u 2 - 4% dětí objevuje slovenština (3,7 %); němčina (2,2 %) a romština (2,6 %)

3.5 Diskuse

3.5.1 Obecné otázky

Děti z DDŠ na otázku č. 1 „**Co je to právo?**" v 67,4 % uvádí příklad práva, **pouze 11,6 % dětí je schopno podat přijatelnou definici**. Děti z BVP v 34,0 % uvádí příklad práva; 16 % respondentů uvedlo definici práva a téměř polovina dětí (49,8 %) z BVP si s vymezením tohoto pojmu nevěděla rady. Samozřejmě, že právo je problematický pojem, který je vykládán různě. To, že jsou děti schopné říci alespoň správný příklad nějakého práva, je velmi pozitivní. Stále zde však **zůstává 20,9 % dětí z DDŠ a 49,8 % dětí z BVP, které na tuto otázku odpověděly nevím**. Toto nejsou bohužel zanedbatelná čísla, tzn., že v této oblasti je nutné děti trénovat, případně jim pomoci uchopit a spojit tento výraz (právo) s běžnou praxi (životem). Kruskal – Wallisův test ukázal, že s **věkem dítěte roste počet správných a klesá počet špatných odpovědí.** Pro ověření hypotézy byla použita metoda Mann-Whitney U, díky níž bylo zjištěno, že **děti z DDŠ měly mnohem častěji částečně správné odpovědi** (příklad, neúplná odpověď – viz tab. 3a) než děti z BVP. Výsledky analýzy pomocí SPSS ukazují, že v **této otázce byla hypotéza vyvrácena** – tedy, že „právní povědomí dětí z DDŠ je na nižší úrovni než právní povědomí dětí z běžné základní školy".

Na otázku č. 2 „**Kdo má práva?**" odpovědělo 76,7 % dětí, že *všichni, každý, lidé*. Kdybychom udělali malý součet správných odpovědí → dáme dohromady kategorie *všichni* (76,7 %) + *děti a dospělí* (4,7 %), vyjde nám číslo 81,4 %. **Většina dětí (čtyři pětiny) z DDŠ tedy ví, že práva mají všichni**. Je možné diskutovat, zda kategorie děti je správná a zda by dotázaní byli schopni svou odpověď rozšířit třeba i na ty dospělé. Tato odpověď je každopádně neúplná. Desetina dětí z DDŠ by spadala do uměle vytvořené kategorie *dospělé autoritativní osobnosti, osoby* (prezident, vláda a politici, dospělé autority, nadřízení,vzdělaní lidé, rodiče). Zbývající respondenti odpověď nevěděli nebo neuvedli žádnou odpověď. **Opět zde tedy máme necelou jednu pětinu, která na tuto otázku neodpověděla správně.**

Na otázku č. 3 „**Mají děti práva?**" statistická analýza (Mann-Whitney U test) ukázala následující zjištění:

- **Rozdíly mezi dětmi z DDŠ a srovnávacím souborem s věkem klesají** – čím jsou starší, tím mají podobnější odpovědi bez ohledu na to, odkud jsou.
- **Děti z DDŠ mají častěji představu o tom, že děti mají nějaká konkrétní práva.**

Tento výsledek může být dán např. tím, že dětské domovy se školou více děti informují o jejich právech; případně mohou mít větší potřebu se svých práv domáhat či se častěji setkaly se situací, kdy si uvědomily, že „mít" a „nemít" právo je velmi zásadní rozdíl (viz tab. 5b). Vyhodnocení této otázky opět **vyvrací hypotézu – tzn., právní povědomí dětí z DDŠ není na nižší úrovni.**

Další otázka č. 4 „**Měly by mít děti práva?**" se zdá být tak trochu nadbytečnou. Přesto, že je původně určená pro ty děti, které na předchozí otázku odpoví záporně, je možné ji chápat jako rozšíření – „Je tedy dobře, aby děti měly práva?" („Měly by mít podle tebe děti ještě nějaká jiná práva, než doposud mají?"). Respondenti z DDŠ si častěji myslí, že děti by práva měly mít a mají konkrétnější povědomí o tom, jaká práva by to měla být, ale statisticky významně se neliší od svých vrstevníků z běžné populace (viz tab. 6b, Mann-Whitney U test). **Tzn., hypotézu není možné potvrdit.** Kruskal-Wallisův test opět ukázal, že u respondentů z DDŠ i BVP **s věkem sílí názor, že děti by práva mít měly; i povědomí o tom, jaká práva by to měla být.**

Na otázku č. 5 „**Co je to zákon?**" se ve srovnání dětí z DDŠ a BVP ukázalo, že se významně liší skupina nejmladších a nejstarších respondentů a to ve prospěch dětí z dětských domovů se školou. To může být jednak náhoda, jednak to, že „teoreticky" mají jasno, jednak artefakt způsobu zadávání (lépe pohlídaní, aby nedělali šašky, nebo motivovanější) nebo shovívavějšího způsobu vyhodnocování. I přes tyto otázky, které vyhodnocení nabízí, **není možné hypotézu potvrdit.** Děti z DDŠ i z BVP jsou schopné si pod pojmem zákon představit nějakou konkrétní činnost (její zákaz či povolení); to, že nepodávají „exaktní" definici myslím není rozhodující. Účinnější je, aby děti na uplatňování svých práv dokázaly participovat. Odpověď na zmíněné „podílení se" nám však tato otázka nedává.

Analýza otázky č. 6 „**Uveď příklad nějakého zákona?**" ukazuje, že pouze 15,1 % dětí z DDŠ nebylo schopno příklad zákona uvést. Zbývajících 84,9 % dětí si v této otázce vedlo velmi dobře. Co se týče respondentů z BVP – necelá jedna pětina

z nich (19,8 %) si s touto otázkou nevěděla rady a 4 % dotázaných uvedlo špatnou odpověď (viz příloha 10 – „Příklad zákona"). Tzn., **ani v tomto případě se nepodařilo hypotézu potvrdit – tzn. děti z DDŠ žádném případně nedosahují nižší úrovně právního povědomí**.

Rozbor poslední otázky č. 7 **„Proč mají lidé zákony?"** vypadá následovně: Děti z DDŠ na sedmou obecnou otázku již ve 54,7 % odpovídají správně, přičemž za správnou odpověď bylo považováno tvrzení – *zákony mají proto, aby si nemohli dělat, co chtějí*. Třicet jedna dětí (36 %) na otázku č. 7 odpovídalo neúplně nebo se vyjadřovalo pouze v příkladech. Pouze 9,3 % respondentů však na zmíněný dotaz odvětit nedokázala či uváděla špatný příklad, popř. odpověď. Děti z BVP v 89,7 % uvedly správnou odpověď, zbývající respondenti na tuto otázku odpovídali v příkladech. Již z tohoto srovnání vyplynulo, že děti ze srovnávacího souboru jsou ve významném procentu častěji schopné definovat pojem „zákon" na rozdíl od dětí z DDŠ (viz tab. 8a). Kruskal-Wallisův test prokázal (viz tab. 8b), že u dětí z BVP jsou odpovědi na 7. otázku **statisticky významně závislé na věku** (s věkem roste schopnost správně definovat pojem zákon). Tato skutečnost však nebyla prokázána u dětí z BVP. Pomocí testu Mann-Whitney U (viz tab. 8c) bylo zjištěno, že dotázaní z DDŠ jsou ve vyšších věkových kategoriích méně schopné definovat pojem právo s užitím abstraktních termínů na rozdíl od respondentů z BVP. Na základě výše zmíněné analýzy této otázky **je možné potvrdit hypotézu – tzn. „právní povědomí dětí z DDŠ je na nižší úrovni než právní povědomí dětí z běžné základní školy".**

3.5.2 Situace – diskuse k odpovědím dětí z DDŠ

V rámci první situace **„školní záznamy"** 84,9 % respondentů přiznává Pepíkovi právo na nahlížení do „karty o něm". Pouze 15,1 % mu právo odpírá. Co se týče konceptualizace, tak 84,7 % dětí pojímá danou situaci z hlediska spravedlnosti; 14,1 % uznává autoritativní rozhodnutí učitelky. **Velmi vysoké procento dětí si je v nastíněné situaci vědomo svého práva**.

Analýza druhé situace **„svěření do péče"** ukazuje, že 91,9 % dětí si je vědomo práva Marie, vyjádřit se s kým by si přála žít po rozvodu. Pouze 8,1 % respondentů se domnívá, že hrdinka příběhu nemá právo se rozhodnout s kým bude žít. Rozbor pojmového vnímání práva (tzv. konceptualizace) vypovídá, že 87,1 %

nahlíží na danou situaci z hlediska spravedlnosti a 5,9 % dětí je dokonce schopno ve svém vyjádření používat abstraktní pojmy. Pouze šest dětí (7,1 %) si myslí, že by za Marii měla rozhodnou nějaká autorita (rodič či soud). **Je zřejmé, že opět velmi vysoké procento dětí si je vědomo svého práva v případě rozvodového řízení.**

Rozbor třetí situace „**výběr předmětů**" vypadá následovně: **61,6 % dětí se domnívá, že by si Jana neměla vybírat předměty, na které chce chodit**. Více než třetina (38,4 %) dotázaných jí naopak dané právo přiznává. Pro objasnění je možné se podívat na úroveň konceptualizace, kde 78,6 % dětí pojímá danou situaci spravedlivě; podle jedné pětiny (20,2 %) má za Janu rozhodnout nějaká autorita (škola). **Více než polovina dotázaných by si právo výběru předmětu nepřiznala.** Otázkou zůstává jakou volbu děti ve vlastní škole mají, zda se s podobnou situací setkaly. Znění situace je poněkud „zapeklité", neboť je tam nabídka čtení navíc, ale je to opět čtení – čili jedna část trivia (něco, co by všichni měli ovládat). V této situaci se tedy očekávalo vysvětlení, které právě postihuje daná konceptualizace a tak ukazuje, že 78,6 % respondentů uvádí např. – *Jana by se měla naučit číst, avšak pokud to má nepovinné, tak by si mohla vybrat něco, co jí baví více, atp.* Tzn., úroveň pojmového vnímání práva nám i zde ukazuje, že poměrně vysoké procento dětí volí „zlatou střední cestu" – naučit se číst, ale vybrat si něco, co je nepovinné. Jedna pětina dětí (20,2 % - autorita) by však Janě tuto volbu nepovolila. **I zde je tedy potřeba více podporovat participaci dětí na dění, které se jich přímo dotýká (s tím však v tomto případě souvisí i systém našeho školství a vzdělávání).**

V rámci čtvrté situace „**odmítnutí injekce**" 55,8 % respondentů odpírá lékaři právo možnost Petru přinutit, aby si nechala dát injekci; 44,2 % by mu přinucení povolilo. Úroveň konceptualizace ukazuje, že **většina dětí** (92,9 %) **nachází spravedlivé řešení** (*injekci si musí nechat dát pokud je to nutné – ohrožení okolí; nezbytné pro její zdraví*), dva respondenti hovoří dokonce v abstraktních pojmech. **Je zřejmé, že i v této situaci děti z DDŠ dosahují velmi dobrých výsledků.**

Analýza páté situace „lékařská péče" ukazuje, že 97,7 % dotázaných přiznává Kubovi právo na bezplatné lékařské ošetření. Druhého stupně úrovně konceptualizace (spravedlnost) dosahuje 96,4 % dotázaných a tři respondenti se vyjadřují v abstraktních pojmech. **Děti z DDŠ jsou si plně vědomé svého práva na lékařské ošetření.**

Z rozboru šesté situace „**svoboda tisku**" je zřejmé, že 29,1 % respondentů nepřiznává Markovi právo na publikaci povídky, kterou chce ředitel zakázat; 69,8 % dětí by však Markovo povídku otisknout nechalo. V rámci úrovně konceptualizace je zřejmé, že **23,5 % dětí uznává autoritu ředitele**, zbytek dané právo pojímá z hlediska spravedlnosti (29,6 % je dokonce schopno vyjádřit svůj názor užívaje abstraktních termínů). **Opět se ukazuje, že i zde by děti potřebovaly podporu v rámci vyjadřování vlastního názoru – toto právo opět úzce souvisí s participací dětí na dění kolem nich.**

Rozborem sedmé situace „**hraní na hřišti**" zjišťujeme, že 95,3 % dotázaných přiznává Míšovi a Davidovi právo si hrát. Hodnocení konceptualizace nastiňuje, že 89,2 % respondentů pojímá danou situaci spravedlivě a 9,6 % se dokonce vyjadřuje v abstraktních pojmech (*mají právo tam zůstat a hrát si*). **V této oblasti dosahují děti z DDŠ výborných výsledků, většina si uvědomuje své právo na hru.**

Z analýzy osmé situace „**volba prezidenta**" vyplynulo, že 87,2 % respondentů se domnívá, že děti by neměli mít právo volit prezidenta. Hodnocení úrovně konceptualizace ukazuje, že více než polovina dětí (60,7 %) nechává tuto volbu na nějaké dospělé autoritě (*děti tomu nerozumí, jsou příliš malé, nezajímají se o to*). **Tato situace nám trochu odkrývá povědomí o participaci dětí na občanském životě; ukazuje, jak málo možných kompetencí naše společnost dětem nabízí, přesto zde stále zůstává otazník nad tím, na čem všem by se děti mohly (a někdy i měly) podílet v závislosti na své vyspělosti (příp. věku).**

V rámci deváté situace „**možnost pracovat**" se 51,2 % dětí domnívá, že Lucka by neměla mít právo pracovat, kdy chce. Druhá polovina dětí (48,8 %) si naopak myslí, že Lucka by toto právo mít měla. Úroveň konceptualizace nám opět odhaluje, že **97,7 % respondentů je schopno Lucky možnost nějakým způsobem regulovat** (např. práce od určitého věku, dle schopností, atp.) a pojímat tak danou situaci spravedlivě. **I zde je tedy možné říci, že děti z DDŠ dosahují poměrně dobrých výsledků v rámci řešení tohoto případu**.

Z rozboru desáté situace „právo na soukromí" je patrné, že 93 % dotázaných nepřiznává rodičům právo přečíst si Bětky osobní deník. Hodnocení úrovně konceptualizace je následující: 58,3 % pojímá dané právo z hlediska spravedlnosti a 38,1 % uvádí, že Bětka má právo na soukromí (abstrakce). **Zde je jednoznačně**

vidět, že děti z DDŠ jsou na velmi dobré úrovni v rámci povědomí o svém právu na soukromí.

Analýza jedenácté situace „**spravedlivý proces**" ukazuje, že 97,7 % dětí přiznává Tomášovi právo nejdříve vše vysvětlit a pak být potrestán podle zavinění; 94,2 % dotázaných na tuto situaci pohlíží z hlediska spravedlnosti, tzn., **i v této situaci dosahují děti z DDŠ dobrých výsledků.**

Rozborem dvanácté situace „**návštěva lékaře**" zjišťujeme, že 87,2 % respondentů přiznává Honzovi právo na návštěvu lékaře, i když si to jeho rodiče nepřejí. V rámci analýzy úrovně konceptualizace zjišťujeme, že 85 % dotázaných pojímá řešení spravedlivě a 6,3 % dotázaných hovoří dokonce o právu na návštěvu lékaře a užívá tak abstraktní pojmy. **I zde je opět zřetelné, že děti z DDŠ dosahují dobrých výsledků.**

3.5.3 Situace – diskuse ke srovnání odpovědí dětí z DDŠ a z BVP

V rámci přináležitosti práv u jednotlivých situací (tzn. to, zda „hrdina krátkého příběhu" má právo či nikoliv) se ukazuje, že statisticky významný rozdíl je mezi dětmi nejnižší věkové kategorie ve prospěch dětí z DDŠ (ročník 1. – 4.; sdružená kategorie). V ostatních ročnících nebyl zjištěn významný rozdíl. Toto tvrzení prokázalo, že **hypotézu** *„právní povědomí dětí z dětských domovů se školou je na nižší úrovni než právní povědomí dětí z běžné základní školy"* je **možné v hodnocení tzv. „přináležitosti práva" vyvrátit**.

Rozbor pojmového vnímání práva (tedy tzv. konceptualizace) ukazuje, že děti z DDŠ dosahují vyšších hodnot ve vnímání práva ve všech věkových kategoriích. Jejich odpovědi jsou častěji jednoznačné a realističtější. **Toto zjištění vede opět k vyvrácení hypotézy.**

3.5.4 Přiznávání práv a povinností dětem i dospělým

Hodnocení těchto otázek již neslouží pro vyvrácení či potvrzení hypotézy. Jedná se „pouze" o další charakteristiku vnímání práv a povinností u těchto dvou souborů (děti z DDŠ a děti z BVP).

Rozbor odpovědí na **práva dětí** ukázal, **že respondenti z DDŠ odpovídají více kladně v položkách, které se týkají sebe-prosazení nebo výhod.** Statisticky významné kladné odpovědi u „práv dospělých" se objevily v následujících položkách (děti z DDŠ): *právo lhát, když je pro něj výhodné a právo na bezplatné lékařské ošetření* (shodně děti z nejmladší a nejstarší věkové kategorie). Je otázkou, proč děti z DDŠ takto odpovídají. *„Právo lhát, když je to pro ně výhodné"* přiznávají pouze dětem, dospělým již ne (alespoň statisticky významně méně často). Je možné, že je tento obraz o dítěti, jak uvádí Herbert (2003), vytvořen díky malé schopnosti sebekázně u dětí a dospívajících, která může být příčinou mnohem závažnějšího jednání? As children grow, persistent defiance of authority, combined with a refusal or inability to show self-restraint, become more serious in their implications (Herbert, 2003, s. 292). Není naopak pozitivní, že obraz dospělého již není pokřiven právem lhát v případě získání nějaké výhody?

Analýza odpovědí u **„povinností dětí"** ukázala, že děti z DDŠ více kladně odpovídaly na následující položky: *udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší; říci nahlas, že se mu něco nelíbí; mlčet, když ho někdo trestá a ošetřit člověka, kterého porazí na kole.* Odpovědi na položky týkající se **„povinností dospělých"** se u dětí z DDŠ oproti dětem z běžného výchovného prostředí statisticky významně lišily v následujících možnostech (kladné odpovědi): *poslouchat své rodiče (shodně nejmladší a nejstarší věkové kategorie); mlčet o tom, co se děje doma; udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší a vždycky sníst všechno to, co má na talíři* (viz **příloha 15** - Práva dětí a dospělých, statistické významnosti).

Je zajímavé, že respondenti shodně uvádí, že *děti i dospělí musí udělat cokoliv, co jim řekne někdo starší.* Je snad důvodem to, že by uznávaly starší autoritu, i přesto, že je např. v Mezinárodní klasifikaci nemocí (1992) uvedeno, že děti trpícími poruchami chování jsou charakterizovány opakujícím se a trvalým obrazem dissociálního, agresivního a vzdorovitého chování? Respektují tyto děti i nařízení, která by byla v rozporu s etickými, případně právními normami? Položené otázky nejspíše i nadále zůstanou předmětem k diskusi.

V rámci statistického zpracování se nabízela otázka, zda se liší přiznávání **práv dětem a dospělým.** Ze statistického rozboru vyplynulo, že oba soubory (děti z DDŠ a BVP) se téměř shodují. Pouze děti z DDŠ přiznávají dospělým méně často než *dětem právo na bezplatné lékařské ošetření* a *právo opisovat a podvádět, když si neví rady.*

V rámci srovnání hodnocení **povinností dětí a dospělých** u dětí z DDŠ a BVP se ukázaly následující rozdíly: děti shodně méně často uvádějí, že *dospělí musí poslouchat rodiče; udělat cokoliv, co jim řekne někdo starší; ošetřit člověka, kterého porazí na kole.* Děti z BVP také častěji uvádějí, že *dospělý nemusí oznámit, když někdo ubližuje dítěti* (?!); častěji přiznávají dospělým než dětem *právo říci nahlas, že se mu něco nelíbí* (ale děti z DDŠ v tom nevidí rozdíl); dospělí také podle nich *nemusejí sníst všechno, co mají na talíři* a musí si *prosadit svou.*. Děti z DDŠ častěji tvrdí, že děti spíše než dospělí *nesmí mluvit o tom, co se děje doma*, a dospělí naopak spíše než děti *musí pomoci někomu, kdo je v nesnázích.*

Z jakého důvodu uvádí děti z BVP, že dospělý nemusí oznámit, když někdo ubližuje dítěti? Je to možné považovat za neznalost zákonné povinnosti? Asi ano, je však otázkou, jak by v dané situaci odpovídali samotní dospělí (poněvadž je právě na nich, aby tuto povinnost plnili). Podle dětí z BVP si *dospělý musí vždy prosadit svou.* Kdyby tomu tak bylo, s největší pravděpodobností bychom neustále válčili, poněvadž bychom se nedokázali dohodnout – to znamená, v mnohých případech ustoupit ze svých požadavků. Je možné, že by dětem uniklo časové vymezení slůvkem „vždy"? Případně, je tento výsledek ukázkou individualizace našich dnešních dětí na úkor kooperace a vzájemného respektu?

Velmi alarmující je zjištění, že respondenti z DDŠ se domnívají, že *děti nesmí mluvit o tom, co se děje doma.* Tady se nabízí otázky, z jakých důvodů byly děti umístěny do DDŠ a proč s nimi nepracovalo dříve v rámci prevence pozdějšího sociálního chování? Tento výsledek ukazuje, že je na místě, provádět depistáž, která znamená, jak uvádí Matoušek (2003), aktivní vyhledávání určitého znaku v populaci. Tzn., že je nezbytné aktivně vyhledávat ty, kteří jsou ohrožení sociálně patologickými jevy a tím tak zabránit jejich často velmi obtížně řešitelným dopadům.

3.5.5 Pojetí dobrého občana

Kruskal-Wallisův test prokázal, že u dětí ze srovnávacího souboru jsou věkově podmíněné rozdíly (tzn. **děti z BVP s narůstajícím věkem častěji volí variantu *„důležité (ať už spíše nebo velmi)"* při hodnocení „dobrého občana"**. Tato skutečnost se však nepodařila prokázat u dětí z DDŠ. Je možné, že je to způsobeno malým počtem respondentů ve srovnání s výzkumem Kovaříka (2001).

Pomocí **Mann-Whitney U testu** bylo zjištěno, že **děti z DDŠ mají v některých charakteristikách „více jasno"** (např. „řídit se zákony"), ale **menší smysl pro občanskou angažovanost** (např. „účastnit se aktivit na ochranu životního prostředí"; „volit v každých volbách"; „vstoupit do politické strany"). Tyto rozdíly se však mění na věkové úrovni 8. – 9. ročníku. Důvody, které vedly k tomuto zjištění je velmi obtížné odhalit. Obraz dobrého občana je často odrazem společenského dění – je otázkou, jestli je české „znechucení" dospělých nad politickou scénou přenášeno i na děti (a to právě v mladším školním věku).

3.5.6 Doplňující otázky pro děti

- **Kdo tě má na světě nejraději?**

Na tuto otázku bylo vytvořeno 15 kategorií. Děti z DDŠ nejčastěji odpovídaly, že nejraději je má ***máma*** **(31 %)**, *rodiče* (23 %), *široká rodina* (12,6 %); mezi další nejčastější odpověď patřilo *nevím* (8 %), *táta* (4,6 %), *prarodiče* (3,5 %) nebo *příbuzní* (3,5 %). Kdybychom vytvořili další kategorii, kam by spadaly **osoby, které netvoří rodinu respondenta** – tak by v ní bylo zastoupení 14 dětí z DDŠ (**16,3 %**).

Děti z BVP podle Kovaříka (2001) odpovídají, že ústřední positivní **postavou** či postavami – tím, „kdo má dítě nejraději" – jsou u 44% dětí **rodiče**, ve 22% matka a 3% otec; 16% dětí uvádí širší rodinu; 3% dětí uvádějí prarodiče; tři děti neuvádí žádného blízkého člověka, ale zvíře; 12 dětí uvádí kamarády a 10 dětí sděluje, že „neví". Vnímání sociálně-emočního pole tak potvrzuje primární zakotvenost dětí v rodině (Kovařík, 2001). Z hlediska sociální práce lze říci, že i

takto hrubý screening naznačuje, že přibližně u 2-3% dětí by bylo třeba podrobněji zkoumat jejich reálné sociální pole, a to zejména v rámci mikrosystému (Kovařík, 2001).

Toto doporučení velmi významně platí právě u dětí z DDŠ, kde se objevuje vysoké procento respondentů, jenž nejsou zakotveni v blízkém rodinném prostředí. Je zajímavé, že nám samotní pracovníci v některých DDŠ sdělovali, že se rodiče svých dětí tímto způsobem velmi rádi „zbaví" (uváděli příklad adoptovaných romských dětí, jimž se narodil sourozenec a rodiče již to své první adoptované romské dítě nechtějí). Je možné, že někteří respondenti z DDŠ opravdu necítí oporu v rodinném prostředí, proto by bylo vhodné pracovat i s rodiči, jejichž děti byly umístěny do tohoto typu ústavní péče.

- **Máš doma svůj vlastní pokoj? A máš svůj koutek, pracovní stůl a židli?**

Ze srovnání je patrné, že 51,2 % dětí z DDŠ má pokoj jen pro sebe (v porovnání se 42,8%); dětí z BVP mají ve 48,3 % pokoj se sourozencem. 8,9 % dotázaných z BVP a 10,5 % respondentů z DDŠ bohužel vlastní pokoj nemá. Analýza odpovědí ukázala, že situace dětí z DDŠ a BVP je podobná. Alarmující je samozřejmě zjištění, že kolem 10 % dětí (z DDŠ i BVP) nemá doma vlastní koutek, stůl a židli, kde by se mohli samostatně připravovat do školy.

- **A teď mi pověz, býváš často nemocný?**

Přibližně dvě třetiny respondentů (z DDŠ i BVP) se cítí výjimečně, případně vůbec nemocní. Pouze 6,2 % dětí z BVP a 4,7 % respondentů z DDŠ se cítí nemocnými velmi často.

- **Z čeho máš největší obavy nebo strach?**

Pro tuto otázku bylo vytvořeno 31 kategorií. Vzhledem k tomuto velkému počtu variant, jsem vybrala několik nejvíce zastoupených. Děti z DDŠ mají největší strach: z toho, že je **nepustí z „výchovného ústavu"** (16,3 %), ze *smrti blízké osoby* (10,5 %), *z ničeho* (9,2 %); *z vlastním smrti* (8,1 %), *z budoucnosti* (7,0 %), *ze ztráty blízkých lidí* (4,6 %), *ze zvířat* (4,7 %), *o rodiče* (3,5 %). Zde je patrné, že pobyt v DDŠ je pro děti stresující zkušeností.

Zdroje obav a strachů u dětí z BVP jsou poměrně různorodé - smrt blízké osoby 8 %, vlastní smrt 4 %, válka 9 %, z rodičů (trest) 2-3 %; rozvod rodičů 2 %, ze zvířat 4,5 % atd. Kovařík (2001) upozorňuje, že za alarmující zjištění můžeme považovat poměrně vysoký podíl příčin spojených nějakým způsobem s procesem vzdělávání a s institucí školy (sečteme-li veškeré dílčí důvody strach a obav, které se školou souvisejí docházíme k podílu téměř 20%!). U jedné pětiny dětí je tedy podle výzkumu Kovaříka (2001) zdrojem obav a strachu škola (měli bychom toto memento brát vážně, úvahy o tzv. chield-friendly schools – škol dětem přátelsky nakloněných – tedy nejsou zdaleka od věci).

- **A na co se nejvíc těšíš?**

Nejvíce se děti z DDŠ těší **domů** (32,2 %), až **odsud odejdou** (17,24 %), až budou dospělé (10,4 %), na sourozence (8,1 %), na setkání s rodinou (5,8 %), na Vánoce (4,6 %), na sport, hru (3,5 %).

Děti z BVP se nejčastěji těší na Vánoce, Velikonoce (36,2 %), narozeniny, svátky (6 %) a prázdniny (10 %). To svědčí o poměrně tradičním zastoupení **svátečních událostí**, tedy událostí, jak uvádí Kovařík (2001), jimž děti přisuzují positivní valence. Přibližně 12 % se těší na vlastní **dospělost**, kde je zahrnuto v některých případech i těšení na vlastní rodinu (2,5%) nebo práci a zaměstnání (1%).

- **A jakou řečí se u vás doma mluví?**

Výsledky ukazují, že cizí řečí (mimo češtinu) doma **hovoří 30 % respondentů z DDŠ (necelá jedna třetina)**. To je velmi zajímavé zjištění, které poukazuje nejen na problematiku zvládání českého jazyka – jako nemateřského, ale též na začínající vznik multikulturních tříd v rámci tohoto speciálního vzdělávání.

U dětí z běžného výchovného prostředí je v 97,5 % hlavní **užívanou řečí** v rodině čeština; u 1,5% dětí slovenština a u 1 % romština. Na druhém místě se u 2 - 4% dětí objevuje slovenština (3,7 %); němčina (2,2 %) a romština (2,6 %).

4. Návrh metodiky na zvyšování právního povědomí dětí z dětských domovů se školou

4.1 Podmínky realizace návrhu

Návrh metodiky by měl být realizován ve vztahu k jednotlivým článků by měl být realizován v následujících dvou rovinách:

- **emoční, tzn. - každé cvičení by mělo sledovat následující cíle:**
- zlepšování schopnosti dětí porozumět vlastním pocitům
- práce se zlostí, napětím
- trénink toho, jak řešit problémy
- cvičení v navazování a udržení pozitivních sociálních kontaktů (např. přátelství) → rozvoj sociálních dovedností a kompetencí

- **vědomostní**
- získání vědomostí v oblasti práv dětí; propojení a vzájemné ovlivňování oblastí ochrany (protection), podílení se (participation) a zajištění (provision)
- schopnost uplatňovat tyto vědomosti v praxi
- zvládání respektu k právům druhých je získáním respektu k vlastním právům (provázanost práv a povinností)

Podrobnější informace k provádění metodiky je možné nalézt v **příloze 24** - Systém interaktivních přednášek a seminářů.

4.2 Pojem právo

Právo je pojem chápaný ve dvou základních významech, resp. pojetích. První koncepce definující právo jako soubor právních norem považují normy za vyjádření ***povinnosti chovat se určitým způsobem****. Výklad práva spočívá ve zjišťování významu norem, aplikace práva je závazným určením následků jejich nedodržení.*

·uhé pojetí práva jako faktu se člení podle toho, zda jde o společenský fakt, anebo o ychologický fakt: společenským faktem je právně relevantní chování, ychologickým faktem je právní prožitek (Práva jsou pro všechny, 2003).

Právo je to, co je shodné s nějakým pravidlem, nebo to, co je dovoleno. prvním případě otevírá právo pro nějaký subjekt možnost, aby se ho dovolával ·bo je vymáhal (např. právo odpovědi). V druhém případě je právo potvrzeno ·kony více či méně jasnými, nebo je shodné – v nejsilnějším slova smyslu – morální povinností (Durozoi, 1994).

Výše uvedené definice jsou opravdu obtížně uchopitelné. Jejich výklad ·ináší dva poměrně dobře zpracované slovníky, přesto, jak vyložit pojem právo štem? Je opravdu zapotřebí, aby děti znaly přesný výklad, přesnou definici (která je btížně uchopitelná)? Nebylo by významnější, aby si děti uvědomily výklad svých lastních práv jako ochranu práv druhých (kamarádů, „dospěláků", starších lidí, tp.)? Jirka Kovařík v manuálu Práva jsou pro všechny (2003) uvádí, že: „ *každé yspělé lidské společenství, každá vyspělá lidská společnost má svá pravidla jednání chování. Zatímco starší společnosti zdůrazňovaly především naše povinnosti, polečnosti moderní a postmoderní zdůrazňují práva. Ale vždy a všude patří a patřilo ·bojí dohromady. (Starozákonní příkazy „nezabiješ" či „nepokradeš" znamenaly ·ké „nesmíš být zabit" a „nesmíš být okraden" a obsahovaly v sobě moderní ·právo na život" a „právo na soukromý majetek".) Rubem našich práv jsou ·ovinnosti – povinnosti znát, ctít a prosazovat práva druhých lidí. A ovšem, i svá ·lastní".*

1. Metodická hra: Práva a povinnosti

Cíle hry:

- děti si ověří vlastní představy o pojmu právo a povinnost
- vytvoření jakéhosi „skupinového povědomí" o pojmu právo
- pochopení provázání pojmu právo a povinnost
- náhled na odpovědnost jako základní hodnotu v demokratické společnosti
- konfrontace vlastních představ s ostatními

- diskuse → procvičování schopnosti naslouchat a prosazovat (obhajovat) své názory

Postup:

Děti si samy zkusí definovat pojem právo. Pokud by to pro ně bylo složité – je možné zkusit definovat pojem „spravedlivý člověk". Každé dítě si samo na papír napíše, co si představuje pod *pojmem právo*, případně *spravedlivý člověk* – své možnosti si očísluje od 1 do např. 9 podle důležitosti (nutné uvolnit atmosféru ve třídě, navodit možnost brainstormingu). Po zhruba 10 minutách budou jednotlivé děti říkat své definice práva, učitel vždy nové možnosti napíše na tabuli a přiřadí k nim bodové ohodnocení dítěte. (Součet povede k vytvoření důležitosti vyřčené charakteristiky → nejmenší bodový součet = největší důležitost, atd.) Tak se vytvoří **skupinový pojem práva** (a jeho skupinová důležitost), případně pojem spravedlivého člověka.

Pokračování této procvičovací hry může být následující: ke třem nejdůležitějším skupinovým definicím práva (většinou jsou uváděny konkrétní příklady) mají děti uvést i příslušnou povinnost – tzn., co je nutné dělat, abychom mohli toto právo ve společnosti vymáhat (jak se lidé musí chovat, aby se dané právo ve společnosti dodržovalo). Povinnosti budou opět očíslovány → tzn., opět se vytvoří **skupinová definice povinností**, které jsou neoddělitelně svázány s právem.

Hodnocení:

V rámci vytvoření skupinové hierarchie představ o pojmu právo, případně spravedlivý člověk – zdůraznění provázanosti práv a jejich povinností jako základního principu pochopení dětských práv.

2. Metodická hra: Díváme se všichni stejně?

Cíle hry:

- práce s kreativitou (děti mají napsat, co vidí pozitivního a negativního na obrázcích)

- různost interpretací vede k uvědomění si odlišnosti nejen v názorech a pojetích
- uvědomění si toho, že odlišnost je přínosná a rozvíjí
- zvyšování individuálního i skupinového sebevědomí – co všechno děti dokáží vytvořit
- pochopení nebezpečí při vytváření krátkých („zkratkovitých") závěrů, na nichž se mohou podílet předsudky
- pochopení vztahu mezi životními situacemi a jejich řešením v rámci Úmluvy o právech dítěte (vztah práv a povinností jako způsob řešení nedorozumění, konfliktů)

Postup:

Lektor si připraví různé obrázky z novin, časopisů, z internetu a nalepí je na velké čtvrtky (nejlepší by byly polystyrenové desky jako malé nástěnky). Tyto desky rozvěsí na různých místech po třídě. Dětem rozdá různě barevné proužky papíru, na něž dítě bude psát svá negativní a pozitivní hodnocení (dítě by mělo mít vždy dva proužky ke každému obrázku). Poté, co jsou děti hotové (pobíhaly po třídě, dívaly se individuálně na obrázky, ke kterým připevňovaly svá hodnocení), seřadí učitel pod každým obrázkem pozitivní a negativní názory. Začne diskuse o tom, co tam kdo přidal, z jakých důvodů, atp. Je možné též proužky negativ a pozitiv seřadit podle skupinové důležitosti.

Hru je možné udělat tak trochu jako „bojovku" – rozdělit děti na skupiny (např. po třech, max. pěti dětech), které budou společně hodnotit předem určené tabule s obrázky.

Hodnocení:

Lektor by v rámci dětských hodnocení měl rozvádět diskusi o tom, k čemu vedou předsudky (to, co vidíme, mnohdy nestačí k tomu, abychom to hodnotili) a jak s vyobrazenými situacemi souvisí práva a povinnosti (kdo je podle nich na obrázku v právu a kdo ne; případně, jak by děti danou situaci řešily, kdyby se v ní ocitly).

4.3 Protektivní články (oblast Protection)

4.3.1 Čl. 2 Nediskriminace

Je závazkem státu chránit každé dítě před jakoukoliv formou diskriminace a přijímat pozitivní opatření k podpoře jeho práv (Úmluva o právech dítěte, 1999).
Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují respektovat a zabezpečit práva stanovená touto úmluvou každému dítěti nacházejícímu se pod jejich jurisdikcí bez jakékoli diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu, majetku, tělesné nebo duševní nezpůsobilosti, rodu a jiného postavení dítěte nebo jeho rodičů nebo zákonných zástupců (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Potřebné informace

Nediskriminace je jedním z hlavních principů ÚPD, tzn. je rozhodujícím kritériem pro implementaci jakéhokoli článku Úmluvy, podobně jako nejlepší zájem dítěte.

Slovník cizích slov vymezuje diskriminaci jako **rozlišování, omezení nebo odnětí práv** určité kategorii osob pro třídní nebo společenské postavení, národnost, rasu, náboženství, pohlaví, polit. názory apod (Klimeš, 1995).

Implementation Handbook for the CRC (1998) uvádí, že dítě nesmí být diskriminováno podle rasy; barvy pleti; pohlaví; jazyka; náboženství; politických či jiných názorů; národního, sociálního a etnického původu; majetku; handicapu; věku nebo jiného postavení.

Diskriminace má mnoho podob a projevů. Ve společnosti je známá **diskriminace pozitivní, negativní, vědomá i nevědomá**. Pozitivní diskriminací rozumíme přidání práv (někdy výhod) určité skupině obyvatelstva tak, že můžeme znevýhodnit většinovou populaci. Příkladem může být přijímání žáků na střední školy - pokud přijímací zkoušky složí stejně romský i neromský uchazeč, vezme škola vědomě toho romského – tak, aby vyrovnala nepoměr v zastoupení těchto žáků na vysokých školách a potažmo na vyšších společenských pozicích. Otázkou zůstává, zda je toto jednání možné považovat za diskriminaci (pojem s negativní

konotací). **Vědomou diskriminací** je např. rasové násilí a rasová diskriminace (omezování, odnímání práv na základě rasy). **Nevědomá diskriminace může být institucionální nebo strukturální**. Jako příklady **institucionální diskriminace** je možné uvést neochotu či neschopnost instituce poskytovat služby všem bez rozdílu, neuznání kvalifikace, nebo i takové banální rozdělování front na oběd podle pohlaví (konkrétním příkladem byl zákon o nabývání a pozbývání státního občanství č. 40/1993 Sb., jenž neúměrně nastavoval hranici trestní bezúhonnosti, které většina romských občanů nebyla schopna dosáhnout). Za **strukturální diskriminaci** je možné považovat – negativní prezentování menšin v médiích, odborných publikací; omezený přístup k bydlení a veřejným službám; zaměstnávání mužů ve vyšších funkcích (ředitelé škol), atp. Dalo by se říci, že doba před rokem 1989 prakticky neznala rasové násilí, které se po Sametové revoluci v ČR rychle objevilo, avšak právě strukturální rasismus nebyl ničím výjimečným. Jeho příklad je možné nalézt u romských dětí a jejich umisťování do zvláštních škol na základě nevhodné diagnostiky (určená pro majoritu, nerespektuje minoritní odlišnosti), tato praxe se objevovala však i po pádu komunismu.

Protože oběťmi diskriminace jsou z povahy věci příslušníci z nějakého důvodu oslabených skupin, např. příslušníci romské komunity, nelze očekávat, že budou schopni individuálně, a tím i osamoceně vést svůj spor až k příslušnému soudnímu rozhodnutí. Ponechání práva obrany jen na jejich individuálních silách včetně sil ekonomických se mi jeví jako dobrý příklad výše uvedené strukturální diskriminace, která v tomto případě představuje pokračování diskriminace úmyslné a vědomé (Frištenská, 1999).

Je zapotřebí, aby v této problematice stát učinil jednoznačná opatření, postihoval strůjce rasového násilí (skinheadi – mají většinou ještě nižší společenský status než Romové a chtějí takto na sebe upozornit); sledoval průběh interetnických konfliktů a policisty, kteří je budou řešit; informoval veřejnost o odstraňování forem rasismu a hlavně vytvořil systém zákonů a sankcí za jejich porušení, tak aby se žádná minorita, etnikum necítili v našem státě ohroženi, neboť jak řekl Masaryk – „Máme-li být osvobozeni my, musejí byt osvobozeny všechny utlačené národy; otázka malých národů mně byla právě otázkou světovou“ (Čapek, 1937).

Otázky jako námět k diskusi:

1. Co podle vás znamená diskriminace?
2. Jak se diskriminace projevuje?
3. Už jste se někdy s diskriminací setkali?
4. Jak by jsi se cítil v této třídě, kdybys byl jiné národnosti než české?
5. Znáš někoho ve svém okolí, kdo byl, případně ještě je diskriminován?
6. Proč podle tebe k diskriminaci dochází?
7. Které skupiny obyvatel jsou podle tebe v ČR nejčastěji obětí diskriminace?
8. Jak by jsi se ty bránil diskriminaci?

3. Metodická hra: Nabídka pracovního místa

Cíle hry:

- porozumění pojmu diskriminace a jejích forem
- vyzkoušení si pocitu být diskriminován, diskriminovat
- analýza pocitů nejen z pohledu aktérů scénky, ale i z pohledu pozorovatelů
- procvičování schopnosti pojmenovat vlastní prožitky, nálady a reakce (zbytek třídy slouží jako zrcadlo)

Postup:

Inzerát: Televize Nova hledá mladého muže/ženu do 28 let na funkci televizního moderátora s dobrými komunikativními schopnostmi, se zkušenostmi s vystupováním před publikem. Je požadováno minimálně středoškolské vzdělání.

Z dětí budou vylosovány 4 zástupci, kteří budou tvořit komisi pro výběr televizního moderátora. Komise dostane instrukce, podle kterých bude vybírat své adepty (bude je úmyslně diskriminovat podle např. náboženství, pohlaví, nebo příslušnosti k jinému etniku).

Ze zbývající skupiny dětí budou vybrány tři – které se budou ucházet o místo televizního moderátora (dostanou též instrukce a budou hrát role: ženy pocházející

z Afghánistánu; muže, který vyznává islám, mladé ženy, která je samoživitelkou a má doma dvě malé děti; „bílého" muže ve věku 25 let; atp.).

Hodnocení:

Zbytek třídy by měl na základě přijímacího pohovoru zachytit, kde se objevila diskriminace a kde nikoliv. Zároveň by se měl pokusit charakterizovat, jak se jednotliví žadatelé o práci cítili (podle jakých projevů neverbální komunikace zjistili, že mají tyto pocity).

Sami žadatelé o práci se pokusí vyjádřit svoje pocity, pojmenovat svoje reakce (zda se opravdu shodují s tím, jak je charakterizovali ostatní spolužáci). Dostanou tak zpětnou reakci, zda se jejich neverbální vystupování opravdu shodují s tím, co cítí.

Následující diskuse by měla objasnit formy diskriminace a jejich nezákonnost.

4. Metodická hra – Vlakem po Evropě

Hra je převzata od Potočkové (1998).

Cíle hry:

- porozumění pojmu předsudek, stereotyp
- zjistit, jak nás ovlivňuje první dojem
- diskutovat o tom, jaký význam mají média – jako sdělovací prostředky ve vytváření předsudků
- spolupráce ve skupině, posilování sociálních vazeb a pozitivních způsobů komunikace
- zjištění vlastních předsudků a stereotypů v uvažování → částečné prohloubení poznání sebe sama

Postup:

Všem dětem bude rozdán následující scénář hry: Nasedli jste do rychlíku „Tuzemsko" a vydali se na týdenní cestu z Lisabonu do Znojma. Kupé, ve kterém

estujete, musíte sdílet spolu se třemi dalšími cestujícími. Kterým z níže uvedeným estujícím byste dali přednost?

1. Obézní švýcarský makléř.
2. Italský diskžokej, který má zřejmě spoustu dolarů.
3. Afričanka, která prodává kožené zboží.
4. HIV – pozitivní mladý umělec.
5. Slovenský Rom cestující do Čech.
6. Německý rapper, který vede nezávislý způsob života.
7. Slepý muzikant z Rakouska.
8. Ukrajinský dělník, který se nechce vrátit domů.
9. Rumunka ve středních letech, která je bez víza a s ročním dítětem v náručí.
10. Holandská svérázná feministka.
11. Skinhead ze Švédska, který je zřejmě pod vlivem alkoholu.
12. Fotbalový fanoušek z Belfastu, očividně jedoucí na fotbalové utkání.
13. Polská prostitutka z Berlína.
14. Francouzský farmář jedoucí s košíkem plným pořádně uleželého zapáchajícího sýra.
15. Český emigrant, kterého propustili z důvodu pašování drog z thajského vězení.
16. Americký voják vracející se kvůli obvinění z týrání vězňů ve věznici Abú Grajb (Irák).
17. Bezdomovec, který jede na léčení do protialkoholní léčebny do Bohnic.
18. Arabský magnát na invalidním vozíku jedoucí do rehabilitačního ústavu Kladruby.
19. Omámený holandský student nabízející jointy spolucestujícím.
20. Vietnamský obchodník vezoucí v obrovské kostkované tašce oblečení údajné značky Nike.

Děti si mají nejprve samy vybrat tři cestující, se kterými by chtěly sdílet cestu a i, s nimiž by jet vlakem rozhodně nechtěly. Po samostatném rozhodování mají děti

utvořit skupinky po čtyřech, max. pěti lidech. Ve své skupině si poté zvolí cestující, s nimiž by chtěli jízdu vlakem uskutečnit.

Koordinátoři mají sledovat spolupráci ve skupině, volbu kritérií, dle nichž si děti volí spolucestující, konflikty, případně shody.

Děti by se měly zamyslet nad problematikou „prvního dojmu", krátkých televizních (popř. mediálních) zpráv.

Pro další rozšíření v oblasti prevence diskriminace – odkazuji na knihu Taťjany Šiškové (1998) – Výchova k toleranci a proti rasismu, kde jsou uvedeny další metodické hry, jež vedou ke zvyšování tolerance a respektu k odlišnostem. Zároveň odkazuji na vynikající manuál „Interkulturní vzdělávání (2004)", který vydala organizace Člověk v tísni v nakladatelství Lidové noviny, k dispozici je CD, z něhož je možné velmi snadno použít materiály pro výuku.

4.3.2 Čl. 3 – PŘEDNOSTNÍ ZÁJEM DÍTĚTE (nejlepší zájem dítěte)

Všechny činnosti týkající se dítěte mají brát v úvahu plně a přednostně jeho zájmy (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, přičemž berou ohled na práva a povinnosti jeho rodičů, zákonných zástupců nebo jiných jednotlivců právně za něho odpovědných, a činí pro to všechna potřebná zákonodárná správní opatření (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Potřebné informace

Tento obtížně definovatelný pojem je základním kritériem, skrze něž by se mělo nahlížet na všechny články obsažené v Úmluvě. Je principem, který musí být dodržován ve všech činnostech týkajících se dítěte. Různý způsob jeho výkladu by měl vést k používání vnitřních zákonů a upevňování vztahu mezi národním a mezinárodním právem.

Je velmi nešťastné, že oficiální text Úmluvy přijaté ČR, *je v tomto smyslu velmi oslaben – jednak se zmiňuje jen o „zájmu", vynechávaje adjektivum „nejlepší" a jednak „primární hledisko" či předmět úvahy – „primary consideration" –*

překládá jen jako „přední hledisko". V mnoha jiných zemích je tento pojem chápán většinou jako rozhodující či absolutní priorita, v Brazílii dokonce jako paramount consideration (Dunovský, 1997).

John Eekelaar, který se snažil postihnout a charakterizovat *nejlepší zájem dítěte*, vymezil následující dvě oblasti jako základní požadavky pro naplnění této Úmluvou stanovené podmínky.

1. Dítě potřebuje záruku toho, že bude v nejbližším možném kontaktu se svými rodiči, popř. opatrovníky.
2. Zároveň je nutné nechat dítě spolurozhodovat ve věcech, jež úzce souvisí s jeho životem, neboť jest to velmi důležité pro vývoj jeho osobního sebeurčení.

Z předchozí charakteristiky vyplývá, že zájem dítěte je otevřený pojem, který nevede k určitým pravidlům či způsobům nařizujícím jednotlivým smluvním stranám, jak mají postupovat v situacích týkajících se dětí. Je důležité individuálně posoudit problém dítěte, dodržet své vlastní vnitřní právo provázané s právem mezinárodním. Přesto se má naplňování nejlepšího zájmu dít skrze tato dvě v úvahu braná hlediska:

1. Při posuzování individuálního stavu musí být známy všechny skutečnosti, okolnosti a možné následky; dále je nutné posoudit způsob rozhodování, které daného člověka vede k určitému závěru. (Rozhodování podle tzv. **racionální volby**, charakterizoval Stephen Parker.)
2. Dále je nezbytné vzít v úvahu teorii tzv. **zákonodárného skepticismu** (Saul Kripke), jež namítá, že různí soudcové by mohli řešit stejný případ odlišnými způsoby a dojít tak k nestejným závěrům. Within the same community, different groups of rule users may have different 'conventions' about how to apply the best interests principle (Alston, 1996). Tato obava bývá vyvrácena tím, že se nikdy nenajde naprosto stejný případ, jenž je nutno řešit. Naopak je možné zákonodárný skepticismus pojímat v pozitivním slova smyslu, neboť individuální přístup je jednou ze záruk naplňování nejlepšího zájmu dítěte.

Konvence by měla být natolik otevřená a neustrnulá, aby umožnila reflektovat kulturní zvyklosti toho kterého státu, ty by však neměly být v rozporu s mezinárodním právem. Otázkou zůstává, co se dá dělat s tradicí, jež dle západního pohledu porušuje lidská práva, avšak uvnitř dané kultury je staletou normou. A co teprve rozvojové země? Ty by se přijetím mezinárodních standardů ihned staly jejich porušiteli, neboť nemají dostatek prostředků pro zajištění principů uvedených v Úmluvě.

Problematika implementace odhalená v předchozí části textu by však neměla být důvodem k rušení těchto principů, ale měla by směřovat k vytváření vlastních zákonů, jež by zahrnovaly mezinárodní právo. While human rights are universal in nature, they must be considered in the context of a dynamic and evolving process of international norm-setting, bearing in mind the significance of national and regional particularities and various historical, cultural and religious backrounds. States must work out their own norms and standards suited to their social, cultural and economic conditions (Alston, 1996).

Úmluva o právech dítěte nedává jednoznačnou odpověd na otázku - kdo má zajistit nejlepší zájem dítěte, z jejího textu však vyplývá, že to mají být všichni, kteří se dostanou s dětmi do jakéhokoli kontaktu. Nejlepší zájem, jenž není úmyslně přesně vymezen, ponechává možnost rozhodovat individuálně v situacích dítěte se týkajících a tím tak naplňovat toto základní kriterium Úmluvy.

4.3.3 Čl. 8 – ZACHOVÁNÍ IDENTITY

Stát má ochránit a v případě nutnosti obnovit základní znaky identity dítěte, k níž patří jméno, státní občanství a rodinné svazky (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Potřebné informace

Národní identita je pocit žádoucí sounáležitosti vyplývající ze společných zájmů, jazyka, historie a společného osudu určitého národa (Implementation Handbook for CRC, 1998). V psychologii se identitou míní prožívání a uvědomování si sebe sama, své jedinečnosti i odlišnosti od ostatních (Hartl, 2000, s. 221). Základní logický princip označovaný jako princip identity se často vyjadřuje formulací: «Co

je, je; co není, není», tj. «A je A» - přičemž písmeno A může představovat jak pojem, tak větu (Durozoi, 1994). Identita jako režim pravdy vytváří relativní pevnost pro orientaci života společností; je kritériem pro evidenci i pro hereze. Je polem, v němž probíhá porozumění (Machalová, 2001).

Samotnou identitu můžeme rozdělit na **vertikální** (spojenou s předky, tradicí a náboženským společenstvím) a na **horizontální**, která představuje identifikaci s vrstevníky.

Identita člověka se začíná vytvářet nejprve identifikací s nějakou dospělou autoritou, dětská identita je závislá na hodnocení a názorech rodičů. Vlastní vytváření identity jako dalšího vývojové stupně je úkolem pro období puberty, dospívání. Dospívající se zaměřují na sebe sama a snaží se o hlubší sebepoznání (zkoumají své pocity, pozorování reakcí na citové podněty, prohlížení se v zrcadle). Zároveň začínají uvažovat o tom, jací by mohli být a to je vede ke **zvýšené sebekritičnosti**.

Rizika tohoto období jsou velmi zřejmá. Vzhledem k tomu, že individuální identita je velmi nejistá a mnohdy nejasná, hledají dospívající jistotu v nějaké sociální skupině, která se vymezuje tzv. **skupinovou identitou** (způsoby vyjadřování, projevy chování, typickým oblékáním, ritualizací vstupu do skupiny, atd.).

Jako smutný příklad vykořenění národnostní menšiny, která žije právě na území naší republiky, může posloužit situace romské národnostní minority. Vytváření romské identity je oslabeno v oblasti ***historického vědomí*** (evropská územní vykořeněnost tohoto národa, holocaust – vyvraždil většinu usedlých českých a moravských Romů); v oblasti ***jazyka*** – často Romové neumí dobře česky ani romsky (viz problematika etnolektů); v ***nejednotnosti*** romské minority – v rámci jejího vymezování spíše hovoříme o regionálních společenstvech, jež nejsou nijak úzce propojena; ***oddělování inteligence***, která jako jediná by nejspíš byla schopna vytvořit pozitivní ideu integrace a participovat na vytváření občanské společnosti a tím i stanovit a prosazovat požadavky Romů. Romské dítě nemá dostatečné množství vzorů, se kterými by se mohlo identifikovat; chodí do školy, kde se bohužel nedozvídá nic o své kultuře, historii, tradici (řemeslech), svůj život často prožívá ve zkušenostních souvislostech dvou, tří generací.

Otázky k diskusi

1. Co to je identita, co znamená, když se s někým identifikujeme?
2. Co je podle vás součástí identity?
3. Co vytváří identitu českého občana?
4. Podle čeho byste poznali své vrstevníky?
5. Liší se nějak identita romského (slovenského, atd.) občana od identity občana českého?
6. Pokud patříte do nějaké skupiny, oddílu, jak vypadá vaše oddílová identita?

5. Metodická hra: Hledání identity

Cíle hry:

- pochopit, co vše může být součástí skupinové identity
- vyzkoušet si skupinovou spolupráci a pocit toho, že se chováme a jednáme podobně
- vyzkoušet si hraní rolí v negativně laděné skupině (která není společností přijímána) a ve skupině, která je společností přijímána velmi dobře
- procvičování schopnosti pojmenovat vlastní prožitky, nálady a reakce

Postup:

Třída bude rozdělena do skupin po 5 dětech. Každé skupině bude rozdán popis jejich skupinové identity (způsob chování, způsob vyjadřování, úpravy oblečení, společné zájmy a náplň činnosti). Skupina si může dát svůj název, rozšířit svůj slovník a způsoby chování. Postupně se všichni členové vystřídají v seznamování s ostatními skupinami. Jejich úkolem je odhalit jejich identitu (zjistit typické způsoby chování, specifické výrazy, atd..)

Hodnocení:

Děti si vyzkouší, jaké to je hrát roli člena skupiny, která má určitým způsobem vymezenou identitu. Budou též zjišťovat na základě jednání, chování a řeči identitu ostatních skupin. Procvičí si tak vzájemnou komunikaci (verbální i neverbální).

1. Jakým způsobem jste zjišťovali identitu ostatních skupin?
2. Jaké chování vám nejvíc vadilo, jaké se vám nejvíce nelíbilo?
3. Co se vám ve vaší skupině nejvíce líbilo, co se vám líbilo na ostatních skupinách?
4. Jak jste se cítili ve vaší skupině?
5. Objevili se tam vůdčí typy, kdo spíše poslouchal a kdo spíše rozdával rozkazy?
6. Jakým způsobem vás ovlivňovali členové ostatních skupin?

4.3.4 Čl. 16 - OCHRANA SOUKROMÍ

Děti mají právo na ochranu před zasahováním do jejich soukromí, rodiny, domova i korespondence a na ochranu cti a pověsti (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Potřebné informace

Článek 16 představuje základní občanské právo, které je definováno ve všech mezinárodních dokumentech týkajících se lidských práv. V úmluvě se přímo praví, že dítě má být chráněno před jakýmkoli **svévolným (bezdůvodným)** a **nezákonným** zasahováním do jeho/jejího soukromí. Child has to be protected by the law against arbitrary or unlawful interference with his or her privacy (Implementation Handbook for CRC, 1998).

V rámci čl. 16 má dítě právo na ochranu před svévolným (bezdůvodným) a nezákonným zasahováním do soukromí týkajícího se jeho **osoby, rodiny, domova** i **korespondence**. To znamená, že všechny takové zásahy musí být ustanoveny právně a zároveň musí být v souladu se základními principy úmluvy jako je nediskriminace a nejlepší zájem dítěte.

Pokud se o dítěti vede složka (případně jiné záznamy – jako např. video, magnetofonové nahrávky, atp.), má být vždy informováno o následujícím:

- **vědět o existenci takových materiálů**
- **mít k nim přístup**
- **znát důvod jejich sbírání, uchovávání**

- **být informováno o tom, kdo je sbírá, uchovává**
- **vědět, kdo jiný k nim má ještě přístup**
- **být informováno o tom, kdo kontroluje přístup k těmto informacím**
- **mít možnost údaje zpochybnit, případně opravit (pokud je to nezbytné)**
- **mít možnost se obrátit na nezávislou osobu v rámci realizace svého práva a v případě porušení tohoto článku - má právo na vhodnou nápravu a kompenzaci**

Děti v ústavní péči či v náhradní rodinné výchově mají mít právo na soukromí v novém prostředí (např. při udržování hygieny, atp.); v rámci návštěv či jiných způsobů komunikace (korespondence, telefonování, atp.). Informovanost vedoucích a personálu o právu dítěte na soukromí je další podmínkou účinného uplatňování tohoto článku.

Otázky k diskusi

1. Co je podle tebe právo na soukromí, co si pod tím představuješ?
2. V jakých situacích by podle tebe mělo docházet k ochraně soukromí dítěte?
3. Kdy podle tebe někdo do soukromí může zasáhnout?
4. Kdo to podle tebe může být?
5. Myslíš si, že je správné, že i děti mají právo na ochranu soukromí (např. když si píší deník, případně dopisují s přáteli)?
6. Jak je podle tebe chráněno soukromí dospělých?

4.3.5 Čl. 32 – DĚTSKÁ PRÁCE

Dítě má právo na ochranu před prací, která ohrožuje jeho zdraví, výchovu nebo rozvoj. Stát stanoví nejnižší hranice pro vstup do zaměstnání a upraví pracovní podmínky (Práva dítěte v dokumentech, 1999).

Potřebné informace

Stát má chránit děti před:

- ekonomickým zneužíváním
- před hazardními, riskantními typy práce
- prací, která brání vzdělávání dětí
- jednáním, které je kruté, nehumánní a ponižující, před prodejem a otroctvím dětí
- jednáním, které legálně nutí děti provádět trestné činy, obchodovat s drogami
- prací, která je v rozporu s nějakým dalším právem uvedeným v ÚPD
- před využíváním dětí v rámci jejich účasti na uměleckých představeních

Stát má dále definovat formy tzv. „lehké práce", kterou by děti ve věku 13 až 15 let mohly vykonávat.

Pro prevenci negativních jevů souvisejících s dětskou prací je potřeba děti dostatečně informovat o tom, jaká mají práva v rámci zaměstnávání. Na této informovanosti má mít nejen podíl stát, ale i všichni ti, kteří s nimi pracují (NNO, zájmové organizace i profesionální pracovníci). Každopádně stát má chránit děti před jakoukoli nelidskou, krutou, hazardní prací; bránit činnostem, které by dítě poškozovaly v oblasti zdraví, psychiky, či mu jinak zabraňovaly ve vývoji duchovním, morálním nebo sociálním. Stát a jeho aparát je má chránit také před využíváním rodiči.

Myslím, že zákoník práce ČR respektuje tyto standardy, stanovuje minimální hranice pro zaměstnávání, upravuje práci mladistvých (např. práci v noci, v dolech apod.) a též vymezuje důležité pracovní praxe v rámci vzdělávání. Problematikou však zůstává práce vykonávaná „na černo" a neúměrná práce v domácnosti.

Otázky k diskusi

1. Myslíš si, že děti mohou pracovat, pokud jsou mladší 15 let?
2. Myslíš, že děti mohou pomáhat rodičům s domácími pracemi, na zahradě atp.?
3. Bylo by pak dobré, aby stát vymezil, jakých činností se děti mohou účastnit a jakých ne?
4. Myslíš, že jsou některé práce, které nesmí vykonávat mladiství starší 15 let?
5. Je podle dobrá určitá ochrana dětí před těžkou prací?
6. Existují nějaké práce, které by dětem mohly pomoci ve vzdělávání, učení?
7. V jakém dokumentu bys našel výčet zaměstnání, kterých se mladiství nesmí účastnit,

4.3.6 Čl. 9 – ODDĚLENÍ OD RODIČŮ

Dítě má právo žít s oběma rodiči, pokud to není v rozporu s jeho zájmy. Dítě má rovněž právo udržovat styk s oběma rodiči, je-li odděleno od jednoho z nich nebo od obou (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají právo dítěte odděleného od jednoho nebo od obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Jestliže oddělení dítěte od rodičů je důsledkem jakéhokoli zásahu státu, který je smluvní stranou úmluvy, jako je vazba, uvěznění, vypovězení, deportace nebo smrt (včetně smrti, která nastala z jakékoli příčiny v době, kdy dotyčná osoba byla v opatrování státu) jednoho nebo obou rodičů dítěte, tento stát, který je smluvní stranou úmluvy, na požádání poskytne dítěti, rodičům nebo případně jinému členu rodiny nezbytné informace o místě pobytu nepřítomného (nepřítomných) člena (členů) rodiny (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Potřebné informace

Stát by měl zajistit v rámci implementace (plnění) tohoto článku:

- právo na kontakt dítěte s rodiči, pokud je umístěno v institucích
- právo pro rodiče být hospitalizován s dítětem v nemocnici

- právo matky nebýt oddělena od svého malého dítěte, pokud je ve vězení
- právo rodičů nebýt odděleni od svých dětí, pokud jsou zavřeni
- praktické či psychologické poradenství tak, aby bylo předcházeno oddělování dětí od rodičů
- pokud k separaci dojde, mají kompetentní autority definovat, proč je oddělení dítěte od rodičů v nejlepším zájmu dítěte
- dítě má být ve všech těchto záležitostech vyslyšeno (bez ohledu na věkové limitace) a má mít možnost obrátit se svým nesouhlasem na příslušnou autoritu
- dětem i rodičům mají být poskytnuty potřebné informace o místě pobytu dítěte (rodiče) a možnostech jeho návštěvy
- dítě, které je odděleno od jednoho případně obou rodičů má mít právo se pravidelně osobně setkávat se svým rodičem (pokud je mu to zakázáno – pak to musí být v souladu s jeho nejlepším zájmem)
- pokud je dítě od rodičů odděleno (např. v ústavní péči) – má být umístěno tak, aby ho rodiče mohli navštěvovat (ne v příliš velké vzdálenosti, která by byla náročná pro cestování)

Prakticky jsou pouze tři možnosti, kdy dítě může být odděleno od svých rodičů:

1. pokud rodič dítě týrá, zneužívá
2. pokud rodiče žijí odděleně
3. pokud panuje mezi rodiči neshoda, u kterého z nich bude dítě žít (bydlet)

Oddělování od rodičů se může uskutečnit za následujících podmínek:

- vždy musí rozhodnout kompetentní autority (kompetentní – znamená ty, které mají pozici, zkušenosti a dovednosti takové rozhodnutí vydávat)
- oddělování musí být předmětem právního přezkumu (soudce musí být nezávislý,
- vše se musí odehrávat podle platného práva a řízení
- všechny zúčastněné strany mají právo participovat a vyjadřovat své vlastní názory

- v řízení, kterého se účastní děti, musí být zachována zásada ochrany soukromí (medializace není přípustná)

Otázky k diskusi

1. Kdy je podle tebe možné oddělit dítě od rodičů? (V případě zneužívání a týrání – je však nutné, aby toto rozhodnutí vydávaly kompetentní autority.)
2. Kdy si myslíš, že má být dítě vyslyšeno (kdy se jej autority mají ptát na jeho názor)? Kdy mají rozhodnout za něj/ni?
3. A co děti, které uprchli s jedním ze svých rodičů ze země, kde např. probíhala válka? Mají právo se opět setkat se svým druhým rodičem (mamkou či taťkou)?

Do oblasti PROTECTION je možné zařadit ještě další články (čl. 11 – **Nezákonné přemístění a nevrácení**;čl. 18 – **Rodičovská odpovědnost**; čl. 19 - **Ochrana před násilím a zanedbáváním**, čl. 20 – **Ochrana dítěte bez rodiny**; čl. 33, 34, 35, 36 – **Zneužívání drog, Sexuální zneužívání, Prodej, obchodování a únos, Jiné formy vykořisťování**; čl. 37 – **Mučení a zbavení svobody**; čl. 38 – **Ozbrojené konflikty**), které však víceméně souvisí s již vymezovanými oblastmi, proto je dále nebudu rozebírat.

4.4 Participační články (oblast Participation)

4.4.1 Čl. 12 – NÁZOR DÍTĚTE

Dítě má právo svobodně vyjadřovat své názory a tyto názory mají být brány v úvahu ve všech záležitostech nebo řízeních, které se dítěte dotýkají (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Potřebné informace

Toto právo je zároveň jedním ze základních principů Úmluvy (vedle nejlepšího zájmu; nediskriminace a práva na život, přežití a rozvoj); jež staví dítě do role rovnocenného partnera, kterého není možné přehlížet. Potvrzuje se zde již známý fakt, že dítě je spolutvůrcem všeho, co se ho dotýká, ať už pasivně (v útlém věku) nebo aktivně dle svých schopností a vyspělosti. K této skutečnosti je třeba přihlížet převážně v těchto závažných událostech: v rozvodovém procesu; v umisťování do náhradní rodinné péče; ve škole a dalších vzdělávacích institucích; v trestních řízeních; během soudních přelíčení a zkoumání; v imigračních a emigračních procesech (romský exodus do Kanady, Velké Británie v roce 1997); v zaměstnávání; ve zdravotní péči jim věnované i svém léčení; a v jiných podobně závažných případech.

Děti by v této souvislosti měly mít možnost nahlížet do dokumentace, která se jich týká (ať už audiovizuální nebo psané); měly by mít právo odvolat se k příslušným institucím, popř. ochránci práv (tzv. ombudsmanovi, jeho uzákonění přešlo v ČR v platnost 28. února 2000); právo na pravidelné hodnocení závěrů, které vedou ke změně dosavadního prostředí dítěte (čl. 25 ÚPD); zároveň by však podle mne **měly respektovat názory rodičů, jejich rozhodnutí a doporučení, pokud nebudou v rozporu se základními principy Úmluvy.** (Taková podmínka však v ÚPD obsažena není – to je jedna z věcí, pro kterou je Úmluva kritizována.)

V souvislosti s tímto článkem (i dalšími participačními) je nutné připomenout, že dítě má být informováno o oblastech, v nichž může participovat; zároveň i o záležitostech, ve kterých participovat musí, z důvodu uhájení svých práv.

Otázky k diskusi

1. Je podle tebe důležité, aby děti říkaly, co si myslí?
2. V jakých situacích bys ty chtěl říci svůj názor, kdy si myslíš, že by bylo nespravedlivé, kdyby tě nějaké autority nevyslechly?
3. Stalo se ti někdy, že jsi něco říkal a přesto tě nikdo neposlouchal? Nebo tě poslouchal, ale stejně se nic nezměnilo?
4. Co se ti nejvíc nelíbí na komunikaci s tvými blízkými, přáteli? Co bys chtěl změnit, zlepšit?
5. Jak spolu souvisí umění naslouchat druhému a schopnost vyjadřovat svůj názor, tak aby mu ostatní porozuměli?

4.4.2 Čl. 13, 14, 15 – SVOBODA PROJEVU, SVOBODA MYŠLENÍ, SVĚDOMÍ A NÁBOŽENSTVÍ, SVOBODA SDRUŽOVÁNÍ

Dítě má právo vyjadřovat svá mínění a získávat i rozšiřovat informace a myšlenky bez ohledu na hranice. Stát má respektovat právo dítěte na myšlení, svědomí a náboženství za přiměřeného usměrňování ze strany rodičů. Děti mají právo stýkat se s jinými dětmi a zapojovat se do jejich sdružení nebo tato vytvářet (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Potřebné informace

Tyto články rozšiřují dále kompetence dětí se snahou začlenit je do občanské společnosti a podílu na tvorbě demokracie. Jejich smyslem je nejenom prevence patologických jevů ve společnosti (nuda a nicnedělání vedou často k experimentům v této oblasti), ale i emancipace dětí a posílení jejich meziskupinové komunikace (samozřejmě i aktuální interetnické).

Svoboda projevu je jedním z občanských práv, v návaznosti na jeho implementaci je třeba si pokládat otázky, zda mají děti zajištěný přístup k médiím, kde by toto právo mohly uplatňovat; zda je respektováno v záležitostech školních, rodinných, trestních i záležitostech adopce. Zda jsou nějakým způsobem upraveny

podmínky implementace pro děti s postižením. (Viz Implementation handbook, 1998.)

V rámci práva na svobodu myšlení, svědomí a náboženství vyvstává několik problematických skutečností, které je třeba mít na paměti. Je potřeba zajistit, aby dítě mohlo svobodně vyznávat své náboženství ve škole, v rodině, v alternativní péči; aby se mohlo pro danou víru samostatně rozhodnou, popř. se z ní vyvázat. Dále je nutné kontrolovat a evidovat církve z hlediska jejich přístupu k dětem, jenž by neměl být v rozporu se základními principy ÚPD.

Svoboda sdružování je dalším ze základních občanských práv. Přináší dítěti možnost se pokojně shromažďovat, vytvářet vlastní organizace (podmínkou dle právního systému ČR je účastnictví alespoň jedné osoby starší 18 ti let) samozřejmě s tím omezením, že jejich svoboda končí tam, kde začíná svoboda druhého. Na základě tohoto omezení, které je podstatou demokratické společnosti, stát vytváří pravidla pro danou činnost sledujíce zásady zdraví, bezpečí, morálky či ochrany práv ostatních členů občanské společnosti.

Otázky k diskusi

1. Co podle tebe znamená právo člověka svobodně se vyjadřovat?
2. Myslíš si, že i děti mají právo se shromažďovat, vytvářet zájmové skupiny?
3. Kdyby ty jsi chtěl vytvořit nějaký oddíl, jak bys postupoval? Co všechno bys udělal pro to, aby tvé „sdružení" fungovalo?
4. Je podle tebe dobré, aby se i děti shromažďovaly a vytvářely zájmové skupiny? Vidíš v tom i nějaké nebezpečí?
5. Co je podle tebe náboženství? Co to znamená, když někdo říká, že si svobodně může zvolit nějaké náboženství?
6. K čemu slouží (co lidem přináší) svoboda sdružování, vyjadřování a náboženství? Co je na těchto právech dobrého? Jaká to na druhé straně přináší rizika?
7. Znáš nějaké sekty, na které by jsi si měl dávat pozor?
8. Jak se pozná sekta od náboženství?
9. Jakou roli ve výběru tvého náboženství by měli hrát tvoji rodiče?
10. Co podle tebe znamená svědomí? Jak svědomí souvisí s odpovědností?

4.4.3 Čl. 30 – DĚTI MENŠIN A DOMORODÝCH OBYVATEL

Děti menšinových skupin a domorodého obyvatelstva mají právo užívat vlastní kulturu i jazyk a vyznávat své náboženství (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Potřebné informace

Kulturní dědictví, které má za sebou např. romská minorita, je bohatou studnicí, v níž je možné nacházet svou identitu a vytvářet si vlastní národní hrdost. Jedním ze způsobů integrace je právě podpora a rozvoj vlastních menšinových atributů – tzn. podpora vzdělávání v romském jazyce, možnost oživení tradičních řemesel, znovuosvojování si tradic, které romskou minoritu držely pohromadě a na základě těchto vědomostí, popř. zkušeností vytvářet vlastní nová stejně hodnotná pravidla a vymezení vnitřního světa, skrze nějž je možno nazírat ten vnější, člověka obklopující prostor.

V souvislosti s tímto článkem je třeba se ptát, zda jsou děti menšin o svých právech informované, zda jsou články Úmluvy dostačující a vhodné pro jejich specifický život.

Otázky k diskusi

1. Existují vůbec na území České republiky národnostní menšiny? Znáš příslušníka nějaké ze zmiňovaných menšin?
2. Jak bys poznal příslušníka národnostní menšiny? Jak tvá charakteristika souvisí s identitou?
3. Co je podle tebe důležité pro příslušníka národnostní menšiny – např. ukrajinské, vietnamské, romské? Co by bylo důležité pro tebe, kdybys začal žít např. ve Velké Británii, nebo na Ukrajině?
4. Mají děti národnostních menšin stejná práva jako ti, kteří patří do většinové společnosti?
5. Myslíš, že národnostní menšiny mají u nás v Čechách také nějaká práva?

4.4.4 Čl. 31 – VOLNÝ ČAS, REKREACE A KULTURNÍ ČINNOST

Dítě má právo na volný čas, hru a účast na činnostech kulturních a uměleckých (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Potřebné informace

I přesto, že se zdá, že volný čas, hra, rekreace a kulturní činnost mají společného jmenovatele (jde o něco, co není prací), je nutné zmínit, že dané výrazy mají různý význam. Volný čas souvisí s nezbytnou psychickou relaxací a spánkem; rekreační aktivity jsou právem dělat, to co dítě baví; hra – tento někdy opomíjený nárok, je nesmírně důležitý pro rozvoj dítěte a jeho socializaci; kulturní aktivity jsou v rámci tohoto článku pojímány jako účast dítěte na uměleckých činnostech (malování, atp.).

Zároveň je důležité zajistit rovný přístup všech dětí (i dětí s postižením) k volnočasovým aktivitám, jejich širokou nabídku proto, aby si v ní každý mohl najít to své.

Otázky k diskusi

1. K čemu je podle tebe dobrý volný čas?
2. Jak využíváš svůj volný čas?
3. Čeho by ses rád účastnil? Jaké koníčky chybí ve tvém okolí?

4.4.5 Čl. 40 – JUSTICE PRO MLADISTVÉ

Dítě v konfliktu se zákonem má právo na zacházení, které podporuje jeho smysl pro důstojnost a čest a bere ohled na jeho věk s cílem znovuzačlenění do společnosti (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Potřebné informace

Tento článek zajišťuje dítěti následující práva v trestním řízení:

- presumpci neviny do doby než bude prokázána vina

- okamžité a přímé informování o obvinění (pokud je to vhodné – tak prostřednictvím zákonných zástupců dítěte)
- pomoc právníka (pomoc při přípravě obhajoby)
- rozhodování nezávislým a nestranným orgánem (popř. soudem)
- záležitost má být rozhodnuta kompetentní, nezávislou a nestrannou autoritou bez zbytečného zdržení (proces má být veden v atmosféře spravedlnosti s ohledem na nejlepší zájem dítěte, v přítomnosti zákonných zástupců)
- nebýt nuceno vypovídat, svědčit či přiznávat vinu
- seznamovat se s výpověďmi svědků a se všemi jinými záznamy procesu se týkajícími
- respektování soukromí
- bezplatnou pomoc tlumočníka

V souvislosti s tímto článkem přešel v platnost zákon o ombudsmanovi – veřejném ochránci práv (28. 2. 2000), který působí k ochraně osob před jednáním úřadů a dalších institucí (Dvořáková, 2000).

Tento článek úzce souvisí s čl. 37 (mučení a zbavení svobody) a s čl. 39 (zotavovací péče). Ve všech státech, které ratifikovaly Úmluvy je zakázán *trest smrti u dětí* a *uvěznění na doživotí bez možnosti propuštění.*

Otázky k diskusi

1. Co je trestný čin? Uveďte příklady.
2. Co by se podle vás mělo trestat a co ne?
3. Co vede lidi k tomu, že jednají protiprávně?
4. Co by člověk měl dělat, aby se nestal obětí trestného činu? Jak se může sám chránit?
5. Čeho se má člověk vyvarovat, aby neprovedl trestný čin?
6. Jaká práva a povinnosti mají obžalovaní?
7. Jaká práva a povinnosti mají svědci?
8. Jaká práva a povinnosti má oběť?

6. Metodická hra: Soudní přelíčení

Cíle hry:

- Děti si vyzkouší následující role – svědka, obžalovaného, soudce, oběti, poroty a přihlížejících.
- Pochopení toho, jak se děti mají chovat u soudu. Na co si musí dávat pozor, pokud jdou např. svědčit.
- Praktické vyzkoušení si toho, na co mají přítomní u soudu právo a jaké mají povinnosti.
- Projekce do různých rolí dává možnost vyzkoušet si, jak se může cítit druhá strana (žalující či obžalovaný).
- Rozvoj komunikačních dovedností, schopnosti prezentovat sám sebe, zastat se druhého, atp.

Postup:

Lektor vybere několik dětí (podle toho, zda si budou chtít zahrát) a rozdá jim kartičky s různými rolemi (na kartičkách je popsaná daná role → soudce, obvinění, žalobci (oběti), svědci, členové poroty, obhájce, zákonný zástupce, odborní pracovníci (balistici), atp.) Třída bude upravena podobně jako soudní síň (vyvěšení pravidel – případně jejich ujasnění hned na začátku soudního procesu; možné si před tím vytvořit i kostýmy). Soudní přelíčení může začít.

Je možné si vytvořit soubor kasuistik trestných činů, které děti již provedly (a proto jsou mnohdy v DDŠ) a společně tak procházet to, co se jich přímo dotýká, co si samy mohly vyzkoušet.

Vyhodnocení:

Hodnocení bude součástí vlastního soudního přelíčení – děti by se měly uvědomit co může následovat, pokud provedou nějaký trestný čin. Dále si vyzkouší na co mají právo při soudním přelíčení, jak se mají chovat a na co si musí dávat pozor. Hodnotit se bude i schopnost sebeprezentace (např. obhajoby, obžaloby).

4.5 Články z oblasti zabezpečování „přežití a rozvoje“ dítěte (oblast Provision)

4.5.1 Čl. 5 – RODIČOVSKÉ VEDENÍ A ROZVOJ DĚTSKÝCH SCHOPNOSTÍ

Stát musí respektovat práva a odpovědnost rodičů i širší rodiny vést dítě způsobem, který je přiměřený jeho rozvíjejícím se schopnostem (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Potřebné informace

Rodina je jedním z nejdůležitějších činitelů zabezpečujících zdárný vývoj dítěte. Současná rodina je rodinou nukleární, původní dnes již historická velkorodina se rozpadla na malé jednotky, často obtížně zvládající krizové situace (postižení dítěte, atp.). Rodinné vztahy jsou velmi křehké, mnohdy porušené neshodami vedoucími k rozvodu. Děti jsou v současné společnosti dosti ohrožené z hlediska stability citových vazeb tak důležitých pro jejich vývoj a pojímání světa.

S rostoucím věkem dítěte se zvyšují i nároky na uspokojování jeho mentálních potřeb (spíše než fyziologických, i když tam je samozřejmě taky nárůst, avšak pouze mírný), tzn. je záhodno umožňovat dítěti naplňování těchto potřeb v závislosti na stupni jeho vývoje. Otázkou zůstává, zda jsou rodiče dostatečně schopní, aby požadované potřeby zajistili v útlém věku dítěte, kdy to zcela leží na nich. Pokud by tomu tak nebylo, bylo by vhodné rodičům v této nesnadné úloze pomáhat.

Děti z DDŠ jsou z hlediska přípravy na vstup do majoritní společnosti oslabené nejen tím, že vyrůstají v ústavní péči, ale též proto, že také jejich rodiče jsou mnohdy nepřizpůsobení, neschopní zvládat výchovu svých vlastních dětí. Tzn., že se děti mnohdy vrací do prostředí, které nijak nepodporuje to, co se naučily ve výchovné instituci. Je tedy nutné i rodičům v této oblasti podat pomocnou ruku, neboť výchovné problémy se mohou stát koloběhem, z něhož se obtížně vystupuje a v němž je vysoké riziko toho, že se „historie bude opakovat“.

Kritikou stále zůstává, že se rodiče jen velmi málo podílí na výchově svých dětí právě v instituci DDŠ, často je jim dokonce vhod, že se o své „problematické" děti již nadále nemusí starat.

Otázky k diskusi

1. Jakou roli podle tebe hrají rodiče ve výchově?
2. Čeho by se rodiče měli vyvarovat?
3. Co podle tebe dítě nejvíce potřebuje? Co ty potřebuješ nejvíce?
4. Čím mohou rodiče dítěte ublížit?
5. Z čeho máš největší strach ve vztahu k tvým rodičům?
6. Za co podle tebe nesou rodiče ve výchově odpovědnost?
7. Jak se ty sám můžeš na výchově podílet? (Jakou roli tu hrají mladší sourozenci?)

4.5.2 Čl. 6 – PŘEŽITÍ A ROZVOJ

Každé dítě má nezadatelné právo na život a stát zabezpečuje jeho přežití a rozvoj (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Potřebné informace

Tento článek je jedním ze zmiňovaných principů Úmluvy, je východiskem oblasti provision (zajištění, zabezpečení) a jeho uskutečňováním je naplňováno základní právo každého dítěte.

Článek se vztahuje k problematice potratů, zabíjení novorozenců (např. z diskriminačních důvodů – v některých zemích se zabíjí děvčata), sebevraždám. Doporučuje, aby státy monitorovaly situaci ve své zemi (počet, věk či možné příčiny daného chování).

Otázky k diskusi

1. Proč podle tebe existuje tento článek („právo na život"), když je to něco tak samozřejmého?

2. Z jakých důvodů dochází k sebevraždám (nejčastěji mladistvých)? Proč si podle tebe mladí lidé sahají na život?
3. V jakých případech může dojít k vraždě novorozence? Co vede někoho k tomu, aby usmrtil své dítě?
4. Jakými způsoby by bylo možné výše zmiňovaných negativním jevům zabránit? Jaké jsou vaše návrhy?

4.5.3 Čl. 7 – JMÉNO A STÁTNÍ PŘÍSLUŠNOST

Každé dítě má od narození právo na jméno. Má rovněž právo získat státní občanství a podle možností též právo znát své rodiče a být v jejich péči (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Potřebné informace

Ten, kdo nemá státní občanství ČR se ocitá ve velmi nebezpečném postavení ve společnosti, neboť nemůže pobírat dávky státní sociální podpory a sociální pomoci, dále nesmí pracovat (většinou tedy pracuje ilegálně), není zdravotně ani sociálně pojištěn, nemá nárok na ubytování a hrozí mu, že bude vyhoštěn na území Slovenské republiky.

Jako příklad mohou sloužit romští spoluobčané, neboť někteří z nich ještě nemají vyřízené státní občanství (mají stále slovenské) a z důvodu strachu o možné problémy z toho plynoucí i obtížnosti jednání s úřady, raději tuto skutečnost skrývají a díky tomu jsou znevýhodněni v různých důležitých sociálně existenčních situacích.

Znevýhodněné jsou také děti, neboť zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství ČSR a SSR (1993), stanovuje, že k naturalizaci (= udělení státního občanství cizinci) je zapotřebí souhlasu rodičů u dítěte mladšího 15 let; problém nastává tam, kdy dítě vychovává jeden z rodičů, který velmi obtížně shání souhlas druhého (mnohdy je to nemožné). Zároveň má tento zákon negativní dopady na děti umístěné v náhradní rodinné péči, neboť se jeví jako problematické nahrazení souhlasu jednoho či obou rodičů a tak jsou děti po dovršení 18. roku věku propouštěni bez jakéhokoli dokladu totožnosti, tzn. mají na území ČR nelegální pobyt.

Tyto všechny skutečnosti jsou neklamným důkazem o porušování tohoto článku, nehledě na dopady, které porušují jedny z nejdůležitějších principů Úmluvy. (Nejlepší zájem, nediskriminace ...)

Otázky k diskusi

1. Co pro tebe znamená být občanem nějakého státu? Co to je občanství?
2. Jaké výhody plynou z tohoto statusu?
3. Jak se cítíte, když cestujete do cizí země?
4. Co pro vás znamená být dobrým občanem? Co by takový „dobrý občan" měl dělat?

7. Metodická hra: Občanství a jeho důležitost

Cíle hry:

- děti si osvojí pojem občanství (jeho případné atributy)
- samy pro sebe si vytvoří stupně důležitosti činností dobrého občana
- podpora skupinové kooperace
- uvědomění si různosti pojetí a jejich důležitosti

Postup:

Každému dítěti bude rozdán dotazník „dobrého občana" z výzkumu občanské výchovy IEA, každý si ho sám za sebe vyplní. Učitel poté stanoví hierarchizační metodou (podle stupňů důležitosti) skupinový obrázek dobrého občanství.

Metodická pomůcka – tabulka dobrého občana

Občan je každý, kdo je příslušníkem nějakého státu. Když se např. narodíš v České republice, staneš se tím občanem České republiky. A jsou i jiné způsoby, jak se stát občanem nějakého státu.

V následující tabulce najdeš některá tvrzení, která by mohla sloužit jako vysvětlení toho, co je to dobrý občan nebo co dobrý občan dělá. Na tyto otázky neexistují správné nebo špatné odpovědi.

(Pro každé tvrzení zaškrtni jedno políčko, podle toho, za jak důležité jej považuješ pro vysvětlení toho, co je nebo co dělá dobrý občan.)

Dospělý, který je dobrým občanem.....

	Nedůležité	*Spíše nedůležité*	*Spíše důležité*	*Velmi důležité*	*Nevím*
Kód (číslo odp.)	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*
1. se řídí zákony					
2. volí v každých volbách					
3. vstoupí do politické strany					
4. hodně pracuje					
5. by se účastnil pokojného protestu proti zákonu, který považuje za nespravedlivý					
6. zná historii své země					
7. byl by ochoten sloužit v armádě, aby chránil svou zem					
8. sleduje politické dění v novinách, rozhlase nebo v televizi					
9. podílí se na aktivitách sloužících ve prospěch lidí žijících v okolí					
10. váží si vládních představitelů					
11. se účastní aktivit podporujících lidská práva					
12. se zúčastňuje politických diskusí					
13. účastní se aktivit na ochranu přírody					
14. je vlastencem oddaným své zemi					
15. byl by ochoten neuposlechnout zákona, který porušuje lidská práva					

4.5.4 Čl. 17 – PŘÍSTUP KE VHODNÝM INFORMACÍM

Stát zajistí dětem přístup k informacím i materiálům z rozmanitých zdrojů a podpoří hromadné sdělovací prostředky při šíření informací, které jsou pro dítě sociálně i kulturně prospěšné. Stát činí kroky k ochraně dítěte před materiály, které mu škodí (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Státy, které tuto úmluvu ratifikovaly, mají podle Úmluvy o právech dítěte (1999) podporovat následující:

a) hromadné sdělovací prostředky k šíření informací a materiálů, které jsou pro dítě sociálně a kulturně prospěšné,
b) tvorbu a rozšiřování knih pro děti,
c) hromadné sdělovací prostředky k tomu, aby braly zvláštní ohled na jazykové potřeby dětí náležející k menšinové skupině či domorodému obyvatelstvu,
d) tvorbu zásad ochrany dítěte před informacemi a materiály škodlivými pro jeho blaho, majíce na mysli ustanovení článku 13 a 18 úmluvy,
e) pozitivní zobrazování dětí s postižením, rovnost mezi pohlavími v prezentacích, podpora porozumění vztahům mezi majoritou a minoritami.

Stát má dále podporovat děti v participaci na projektech v radiu, televizi, na internetu a dalších s tím, že dané projekty bude monitorovat.

Výbor OSN pro práva dítěte kritizoval nedostatečné dodržování tohoto článku a zmiňoval riziko nárůstu šíření pornografie v ČR, reagoval tak na podanou periodickou zprávu o implementaci ÚPD Českou republikou za období 1993-1994 doplněnou zprávou NNO z roku 1997.

Děti z DDŠ v této oblasti vykazují větší ohrožení než děti z běžného výchovného prostředí (→ rodina). Důvodem bývá nedostatečné rodičovské vedení (např. díky příliš volné výchově, kdy se na dítě nedohlíží; nekontroluje se, zda nesleduje nevhodné programy). Svůj podíl zde hrají i další poruchy, které s souvisí

s poruchami chování (ADHD, poruchy učení, porucha opozičního vzdoru a další). Ústavní výchova se samozřejmě všem negativním a nevhodným vlivům snaží zabránit, přesto je nutné poznamenat, že dítě v tomto případě již není nepopsaným listem (největší autoritami pro dospívají bývají jejich vrstevníci – ti pomáhají rozlišovat mezi dobrým a zlým; pomáhají s vytvářením identity – vrstevnickou identifikací).

Otázky k diskusi

1. Jaké zdroje jsou podle tebe pro děti prospěšné? (Na co by se děti podle tebe neměli dívat v televizi a proč tyto pořady škodí?)
2. Jak by jsi chránil např. svého mladšího bratra, sestru?
3. Co to znamená pornografie?
4. Souvisí způsob zobrazování intimních situací v rámci pornografie s láskou?
5. Co pro tebe znamená láska a vzájemnost?
6. Máš nějakou zkušenost s televizí, radiem atp.? Jak by ses bránil zneužití informací o tobě?

4.5.5 Čl. 24 – ZDRAVOTNÍ A ZDRAVOTNICKÉ SLUŽBY

Státy mají klást důraz na zajištění základní péče, na veřejnou zdravotnickou osvětu a na snižování kojenecké a dětské úmrtnosti. Státy mají v tomto směru podporovat mezinárodní spolupráci a snažit se, aby žádné dítě nebylo zbaveno přístupu k efektivním zdravotnickým službám (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Definice zdraví se zdá být jednoduchou, přesto v průběhu let prodělala několik změn. Původní pouhá nepřítomnost nemoci (jako definice zdraví) se mění díky WHO (1948), která podala následující definici: „Zdraví není jen absence nemoci, ale je to komplexní stav tělesné, duševní a sociální pohody" (Dunovský, 1999). Toto pojetí vyjadřuje biopsychosociální jednotu kategorie zdraví, bere v úvahu jeho objektivní i subjektivní aspekty, nezachycuje však jeho dynamiku (Velký sociologický slovník, 1996). Proto se do popředí dostává další rozšiřující definice zdraví, jenž zdůrazňuje nejen prevenci nemocí, ale i dle Velkého sociologického slovníku (1996) *aktivní vytváření imunních schopností organismu,*

psychiky a chování člověka jako jednotlivce i jako populačních skupin. Zdraví se v poslední době dostává stále více do vztahu ke kvalitě života, stává se určitou hodnotou, která má velký význam v sociální i ekonomické činnosti.

V tomto směru byla Česká republika hodnocena Výborem OSN pro dětská práva kladně nejen pro velmi dobře propracovaný systém preventivních prohlídek.

Tento článek víceméně hovoří o povinnostech státu a nezmiňuje povinnosti rodičů, kteří tvoří v rámci poskytování zdravotnických služeb dětem neopomenutelnou součást a nezřídka v této úloze selhávají. Je tedy nutné zaměřit osvětovou činnost i na ně (neboť oni nesou tu prvotní zodpovědnost za dítě a jeho zdravý vývoj).

Otázky k diskusi

1. Když se řekne zdraví, co si pod tím představíš? Jedná se jen o zdraví tělesné?
2. Máš právo na ošetření i bez svolení rodičů?
3. Na co všechno mají podle tebe malé děti v ČR právo (v rámci ochrany jejich zdraví)?

4.5.6 Čl. 27 – ŽIVOTNÍ ÚROVEŇ

Každé dítě má právo na životní úroveň nezbytnou pro jeho tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální rozvoj. Základní zodpovědnost za zabezpečení takové úrovně nesou rodiče. Povinností státu je zabezpečovat, že jejich odpovědnost může být a je plněna. Stát může přitom poskytnout rodičům a jejich dětem materiální pomoc (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Pro stát tento článek znamená stanovit hodnotu minimální životní úrovně, která by měla být poskytnuta každému dítěti bez jakéhokoli rozdílu. Zároveň má posílit rodičovskou snahu o zajištění nutných životních podmínek pro děti. Podpora má sahat do oblasti tělesné, duševní, duchovní, morální a sociální, prakticky tam, kde rodiče z nějakých důvodů životní úroveň nezajišťují.

Děti z DDŠ jsou odkázány v tomto případě na stát – samozřejmě se nabízí otázka, jakým způsobem se rodiče podílí na zajištění životní úrovně svých dětí

umístěných v ústavní péči. Stát by dle mně měl být více přísnější a stanovit rodičovskou participaci, která by nejen zaručovala materiální pomoc, ale též sociální kontakty.

Otázky k diskusi

1. Co tvoří tvou životní úroveň? Z čeho všeho se skládá?
2. Co některým dětem chybí, čeho mají nedostatek?
3. Co by nejvíc chybělo tobě samotné/mu?
4. Vidíš nějaké rozdíly v tvé životní úrovni a v životní úrovni např. afrického děvčete?
5. Jak podle tebe souvisí životní úroveň s kulturou?

4.5.7 Čl. 28 – VZDĚLÁNÍ

Dítě má právo na vzdělání a stát má povinnost zajišťovat bezplatné a povinné základní vzdělání, podněcovat různé formy středoškolského vzdělání dostupného všem dětem a zpřístupňovat vysokoškolské vzdělání pro všechny podle jejich schopností. Při zajišťování práva na vzdělání má stát podporovat rozvoj mezinárodní spolupráce (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Dítě tedy v rámci tohoto článku má právo na následující:

- bezplatné a povinné školní vzdělání
- dostupné střední vzdělání pro každé dítě (zavádění finanční podpory)
- vysokoškolské vzdělání pro všechny děti podle schopností
- informace a poradenskou službu v oblasti vzdělávání a odborné přípravy na povolání
- podporu pravidelné školní docházky (cílem je snížit počet dětí, které školu nedokončí)
- na důstojné zacházení
- přístup k novým informacím (vědecko-technickým)

Jako příklad problematického naplňování tohoto článku může sloužit romská minorita, resp. její děti. Oslabení ve vzdělávacím systému majority, které pramení, jak uvádí Říčan (1997), ze života v **sociálně znevýhodňujícím prostředím** , je následující:

1. Nevyhovující bydlení a životospráva, přeplněné a nevětrané místnosti, nepravidelná strava a spánek.
2. Vesměs děti při vstupu do prvních tříd bez přípravy v mateřské škole či v přípravných třídách nemají dobře rozvinutou jemnou motoriku – nepracovaly do té doby s tužkou, papírem, omalovánkami, knihou apod.
3. Při zápisu i před ním nelze použít pro psychologické vyšetření běžně užívané testy, je potřeba vytvořit novou metodiku analyzování připravenosti na školu.
4. Častější poruchy ve smyslu LMD, popř. dyslexie, dysgrafie.
5. Zmiňovaná jazyková bariéra – někdy neumí dobře romsky ani česky. (Učí se tzv. etnolektu)
6. Výchova romských rodičů nepřipravuje děti na školní zátěž, nerozvíjí schopnost odložit nějakou touhu na pozdější dobu a neučí děti samostatnosti.
7. Dítě většinou nemá svůj vlastní koutek, kde by se mohlo nerušeně věnovat přípravě do školy.
8. Romské dítě se ve škole nemůže identifikovat s obsahem výuky. V učebnicích nenachází děti a lidi jemu podobné, nenachází zde své jméno či jména svých bratranců a sestřenic. Nedozvídá se nic o svém národě, o jeho historii, o literatuře. Zatímco v ostatních dětech pěstuje škola národní hrdost, romské dítě se ve škole cítí nepatřičné (Výchova a vzdělávání romských dětí a mládeže, 1999).

Problematika romského vzdělávání je velice rozsáhlá, myslím však, že je podrobena důslednému zkoumání, tzn. je na dobré cestě ke zvládnutí obtíží ve vzdělávacím procesu, který je tak důležitý (snad nejdůležitější) pro překonávání interetnických bariér.

Otázky k diskusi

1. Co pro tebe znamená vzdělání?
2. Je vzdělání povinnost nebo právo?
3. Jaká pozitiva na vzdělání vidíš?
4. Jak se ti líbí ve škole? (Co by jsi změnil, co by jsi nechal při starém?)
5. Kdybys byl učitel, jak by ses choval ke svým žákům? (Co se ti nelíbí/nelíbilo, čeho si naopak vážíš?)
6. Je mezi učiteli, příp. vychovateli nějaký tvůj vzor, někdo koho si vážíš? Proč?
7. Myslíš si, že je dobré, že je vzdělání povinné?
8. K čemu jinému (kromě vzdělávání) slouží škola?

4.5.8 Čl. 29 – CÍLE VÝCHOVY

Výchova má směřovat k rozvoji osobnosti dítěte a jeho nadání, rozumových i fyzických schopností v co nejvyšší míře. Výchova má připravovat dítě na aktivní život dospělého člověka ve svobodné společnosti a posilovat úctu k jeho rodičům, k vlastní kultuře a jazyku a k hodnotám kultur jiných (Úmluva o právech dítěte, 1999).

Článek 29 představuje jakousi mezinárodní dohodu o základních cílech a smyslu vzdělávání. Article 29 reflects a consensus of world opinion about the fundamental purposes of education (Implementation Handbook for the CRC, 1998).

Základní cíle vzdělávání jsou:

- plný rozvoj dětských schopností
- příprava dítěte na odpovědný život ve společnosti,
- uchování hodnoty vzájemného respektu se vztahem k životnímu prostředí

Vzdělání má umožnit všem lidem, aby se plnohodnotně a efektivně podíleli na budování svobodné společnosti, podporovat porozumění, toleranci mezi všemi národy, rasovými, etnickými nebo náboženskými skupinami a podporovat aktivity Spojených Národů k udržení míru (Implementation Handbook for the CRC, 1998).

Odpovědnost za tento požadavek nebyla v článku určena, myslím tedy, že je potřeba, aby se na plnění podíleli všichni, kteří se svou činností tohoto bodu dotýkají.

Otázkou zůstává, jestli škola jako vzdělávací instituce respektuje v rámci své činnosti rodiče, kulturu, národní identitu, jazyk i hodnoty nejen národa majoritního ale i svých minorit s jejich odlišnostmi. Tady se můžeme ptát, zda se např. na školách opravdu vyučují romské či jiné dějiny, zda se dětem předkládají patřičné osobnosti jako vzory, s nimiž by se mohly identifikovat. Tzn., zda opravdu výchova, kterou zajišťuje majoritní společnost, vede děti k úctě k vlastní kultuře, jazyku a zároveň rozvíjí jejich nadání.

V rámci DDŠ by pro děti byly nejspíše vhodnější alternativní formy vzdělávání, jako je např. waldorfská škola či, jak uvádí Říčan (1998), inkluzivní metody vzdělávání nebo tzv. kooperativní učení.

Otázky k diskusi

1. Co si představuješ pod pojmem svoboda? (Možné si udělat na tabuli hierarchizační systém a podle odpovědí dětí se společně pokusit vymezit pojem svoboda)
2. Co je základními cíli vzdělání?
3. Co je základními cíli výchovy?

Do oblasti **PROVISION** je možné zařadit ještě následující články: čl. 1 – **Výkon práv**, čl. 10 – **Spojení rodiny**, čl. 25 – **Pravidelné hodnocení** a čl. 39 – **Zotavovací péče**.

Při analýze jednotlivých článků je třeba mít na paměti, že jsou nedělitelné, vzájemně provázané a není možné o nich uvažovat bez souvztažnosti k ostatním. The convention is indivisible and its articles are interdependent. Articles should not be considered in isolation (Implementation Handbook for the CRC, 1998).

5. Závěr

V rámci obecných otázek dělalo dětem z DDŠ největší problémy uchopení pojmu právo a zákon (stejně jako dětem z běžného výchovného prostředí). Tyto pojmy je třeba s dětmi nadále trénovat tak, aby byly schopné je lépe využít a definovat v běžném životě. Ze statistické analýzy vyplynulo, že ve všech obecných otázkách (kromě jediné – otázka 7 *„Proč mají lidé zákony?"*) se **nepodařilo hypotézu *„právní povědomí dětí z dětských domovů se školou je na nižší úrovni než právní povědomí dětí z běžné základní školy"* potvrdit.** V některých otázkách bylo prokázáno, že odpovědi respondentů (z DDŠ i BVD) jsou statisticky významně závislé na věku – tzn., že ve starších věkových kategoriích narůstá schopnost definovat např. termín zákon.

V rámci přináležitosti práv u jednotlivých situací (tzn. to, zda „hrdina krátkého příběhu" má právo či nikoliv) se ukazuje, že statisticky významný rozdíl je mezi dětmi nejnižší věkové kategorie ve prospěch dětí z DDŠ (ročník 1. – 4.; sdružená kategorie). V ostatních ročnících nebyl zjištěn významný rozdíl. Toto tvrzení prokázalo, že **hypotézu** *„právní povědomí dětí z dětských domovů se školou je na nižší úrovni než právní povědomí dětí z běžné základní školy"* je **možné v hodnocení tzv. „přináležitosti práva" vyvrátit**.

Rozbor pojmového vnímání práva (tedy tzv. konceptualizace) ukazuje, že děti z DDŠ dosahují vyšších hodnot ve vnímání práva ve všech věkových kategoriích. Jejich odpovědi jsou častěji jednoznačné a realističtější. **Toto zjištění vede opět k vyvrácení hypotézy.**

Ve většině „projekčních" situací dosahují tedy respondenti z DDŠ dobrých výsledků, v jediné oblasti jsou vidět určité nedostatky a to je participace – jako nový úhel pohledu na dětská práva v rámci Úmluvy o právech dítěte. Z výsledků vyplývá, že v oblasti podílení se na záležitostech, které se jich dotýkají, je potřeba děti neustále podporovat. S participací samozřejmě souvisí i přiznání určitých kompetencí a zodpovědnosti. Otázkou zůstává, zda by právě pro děti z DDŠ nebylo prospěšné větší zapojení se do „dění kolem".

V rámci přiznávání práv a povinností dětem i dospělým nemá smysl dělat nějaké radikální závěry (tyto otázky nesloužily pro potvrzení či vyvrácení hypotézy).

Analýza těchto otázek nám přináší zajímavý obrázek o tom, jak respondenti vnímají práva a povinnosti v běžném životě. Alarmujícím zůstává tvrzení necelé třetiny dotázaných (17 respondentů; 19,8 %), že děti mají povinnost nemluvit o tom, co se děje doma a udělat cokoliv, co jim řekne někdo starší - **to by mohlo ukazovat oslabení v oblasti ochrany dětí před násilím, zneužíváním, šikaně, atp.** Dále se zde nabízí otázky, z jakých důvodů byly děti umístěny do DDŠ a proč s nimi nepracovalo dříve v rámci prevence pozdějšího dissociálního chování? Tento výsledek ukazuje, že je na místě, provádět depistáž -tzn., že je nezbytné aktivně vyhledávat ty, kteří jsou ohrožení sociálně patologickými jevy a tím tak zabránit jejich často velmi obtížně řešitelným dopadům.

Analýza dětského pojetí dobrého občana dostatečně vypovídá o tom, jak respondenti hodnotí důležitost jednotlivých občanských práv i povinností. Statistický rozbor prokázal, že děti z BVP s narůstajícím věkem častěji volí variantu *„důležité (ať už spíše nebo velmi)"* při hodnocení „dobrého občana". Tato skutečnost se však nepodařila prokázat u dětí z DDŠ (důvodem může být malý počet respondentů ve srovnání z výzkumem Kovaříka). **Děti z DDŠ mají v některých charakteristikách „dobrého občana" „více jasno"**, ale **menší smysl pro občanskou angažovanost** .Tyto rozdíly se však mění na věkové úrovni 8. – 9. ročníku. Důvody, které vedly k tomuto zjištění je velmi obtížné odhalit. Obraz dobrého občana je často odrazem společenského dění – je otázkou, jestli je české „znechucení" dospělých nad politickou scénou přenášeno i na děti (a to právě v mladším školním věku).

V rámci poslední části dotazníku (doplňujících otázek pro děti) je možné konstatovat následující:

- To, že se v kategoriích na otázku „Kdo tě má na světě nejraději?" objevily odpovědi nevím (8%), nikdo (1,2 %), jiné osoby (nejsou součástí vlastní rodiny, 6,9 %), svědčí o tom, že některé děti z DDŠ nemají tak potřebné rodinné zakotvení, které by jim poskytovalo jistotu citového zázemí. Je možné, že někteří respondenti z DDŠ opravdu necítí oporu v rodinném prostředí, proto by bylo vhodné pracovat i s rodiči, jejichž děti byly umístěny do tohoto typu ústavní péče.

- Svůj koutek se stolem a židlí nemá přibližně 10 % dětí z výzkumného i srovnávacího souboru. Pozitivní však zůstává, že zbytek respondentů (tedy 77) své vlastní místo pro učení a přípravu má.
- Děti z DDŠ i z BVP se subjektivně cítí spíše zdravé – to můžeme považovat za velmi pozitivní zjištění.
- **To, že se nejčastěji děti z DDŠ bojí toho, že zůstanou v DDŠ, odráží jejich aktuální stav – pobyt v ústavu.** (V rámci této otázky bylo vytvořeno 31 kategorií – je tedy zřejmé, že děti mají různé obavy, jež se většinou nedají shrnout do několika kategorií.) Kovařík (2001) upozorňuje, že za alarmující zjištění můžeme považovat poměrně vysoký podíl příčin spojených nějakým způsobem s procesem vzdělávání a s institucí školy (sečteme-li veškeré dílčí důvody strach a obav, které se školou souvisejí docházíme k podílu téměř 20% u dětí z BVP!). U jedné pětiny dětí je tedy podle výzkumu Kovaříka (2001) zdrojem obav a strachu škola (měli bychom toto memento brát vážně, úvahy o tzv. chield-friendly schools – škol dětem přátelsky nakloněných – tedy nejsou zdaleka od věci).
- I těšení se na něco odráží aktuální stav – pobyt v ústavu zůstává stále stresující skutečností pro necelou polovinu dotázaných z DDŠ (děti se nejvíce těší domů, až odejdou z ústavu). Děti z BVP se naopak těší nejčastěji na Vánoce, Velikonoce, narozeniny a prázdniny.
- To, že více než jedna pětina dětí z DDŠ hovoří ještě dalšími jazyky s sebou může přinášet další problémy – jako např. horší školní výsledky či případně problematiku tzv. etnolektů (kdy děti neumí ani jednu řeč pořádně). Toto zjištění by samozřejmě mělo vést k **větší pozornosti k jazykové bariéře** některých respondentů.

Součástí této diplomové práce je i návrh metodiky, který je určen pro zvyšování právního povědomí u dětí z DDŠ. Metodika byla již prakticky vyzkoušena v Dětském domově se školou Šindlovy Dvory. Doufám, že se stane podnětem pro některé pracovníky, kteří se problematice dětských práv věnují. Tento výzkum se pokusil zaplnit další místo na mapě monitorování a implementace tak důležitého mezinárodního dokumentu, jakým je Úmluva o právech dítěte.

6. Seznam citovaných zdrojů (k metodice)

1. ALSTON, P., GILMOUR-WALSH, B. *The Best Interest of the Child.* Siena : Diana Saltarelli, 1996. 49 p. ISBN 88-85401-29-5
2. *Concise Family Dictionary.* 1. vyd. Praha : Aventinum, 1991. 506 s. ISBN 80-85277-25-5
3. ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem.* Praha : Fr. Borový a Čin, 1937.
4. DUNOVSKÝ, J. *Pediatrie a Úmluva o právech dítěte.* In Sborník k odbornému semináři na téma Úmluva o právech dítěte. Český výbor pro UNICEF. Praha : Český výbor pro UNICEF, 1997.
5. DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie.* 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 1999. 284 s. ISBN 80-7169-254-9
6. DUROZOI, G., ROUSEL, A. *Filosofický slovník.* 1. vyd. Praha : EWA Edition, 1994. 353 s. ISBN 80-85764-07-5
7. DVOŘÁKOVÁ, J. *Participace dětí ve smyslu Úmluvy o právech dítěte.* České Budějovice, 2000. 33 s. Ročníková práce na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity. Vedoucí ročníkové práce PhDr. Jiří Kovařík.
8. ELLIOT, J., PLACE, M. *Dítě v nesnázích.* Prevence, příčiny, terapie. Praha: Grada Publishing, 2002. 208 s. ISBN 80-247-0182-0
9. FRIŠTENSKÁ, H. *Interetnický konflikt po roce 1989 s ohledem na soužití s Romy.* In: *Romové v České republice.* 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999. 558 p. ISBN 80-902260-8-6b
10. HARTL, P., HARTOVÁ, H. *Psychologický slovník.* Praha : Portál, 2000. 776 s. ISBN 80-7178-303-X
11. HERBERT, M. *Typical and Atypical Development. From Conception to Adolescence.* Oxford : , The British Psychological Association and Blackwell Publisher Ltd, 2003. 426 s. ISBN 0-631-23467-5
12. *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child (CRC).* Praha: UNICEF, 1998. 681 s. ISBN 92-806-3337-6
13. *Interkulturní vzdělávání, příručka nejen pro středoškolské pedagogy.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, Člověk v tísni, 2004. 518 s. ISBN 80-7106-715-6

14. KELLER, J. *Nedomyšlená společnost.* 3. vyd. Brno : Doplněk, 1998. 128 s. ISBN 80-85765-97-7
15. KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov.* 5. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1995. 855 s.
16. KOVAŘÍK, J. *Právní povědomí a vnímání práva u dětí školního věku.* Dětská práva, 2001. [ref. 2006-11-25]. Dostupné z: http://www.detskaprava.cz/soubory/pravni_povedomi_u_skolnich_deti.pdf
17. KOVAŘÍK, J., PAZLAROVÁ, H., DUNOVSKÝ, J., VELEMÍNSKÝ, M. Právní povědomí a pojetí práva u českých dětí školního věku – Průběžná zpráva výzkumného projektu CEZ č. J06/98:12100001 za údobí od 1.1. 2001 do 31.12. 2001. České Budějovice : Jihočeská univerzita - Zdravotně sociální fakulta, 2001. 38 s.
18. KOVAŘÍK, Jiří. *Úmluva o právech dítěte.* Náhradní rodinná péče, 1999, roč. 1999, č. 2, s. 4-5. ISSN 1212-3765
19. *Lingea Lexicon 2000* [CD]. Ver. 3. 0. Lingea s.r.o., 1997 – 1999. Nejobsáhlejší současný slovník angličtiny, 30 – 50 MB. Vyžaduje Windows 95/98/NT/2000.
20. MACHALOVÁ, T. *Lidská práva proti rasismu.* 1. vyd. Brno : Doplněk, 2001. 264 s. ISBN 80-7239-099-6
21. MATĚJČEK, Z. *Psychologické eseje.* 1 vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2004. ISBN 80-246-0892-8
22. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Jak a proč nás trápí děti.* Praha: Grada Publishing, 1997. 187 s. ISBN 80-7169-587-4
23. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce.* Praha: Portál, 2003. 1. vyd. 288 s. ISBN 80-7178-549-0
24. *Mezinárodní klasifikace nemocí. 10. revize. Duševní poruchy a poruch chování. Popisy klinických příznaků a diagnostická vodítka.* Praha : Psychiatrické centrum, 1992. Ženeva : Světová zdravotnická organizace (WHO), 1992. 282 s. ISBN 80-85121-37-9
25. PIPEKOVÁ, J. a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky.* Brno : Paido, 1998. 234 s. ISBN 80-85931-65-6)

26. POKORNÁ, V. *Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování.* Praha: Portál, 2001. 333 s. ISBN 80-7178-570-9
27. POTOČKOVÁ, D. *Vlakem po Evropě.* In: ŠIŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu.* Praha: Portál, 1998. 203 s. ISBN 80-7178-285-8
28. *Práva dítěte v dokumentech.* Praha : Themis, 1999. 94 s. ISBN 80-8521-56-7
29. *Práva jsou pro všechny.* Praha: Nadace Naše dítě, 2003.
30. ŘÍČAN, P. *Romské děti a Úmluva.* In Sborník k odbornému semináři na téma Úmluva o právech dítěte. Český výbor pro UNICEF. Praha : Český výbor pro UNICEF, 1997.
31. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak.* 1. vyd. Praha : Portál, 1998. 143 s. ISBN 80-7178-250-5
32. ŠIŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu.* Praha: Portál, 1998. 203 s. ISBN 80-7178-285-8
33. TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí. Jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka.* Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-503-2
34. *Úmluva o právech dítěte* – příloha časopisu Náhradní rodinná péče. Náhradní rodinná péče, 1999, roč. 1999, č. 2. ISSN 1212-3765
35. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese.* Praha : Portál, 2004. 872 p. ISBN 80-7178-802-3
36. *Velký sociologický slovník.* Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5
37. *Vybrané kapitoly k 10. výročí přijetí Úmluvy o právech dítěte.* Praha: TAURIS, 1999. 67 s.
38. *Výchova a vzdělávání romských dětí a mládeže.* České Budějovice : Pedagogické centrum v Českých Budějovicích, 1999. 74 s. ISBN 80-7019-0035
39. *Zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství ČSR a SSR.* [ref. 2006-11-25]. Dostupné z: http://www.sbirka.cz/zakl_cit.htm#93-040
40. *Závěrečná zpráva Výboru OSN pro práva dítěte: Česká republika.* Zpráva vychází z posledních závěru Výboru pro práva dítěte OSN (kontrolního orgánu Úmluvy o právech dítěte) ze dne 31.1.2003, CRC/C/15/Add. 201, český překlad součástí usnesení vlády ze dne 10. září 2003 č. 898. Zpráva

vychází ze stavu platného k 31.1.2005. [ref. 2006-11-25]. Dostupná z: http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_test.nsf

8. Seznam příloh

- Příloha 1 – Dotazník
- Příloha 2 – Skladba respondentů ze srovnávacího souboru dle věku a pohlaví
- Příloha 3 – Grafy týkající se pojetí a definice práva („otázka č. 1 - Co je to právo?“)
- Příloha 4 – Vyhodnocení otázky č. 3 „Mají děti práva?“
- Příloha 5 – Srovnávací grafy k otázce č. 3 „Mají děti práva?“
- Příloha 6 – „Jaká práva mají děti“ (srovnání dětí z DDŠ a běžného výchovného prostředí)
- Příloha 7 – Srovnání k otázce 4 „Měly by mít děti práva“
- Příloha 8 – Srovnání k otázce 5 „Jaká by měly mít děti práva?“
- Příloha 9 - „Pojetí a definice zákona“
- Příloha 10 – „Příklad zákona“
- Příloha 11 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích
- Příloha 12 - Sumární index přináležitosti práv a úroveň konceptualizace
- Příloha 13 - Sumární index přináležitosti práv a úroveň konceptualizace: Testy významnosti rozdílů mezi ročníky
- Příloha 14 - Testy významnosti rozdílů mezi dětmi z výchovných ústavů a populačním vzorkem (na jednotlivých věkových úrovních)
- Příloha 15 – Práva dětí a dospělých (statistické významnosti)
- Příloha 16 – Povinnosti dětí a dospělých (statistické významnosti)
- Příloha 17 – Konceptualizace
- Příloha 18 - Rozdíly v odpovědích na položky Meltonova interview v souvislosti s věkem
- Příloha 19 - Srovnání rozdílů mezi právy a povinnostmi dětí a dospělých“ (odpovědi dětí z DDŠ a BVP)
- Příloha 20 – Srovnání odpovědí na otázku č. 7 („Proč mají lidé zákony?“)
- Příloha 21 – Dobrý občan - rozdíly v souvislosti s věkem u dětí z DDŠ a srovnávacího soboru
- Příloha 22 – Dobrý občan - rozdíly mezi soubory na jednotlivých věkových úrovních

- Příloha 23 - Srovnání subjektivního pocitu nemocnosti
- Příloha 24 – Systém interaktivních přednášek a seminářů (jako součást metodiky- viz kap. 5 – „Návrh metodiky“)
- Příloha 25 – Čestný glejt (jako součást metodiky- viz kap. 5 – „Návrh metodiky“)
- Příloha 26 - Potvrzení o stáži v Londýně
- Příloha 27 - Potvrzení o průběhu zvyšování právního povědomí u dětí z DDŠ

Příloha 1

Dotazník

Testová baterie pro výzkum právního povědomí dětí z DDŠ

(Obecné otázky, Meltonovo interview pojetí práva - situace; přiznávání práv a povinností dětem i dospělým, tabulka „dobrého občana"; doplňující otázky pro děti.)

Identifikační údaje:

1. Pohlaví a) chlapec
   b) dívka
2. Věk.....
3. Třída.....
4. Škola a) základní
   b) zvláštní

Obecné otázky:

1. Co je to právo?

2. Kdo má práva?

3. Mají děti práva?

   Jaká práva?

4. Měly by mít děti práva?

   Jaká práva?

5. Co je to zákon?

6. Uveď příklad nějakého zákona:

7. Proč mají lidi zákony?

Situace:

1. Pepík ví, že má ve sborovně svou kartu, kde jsou o něm napsány různé věci (třeba, jak se chová, jaké má známky apod.) a chtěl by vědět, co je v ní napsáno. Učitelka mu řekla, že nemá právo svojí kartu vidět. Měl by existovat zákon, že se Pepík může podívat na svoji kartu? Proč?

   A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

2. Mariini rodiče se rozvádějí. Matka chce, aby Marie žila s ní, ale otec si přeje, aby bydlela u něho. Měl by existovat zákon, že Marie se může sama rozhodnout, s kým bude žít? Proč?

   A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

3. U Jany ve škole musí všichni chodit na hodinu čtení navíc. Jana ale nerada čte a myslí si, že by to neměla mít povinné. Měl by existovat zákon na to, že si Jana může vybrat, na které předměty chce chodit? Proč?

   A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

4. Petra šla k doktorovi a ten jí řekl, že by měla dostat injekci. Petra řekla, že si injekci dát nenechá. Měl by existovat zákon na to, že doktor může Petru přinutit, aby dostala injekci, i když ona nechce? Proč?

   A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

5. Kuba si ublížil, když si kopal s míčem, a odvezli ho don nemocnice. V nemocnici mu řekli, že mu nemohou pomoci, protože jeho rodiče nemají dost peněz na zaplacení ošetření. Měl by existovat zákon, že doktor musí Kubovi pomoci, i když za to jeho rodiče nemohou zaplatit? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

6. Marek psal povídku pro školní časopis. Píše v ní, že se mu nelíbí školní řád. Ředitel mu řekl: „Tohle ti nemůžeme otisknout." Měl by existovat zákon, podle kterého ředitel může zakázat, aby Markova povídka v časopise vyšla? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

7. Míšovi a Davidovi je oběma šest let. Hráli si na hřišti na honěnou a přišly k nim nějaké desetileté děti. Tyhle starší děti jim řekli ať odejdou, protože tak malé děti si tam ještě nesmějí hrát. Měl by existovat zákon na to, že tam David a Míša můžou zůstat? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

8. Někteří lidé si myslí, že by měl existovat zákon, který dětem povoluje volit prezidenta. Myslíš si, že by takový zákon měl existovat? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

9. Lucka chtěla pracovat v Potravinách u pana Vrány. Pan Vrána jí řekl, že není dost stará na to, aby mohla pracovat. Měl by existovat zákon, že děti jako Lucka mohou pracovat, pokud chtějí? Proč? Od kolika let si myslíš, že by Lucka mohla pracovat?

   A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

10. Bětka si psala deník a říkala, že ho nesmí nikdo číst, ani její rodiče. Měl by existovat zákon na to, že Bětčiny rodiče si mohou přečíst její deník, i když ho Bětka nechce nikomu ukázat? Proč?

    A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

11. Tomáš se ve škole popral. Učitelka mu řekla, že bude muset zůstat po škole. Tomáš jí říkal: „Počkejte. Napřed Vám musím povědět, jak to bylo." Měl by existovat zákon na to, že učitelka nesmí Tomáše potrestat, dokud jí nevysvětlí, jak to bylo? Proč?

    A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

12. Honza chtěl jít k doktorovi. Chtěl s ním mluvit o některých věcech, které ho trápí, ale rodiče mu to nedovolili. Měl by existovat zákon, že se Honza může jít poradit k doktorovi, i když si to jeho rodiče nepřejí? Proč?

    A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

Přiznávání práv a povinností dětem i dospělým:

(Zakroužkujte u každé věty, zda s ní souhlasíte či nikoliv.)

Desetileté dítě má právo:

1) říci nahlas, co si myslí	ano	ne
2) lhát, když je to pro něj výhodné	ano	ne
3) pít alkoholické nápoje	ano	ne
4) jezdit samo ve výtahu	ano	ne
5) opisovat a podvádět, když si neví rady	ano	ne
6) žít se svou vlastní rodinou	ano	ne
7) ukrást něco, když to nikdo nevidí	ano	ne
8) hrát si, když má volný čas	ano	ne
9) uhodit toho, kdo ho urazí	ano	ne
10) dívat se na televizi, kdy se mu zachce	ano	ne
11) na bezplatné lékařské ošetření	ano	ne
12) vždy prosadit to, co se mu zachce	ano	ne

Dospělý člověk má právo:

1) říci nahlas, co si myslí	ano	ne
2) lhát, když je to pro něj výhodné	ano	ne
3) pít alkoholické nápoje	ano	ne
4) jezdit samo ve výtahu	ano	ne
5) opisovat a podvádět, když si neví rady	ano	ne
6) žít se svou vlastní rodinou	ano	ne
7) ukrást něco, když to nikdo nevidí	ano	ne
8) hrát si, když má volný čas	ano	ne
9) uhodit toho, kdo ho urazí	ano	ne
10) dívat se na televizi, kdy se mu zachce	ano	ne
11) na bezplatné lékařské ošetření	ano	ne
12) vždy prosadit to, co se mu zachce	ano	ne

Zakroužkujte u každé věty, zda s ní souhlasíte či nikoliv.

Desetileté dítě má povinnost:

1) poslouchat své rodiče	ano	ne
2) udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	ano	ne
3) pomoci tomu, kdo je v nesnázích	ano	ne
4) poslechnout pokyny policie	ano	ne
5) oznámit, když někdo ubližuje dítěti	ano	ne
6) mlčet, když ho někdo trestá	ano	ne
7) ošetřit člověka, kterého porazí na kole	ano	ne
8) říci nahlas, že se mu něco nelíbí	ano	ne
9) nemluvit o tom, co se děje doma	ano	ne
10) dát každému to, o co si řekne	ano	ne
11) vždycky sníst všechno to, co má na talíři	ano	ne
12) vždy prosadit svou	ano	ne

Dospělý člověk má povinnost:

1) poslouchat své rodiče	ano	ne
2) udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	ano	ne
3) pomoci tomu, kdo je v nesnázích	ano	ne
4) poslechnout pokyny policie	ano	ne
5) oznámit, když někdo ubližuje dítěti	ano	ne
6) mlčet, když ho někdo trestá	ano	ne
7) ošetřit člověka, kterého porazí na kole	ano	ne
8) říci nahlas, že se mu něco nelíbí	ano	ne
9) nemluvit o tom, co se děje doma	ano	ne
10) dát každému to, o co si řekne	ano	ne
11) vždycky sníst všechno to, co má na talíři	ano	ne
12) vždy prosadit svou	ano	ne

Tabulka dobrého občana:

Občan je každý, kdo je příslušníkem nějakého státu. Když se např. narodíš v České republice, staneš se tím občanem České republiky. A jsou i jiné způsoby, jak se stát občanem nějakého státu.

V následující tabulce najdeš některá tvrzení, která by mohla sloužit jako vysvětlení toho, co je to dobrý občan nebo co dobrý občan dělá. Na tyto otázky neexistují správné nebo špatné odpovědi.

(Pro každé tvrzení zaškrtni jedno políčko, podle toho, za jak důležité jej považuješ pro vysvětlení toho, co je nebo co dělá dobrý občan.)

Dospělý, který je dobrým občanem.....

	Nedůležité	*Spíše nedůležité*	*Spíše důležité*	*Velmi důležité*	*Nevím*
Kód (číslo odp.)	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*
1. se řídí zákony					
2. volí v každých volbách					
3. vstoupí do politické strany					
4. hodně pracuje					
5. by se účastnil pokojného protestu proti zákonu, který považuje za nespravedlivý					
6. zná historii své země					
7. byl by ochoten sloužit v armádě, aby chránil svou zem					
8. sleduje politické dění v novinách, rozhlase nebo v televizi					
9. podílí se na aktivitách sloužících ve prospěch lidí žijících v okolí					
10. váží si vládních představitelů					
11. se účastní aktivit podporujících lidská práva					
12. se zúčastňuje politických diskusí					
13. účastní se aktivit na ochranu přírody					
14. je vlastencem oddaným své zemi					
15. byl by ochoten neuposlechnout zákona, který porušuje lidská práva					

Doplňující dotazník pro děti:

1. **Kdo, myslíš, že tě má na světě nejraději?**

2. **Máš doma svůj vlastní pokoj?**
   1. ano – sám pro sebe
   2. ano – se sourozencem
   3. ne

Pokud jsi zaškrtl variantu 2 (ano- se sourozencem) nebo 3 (ne), pak odpověz na následující otázku:

3. **A máš svůj koutek, svůj pracovní stůl a židli?**
   1. ano
   2. ne

4. **A teď mi pověz, býváš často nemocný?**
   1. ano, velmi často
   2. ano, ale jen občas
   3. ne, jen výjimečně
   4. ne – vůbec ne

5. **Z čeho máš největší obavy nebo největší strach?**

6. **A na co se nejvíc těšíš?**

7. **Jakou řečí se u vás doma mluví? (Můžeš zaškrtnout více možností.)**

1. česky	ano	ne
2. slovensky	ano	ne
3. německy	ano	ne
4. romsky	ano	ne
5. polsky	ano	ne
6. rusky	ano	ne
7. maďarsky	ano	ne
8. jinak (jak.....)	ano	ne

Příloha 2

Skladba respondentů ze srovnávacího souboru dle věku a pohlaví

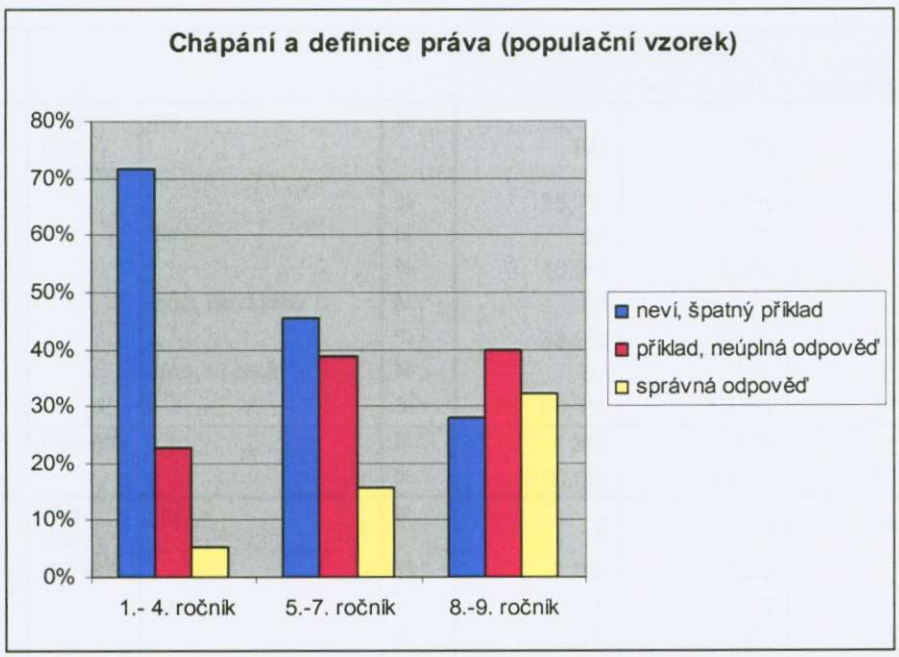
Tabulka 1 – skladba respondentů ze srovnávacího souboru dle věku a pohlaví

Soubor srovnávací				pohlaví		Celkem
				1,00 (chlapec)	2,00 (děvče)	
srovnávací soubor	věk	5	N	1	0	1
			% věk	100,0%	,0%	100,0%
			% pohlaví	,2%	,0%	,1%
		6	N	21	18	39
			% věk	53,8%	46,2%	100,0%
			% pohlaví	4,5%	4,0%	4,2%
		7	N	32	29	61
			% věk	52,5%	47,5%	100,0%
			% pohlaví	6,8%	6,5%	6,6%
		8	N	57	48	104
			% věk	54,0%	46,2%	100,0%
			% pohlaví	11,9%	10,7%	11,3%
		9	N	66	57	123
			% věk	53,7%	46,3%	100,0%
			% pohlaví	14,0%	12,7%	13,4%
		10	N	59	68	127
			% věk	46,5%	53,5%	100,0%
			% pohlaví	12,5%	15,1%	13,8%
		11	N	49	49	98
			% věk	50,0%	50,0%	100,0%
			% pohlaví	10,4%	10,9%	10,7%
		12	N	65	59	124
			% věk	52,4%	47,6%	100,0%
			% pohlaví	13,8%	13,1%	13,5%
		13	N	49	51	100
			% věk	49,0%	51,0%	100,0%
			% pohlaví	10,4%	11,4%	10,9%
		14	N	51	55	106
			% věk	48,1%	51,9%	100,0%
			% pohlaví	10,8%	12,2%	11,5%
		15	N	18	14	32
			% věk	56,3%	43,8%	100,0%
			% pohlaví	3,8%	3,1%	3,5%
		16	N	3	1	4
			% věk	75,0%	25,0%	100,0%
			% pohlaví	,6%	,2%	,4%
	Celkem		N	**471**	**449**	**920**
			% věk	51,2%	48,8%	100,0%
			% pohlaví	100,0%	100,0%	100,0%

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), zpracováno SPSS

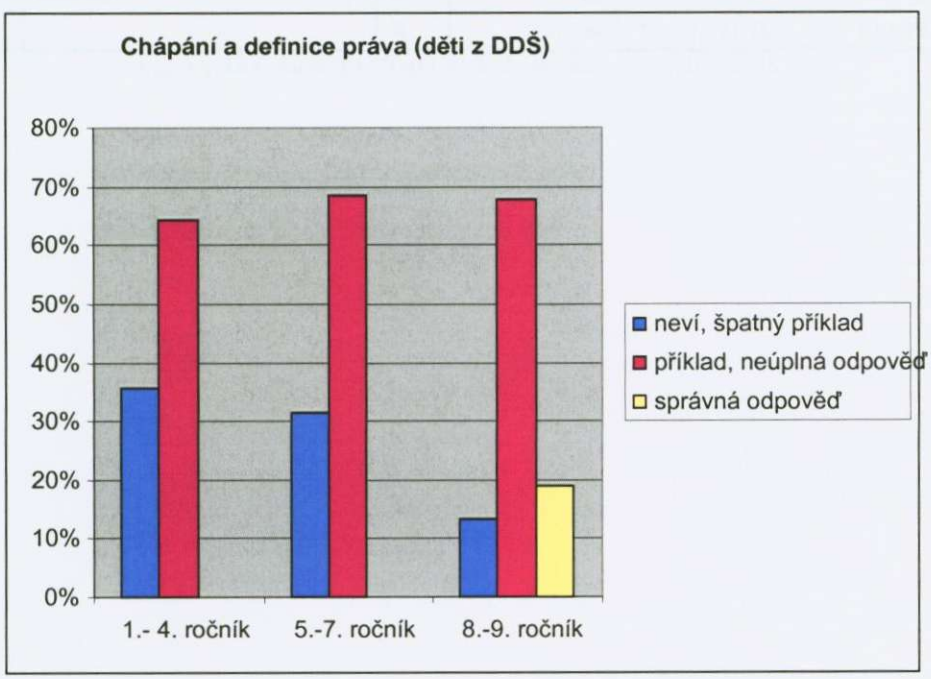
Příloha 3
Grafy týkající se pojetí a definice práva

Graf 1 – Chápání a definice práva (srovnávací soubor)

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Graf 2 – Chápání a definice práva (výzkumný soubor, děti z DDŠ)

Zdroj: Vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 4

Vyhodnocení otázky č. 3 „Mají děti práva?“

Tabulka 2 – Mají děti práva (podle věku)

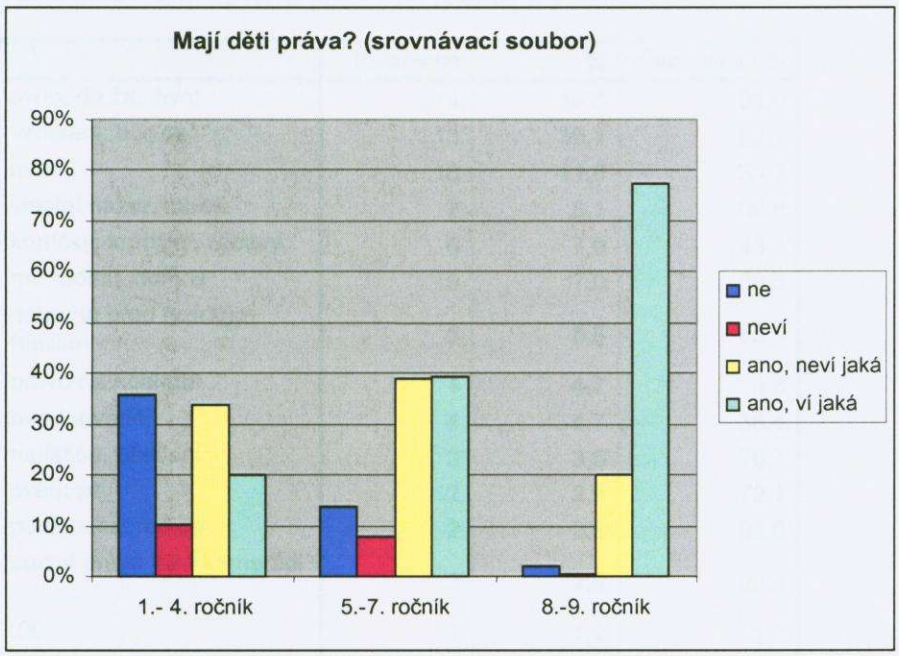
soubor				třída			Celkem
				1.- 4. ročník	5.-7. ročník	8.-9. ročník	
srovnávací soubor	Mají děti práva?	ne	N	101	60	4	165
			%	35,7%	13,7%	2,0%	18,0%
		neví	N	29	35	1	65
			%	10,2%	8,0%	,5%	7,1%
		ano, neví jaká	N	96	171	39	306
			%	33,9%	39,0%	19,9%	33,4%
		ano, ví jaká	N	57	172	152	381
			%	20,1%	39,3%	77,6%	41,5%
	Celkem		N	283	438	196	917
			%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
děti z DDŠ	Mají děti práva?	ne	N	0	1	0	1
			%	,0%	5,3%	,0%	1,2%
		neví	N	0	0	1	1
			%	,0%	,0%	1,9%	1,2%
		ano, neví jaká	N	3	6	6	15
			%	21,4%	31,6%	11,3%	17,4%
		ano, ví jaká	N	11	12	46	69
			%	78,6%	63,2%	86,8%	80,2%
	Celkem		N	14	19	53	86
			%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 5

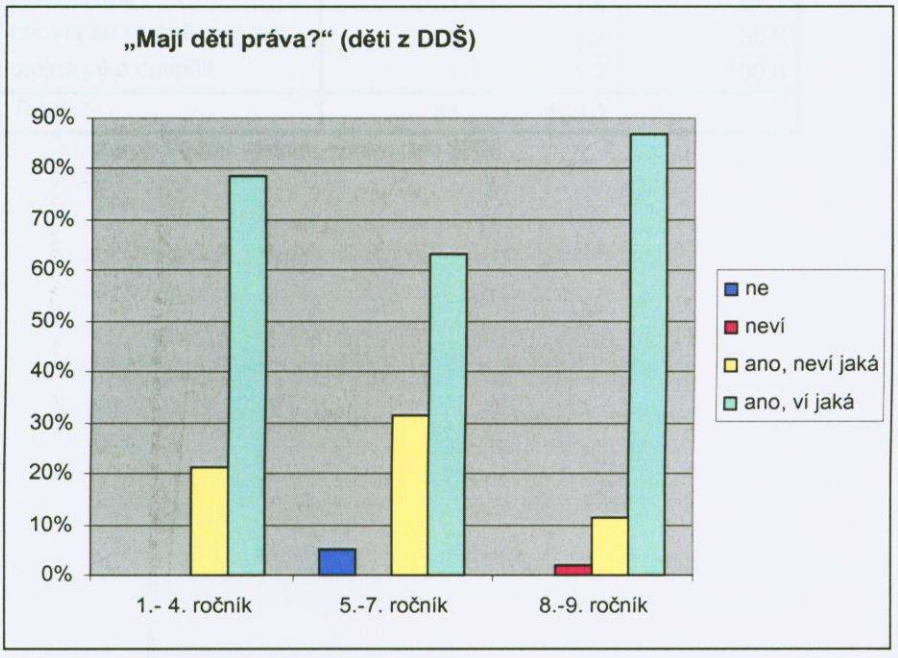
Srovnávací grafy k otázce č. 3 „Mají děti práva?“

Graf 3 – Mají děti práva? (srovnávací soubor)

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), zpracováno SPSS

Graf 4 – „Mají děti práva?“ (děti z DDŠ)

Zdroj: Vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 6
„Jaká práva mají děti“
(srovnání dětí z DDŠ a běžného výchovného prostředí)

Tabulka 3- Jaká práva mají děti (odpovědi dětí z DDŠ)

	frekvence	%	Kumulativní %
svoboda žít, život	14	16,3	61,6
vzdělání, učit se	13	15,1	22,1
neví	10	11,6	33,7
vlastní názor, mluvit	7	8,1	69,8
koníčky, kroužky, zábava	6	7,0	45,3
mít rodinu, domov	6	7,0	89,5
ochrana před fyzickým násilím	5	5,8	82,6
právo rozhodnutí	4	4,7	5,8
neodpověděl	4	4,7	38,4
najíst se, ošacení	3	3,5	76,7
svěřit se	2	2,3	72,1
poslouchat rodiče	2	2,3	93,0
stejná práva jako kamarádi	2	2,3	95,3
,00	1	1,2	1,2
hrát si	1	1,2	7,0
mít peníze, hospodařit	1	1,2	73,3
na soukromí	1	1,2	90,7
na důstojnost	1	1,2	96,5
jezdit domů	1	1,2	97,7
chovat se slušně, nekrást	1	1,2	98,8
stejná jako dospělí	1	1,2	100,0
Total	86	100,0	

Zdroj: Vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Tabulka 4 - Jaká práva mají děti (odpovědi dětí ze srovnávacího souboru)

	frekvence	%	Validní %	Kumulativní %
neodpověděl	210	22,8	23,3	59,3
vzdělání, učit se	96	10,4	10,7	24,3
neví	90	9,8	10,0	36,0
vlastní názor, mluvit	65	7,0	7,2	71,2
hrát si	56	6,1	6,2	13,7
mít rodinu, domov	44	4,8	4,9	86,4
právo rozhodnutí	42	4,6	4,7	7,4
ochrana před fyzickým násilím	34	3,7	3,8	81,3
stejná práva jako kamarádi	28	3,0	3,1	93,8
,00	25	2,7	2,8	2,8
na lásku, péči	21	2,3	2,3	74,1
koníčky, kroužky, zábava	18	2,0	2,0	62,2
svoboda žít, život	16	1,7	1,8	64,0
jiné	14	1,5	1,6	99,6
najíst se, ošacení	12	1,3	1,3	75,4
mít zvíře	12	1,3	1,3	76,8
5,00	11	1,2	1,2	26,0
na soukromí	11	1,2	1,2	87,7
poslouchat rodiče	11	1,2	1,2	89,7
dětská	11	1,2	1,2	95,3
na kamarády	9	1,0	1,0	90,7
30,00	9	1,0	1,0	96,4
nákup	8	,9	,9	60,2
32,00	8	,9	,9	97,3
na obhajobu	7	,8	,8	77,6
na informace	7	,8	,8	88,4
volba školy	4	,4	,4	24,8
33,00	4	,4	,4	97,8
mít peníze, hospodařit	3	,3	,3	71,8
na přídavky	3	,3	,3	94,1
39,00	3	,3	,3	99,9
svěřit se	2	,2	,2	71,4
pomáhat rodičům	2	,2	,2	81,6
oplácet	1	,1	,1	95,4
na věc, vlastnit	1	,1	,1	97,9
dělat si co chtějí, volnost	1	,1	,1	98,0
na důstojnost	1	,1	,1	100,0
Total	900	97,6	100,0	
Missing System	22	2,4		
Total	922	100,0		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), zpracováno SPSS

Příloha 7
Srovnání k otázce 4 „Měly by mít děti práva“

Tabulka 5 – Srovnání k otázce 4 „Měly by mít děti práva“

soubor				třída			Celkem
				1.- 4. ročník	5.-7. ročník	8.-9. ročník	
Srovnávací soubor	Měly by mít děti práva?	ne	N	76	40	4	120
			%	27,1%	9,2%	2,0%	13,1%
		neví	N	34	50	9	93
			%	12,1%	11,4%	4,6%	10,2%
		Ano, neví jaká	N	113	205	73	391
			%	40,4%	46,9%	37,2%	42,8%
		Ano, ví jaká	N	57	142	110	309
			%	20,4%	32,5%	56,1%	33,8%
	Celkem		N	283	280	437	196
			%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
děti z DDŠ	Měly by mít děti práva?	ne	N	2	2	1	5
			%	14,3%	10,5%	1,9%	5,8%
		neví	N	2	2	2	6
			%	14,3%	10,5%	3,8%	7,0%
		Ano, neví jaká	N	5	5	15	25
			%	35,7%	26,3%	28,3%	29,1%
		Ano, ví jaká	N	5	10	35	50
			%	35,7%	52,6%	66,0%	58,1%
	Celkem		N	14	19	53	86
			%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 8
Srovnání k otázce 5 „Jaká by měly mít děti práva?“

Tabulka 6 - Jaká by měly mít děti práva? (děti z DDŠ)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	,00	2	2,3	2,3	2,3
	jako všichni (dospělí, ostatní	4	4,7	4,7	7,0
	vykonávat činnost	1	1,2	1,2	8,1
	názor, volba	7	8,1	8,1	16,3
	rozhodnout o sobě, volnost	2	2,3	2,3	18,6
	na zábavu, koníčky	3	3,5	3,5	22,1
	na život, budoucnost, svobodu	6	7,0	7,0	29,1
	následky za své chování	1	1,2	1,2	30,2
	na vzdělání	6	7,0	7,0	37,2
	na rodinu, rodiče, domov	4	4,7	4,7	41,9
	netrestat fyzicky	1	1,2	1,2	43,0
	jídlo, ošacení	2	2,3	2,3	45,3
	jaká chtějí, dětská	1	1,2	1,2	46,5
	neodpověděl	20	23,3	23,3	69,8
	neví	11	12,8	12,8	82,6
	37,00	1	1,2	1,2	83,7
	na větší samostatnost	1	1,2	1,2	84,9
	na práci	1	1,2	1,2	86,0
	na žalobu	1	1,2	1,2	87,2
	aby si mohly povídat	2	2,3	2,3	89,5
	stejná jako mají teď	8	9,3	9,3	98,8
	řídit od 15ti let jako v USA	1	1,2	1,2	100,0
	Total	86	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Tabulka 7 - Jaká by měly mít děti práva? (děti z běžného výchovného prostředí)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	,00	23	2,5	2,6	2,6
	ochrana vlastnictví	4	,4	,4	3,0
	jako všichni (dospělí, ostatní	32	3,5	3,6	6,6
	vykonávat činnost	30	3,3	3,4	10,0
	uznání, respekt od rodičů	18	2,0	2,0	12,0
	názor, volba	45	4,9	5,0	17,0
	rozhodnout o sobě, volnost	66	7,2	7,4	24,4
	rozhodnout o vzdělání	13	1,4	1,5	25,9
	mít zvíře	1	,1	,1	26,0
	hospodařit s penězi	9	1,0	1,0	27,0
	delší prázdniny	3	,3	,3	27,4
	na zábavu, koníčky	19	2,1	2,1	29,5
	na soukromí	11	1,2	1,2	30,7
	na přání	2	,2	,2	30,9
	na život, budoucnost, svobodu	10	1,1	1,1	32,1
	následky za své chování	3	,3	,3	32,4
	na vzdělání	23	2,5	2,6	35,0
	17,00	2	,2	,2	35,2
	hrát si	49	5,3	5,5	40,7
	nákup	4	,4	,4	41,1
	neposlouchat	8	,9	,9	42,0
	na lásku	7	,8	,8	42,8
	na ochranu, bezpečí	16	1,7	1,8	44,6
	poslouchat rodiče	12	1,3	1,3	46,0
	na rodinu, rodiče, domov	25	2,7	2,8	48,8
	netrestat fyzicky	12	1,3	1,3	50,1
	jídlo, ošacení	6	,7	,7	50,8
	jaká chtějí, dětská	14	1,5	1,6	52,4
	na informace	8	,9	,9	53,3
	nepotřebují je	3	,3	,3	53,6
	mít možnost napravit	1	,1	,1	53,7
	neodpověděl	259	28,1	29,0	82,7
	neví	103	11,2	11,5	94,3
	polovinu práv než dospělí	5	,5	,6	94,8
	36,00	1	,1	,1	95,0
	37,00	41	4,4	4,6	99,6
	nechodit do školy	3	,3	,3	99,9
	na práci	1	,1	,1	100,0
	Total	892	96,7	100,0	
Missing	System	30	3,3		
Total		922	100,0		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), zpracováno SPSS

Příloha 9

„Pojetí a definice zákona“

Tabulka 8 - Pojetí a definice zákona (sdružené ročníky)

soubor				třída			Celkem
				1.- 4. ročník	5.-7. ročník	8.-9. ročník	
Srovnávací soubor	Co je to zákon ?	neví, špatný příklad	N	89	103	26	218
			%	53,3%	32,6%	18,1%	34,8%
		konkrétní příklad	N	71	181	70	322
			%	42,5%	57,3%	48,6%	51,4%
		něco, co se nesmí porušit, to, co se musí dodržet	N	7	32	48	87
			%	4,2%	10,1%	33,3%	13,9%
	Celkem		N	167	316	144	627
			%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
děti z DDŠ	Co je to zákon ?	neví, špatný příklad	N	1	7	6	14
			%	7,1%	36,8%	11,5%	16,5%
		konkrétní příklad	N	4	5	19	28
			%	28,6%	26,3%	36,5%	32,9%
		něco, co se nesmí porušit, to, co se musí dodržet	N	9	7	27	43
			%	64,3%	36,8%	51,9%	50,6%
	Celkem		N	14	19	52	85
			%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

*Tabulka 9 - Co je to zákon * třída3 * soubor Crosstabulation*

soubor				třída3			Total
				1.- 4. ročník	5.-7. ročník	8.-9. ročník	
Srovnávací soubor	Co je to zákon	neví, špatný příklad	Count	89	103	26	218
			% within třída3	53,3%	32,6%	18,1%	34,8%
		konkrétní příklad	Count	71	181	70	322
			% within třída3	42,5%	57,3%	48,6%	51,4%
		něco, co se nesmí porušit, to, co se musí dodržet	Count	7	32	48	87
			% within třída3	4,2%	10,1%	33,3%	13,9%
	Total		Count	167	316	144	627
			% within třída3	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
děti z DDŠ	Co je to zákon	neví, špatný příklad	Count	1	7	6	14
			% within třída3	7,1%	36,8%	11,5%	16,5%
		konkrétní příklad	Count	4	5	19	28
			% within třída3	28,6%	26,3%	36,5%	32,9%
		něco, co se nesmí porušit, to, co se musí dodržet	Count	9	7	27	43
			% within třída3	64,3%	36,8%	51,9%	50,6%
	Total		Count	14	19	52	85
			% within třída3	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 10

„Příklad zákona"

Tabulka 10 - Příklad nějakého zákona (děti z DDŠ)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	neví, neodpověděl	13	15,1	15,1	15,1
	nekrást	15	17,4	17,4	32,6
	trest za vraždu	2	2,3	2,3	34,9
	drogový zákon	3	3,5	3,5	38,4
	nesouložit do 15 let	3	3,5	3,5	41,9
	doprava, řízení vozidla, helma na kole	13	15,1	15,1	57,0
	zákaz prodeje cigaret (kouření)	9	10,5	10,5	67,4
	legalizace marihuany	2	2,3	2,3	69,8
	zákaz pití alkoholických nápojů	2	2,3	2,3	72,1
	konkrétní příklad (trestní, ústava apod.)	17	19,8	19,8	91,9
	policie	2	2,3	2,3	94,2
	musí chodit do školy, práce	3	3,5	3,5	97,7
	morálka, ohrožení mravní výchovy (=dodržovat morálku)	2	2,3	2,3	100,0
	Total	86	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Tabulka 11 - Příklad nějakého zákona (děti z běžného výchovného prostředí)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	neví, neodpověděl	183	19,8	28,9	28,9
	špatný příklad	37	4,0	5,8	34,7
	nekrást	82	8,9	12,9	47,6
	nepodvádět	5	,5	,8	48,4
	přestupky	16	1,7	2,5	50,9
	právo vlastnit	2	,2	,3	51,3
	trest za vraždu	26	2,8	4,1	55,4
	drogový zákon	6	,7	,9	56,3
	udržovat pořádek	109	11,8	17,2	73,5
	nesouložit do 15 let	151	16,4	23,8	97,3
	doprava, řízení vozidla, helma na kole	17	1,8	2,7	100,0
	Total	634	68,8	100,0	
Missing	System	288	31,2		
Total		922	100,0		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), zpracováno SPSS

Příloha 11

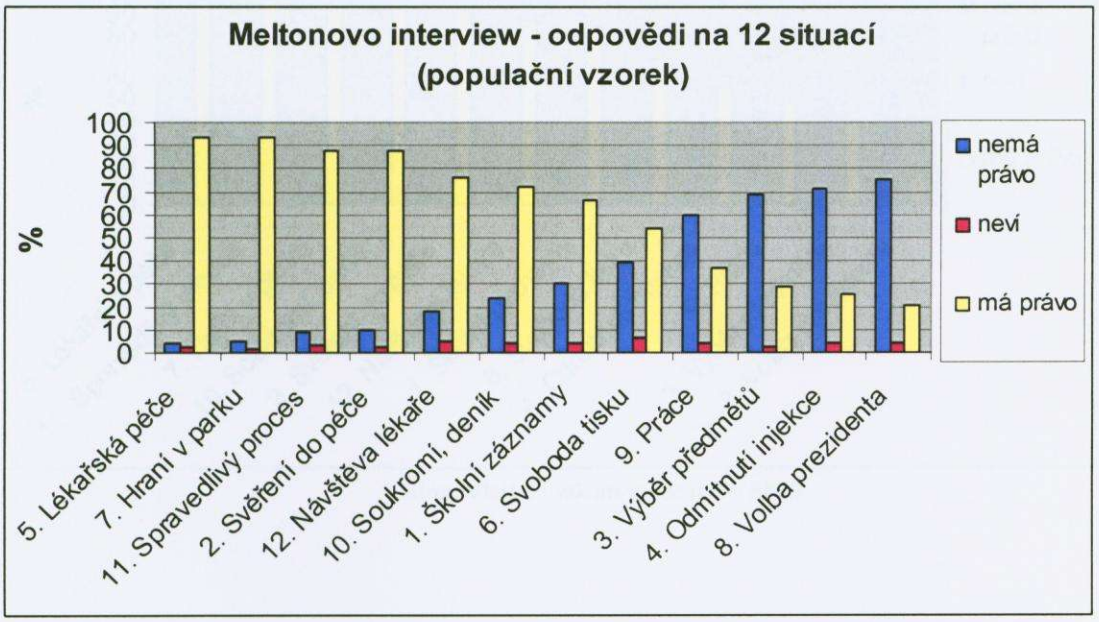
Přiznávání práv v jednotlivých situacích

Tabulka 12 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích (děti z běžného výchovného prostředí)

	nemá právo	neví	má právo
1. Školní záznamy	29,9%	3,9%	66,2%
2. Svěření do péče	10,0%	2,7%	87,3%
3. Výběr předmětů	69,2%	2,4%	28,4%
4. Odmítnutí injekce	71,0%	3,9%	25,1%
5. Lékařská péče	4,1%	2,1%	93,8%
6. Svoboda tisku	39,5%	6,3%	54,1%
7. Hraní v parku	4,7%	1,8%	93,4%
8. Volba prezidenta	75,7%	3,8%	20,5%
9. Práce	59,5%	3,8%	36,7%
10. Soukromí, deník	24,0%	3,8%	72,2%
11. Spravedlivý proces	8,7%	3,5%	87,9%
12. Návštěva lékaře	18,3%	5,2%	76,5%

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), zpracováno SPSS

Graf 5 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích (děti z běžného výchovného prostředí)

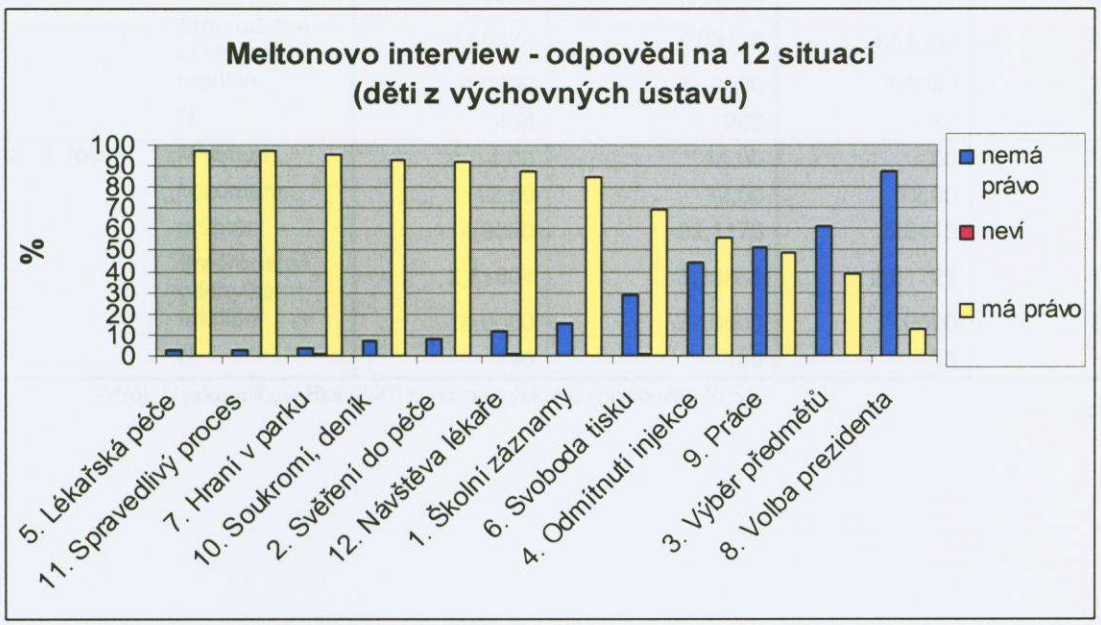
Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), zpracováno SPSS

Tabulka 13 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích (děti z DDŠ)

	nemá právo	neví	má právo
1. Školní záznamy	15,1%	0,0%	84,9%
2. Svěření do péče	8,1%	0,0%	91,9%
3. Výběr předmětů	61,6%	0,0%	38,4%
4. Odmítnutí injekce	44,2%	0,0%	55,8%
5. Lékařská péče	2,3%	0,0%	97,7%
6. Svoboda tisku	29,1%	1,2%	69,8%
7. Hraní v parku	3,5%	1,2%	95,3%
8. Volba prezidenta	87,2%	0,0%	12,8%
9. Práce	51,2%	0,0%	48,8%
10. Soukromí, deník	7,0%	0,0%	93,0%
11. Spravedlivý proces	2,3%	0,0%	97,7%
12. Návštěva lékaře	11,6%	1,2%	87,2%

Zdroj: Vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Graf 6 – Přiznávání práv v jednotlivých situacích (děti z DDŠ)

Zdroj: Vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 12
Sumární index přináležitosti práv a úroveň konceptualizace

Tabulka 14 - Meltonovo interview – sumární index přináležitosti práv dětem a úroveň konceptualizace

		Srovnávací soubor		Děti z výchovných ústavů	
třída		Sumární index přináležitosti práv	Úroveň konceptualizace	Sumární index přináležitosti práv	Úroveň konceptualizace
1.- 4. ročník	Minimum	-10,00	,00	2,00	22,00
	Maximum	12,00	29,00	8,00	26,00
	průměr	,8092	17,3657	5,7143	23,8000
	Směrodatná odchylka	4,01932	4,11222	1,89852	1,54919
	medián	,0000	17,0000	6,0000	24,0000
	N	283	134	14	10
5.-7. ročník	Minimum	-6,00	13,00	-4,00	20,00
	Maximum	12,00	33,00	10,00	25,00
	průměr	4,0820	21,0893	4,9474	23,0625
	Směrodatná odchylka	3,56524	3,63415	3,15302	1,56924
	medián	4,0000	21,0000	4,0000	23,0000
	N	438	280	19	16
8.-9. ročník	Minimum	-4,00	14,00	,00	21,00
	Maximum	12,00	32,00	12,00	29,00
	průměr	4,9590	22,1176	5,6415	23,9286
	Směrodatná odchylka	2,61604	3,38638	2,61721	1,70212
	medián	4,0000	22,0000	6,0000	24,0000
	N	195	136	53	42

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 13
Sumární index přináležitosti práv a úroveň konceptualizace: Testy významnosti rozdílů mezi ročníky

Tabulka 15 - Sumární index přináležitosti práv a úroveň konceptualizace: Testy významnosti rozdílů mezi ročníky (děti z běžného výchovného prostředí)

Srovnávací soubor	třída	N	Průměrné pořadí	Kruskal Wallis Test	Statistická významnost
Sumární index přináležitosti práv	1.- 4. ročník	283	299,33	158,087	,000
	5.-7. ročník	438	510,49		
	8.-9. ročník	195	572,74		
Úroveň konceptualizace	1.- 4. ročník	134	160,22	99,895	,000
	5.-7. ročník	280	299,20		
	8.-9. ročník	136	340,29		

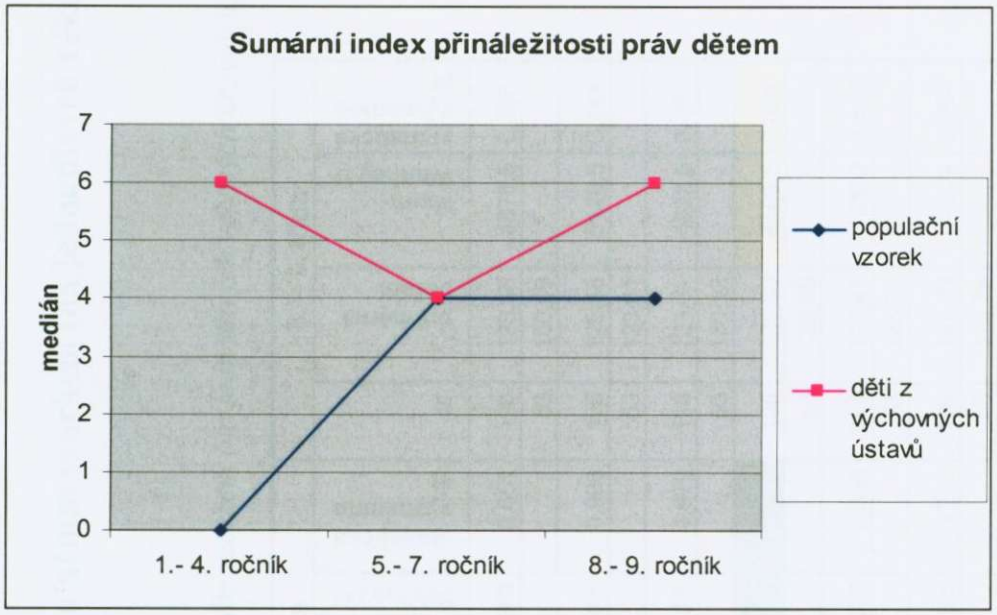
Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Tabulka 16 - Sumární index přináležitosti práv a úroveň konceptualizace: Testy významnosti rozdílů mezi ročníky (děti z DDŠ)

Děti z DDŠ	třída	N	Průměrné pořadí	Kruskal Wallis Test	Statistická významnost
Sumární index přináležitosti práv	1.- 4. ročník	14	45,82	,747	,688
	5.-7. ročník	19	39,37		
	8.-9. ročník	53	44,37		
Úroveň konceptualizace	1.- 4. ročník	10	35,70	2,570	,277
	5.-7. ročník	16	27,72		
	8.-9. ročník	42	36,80		

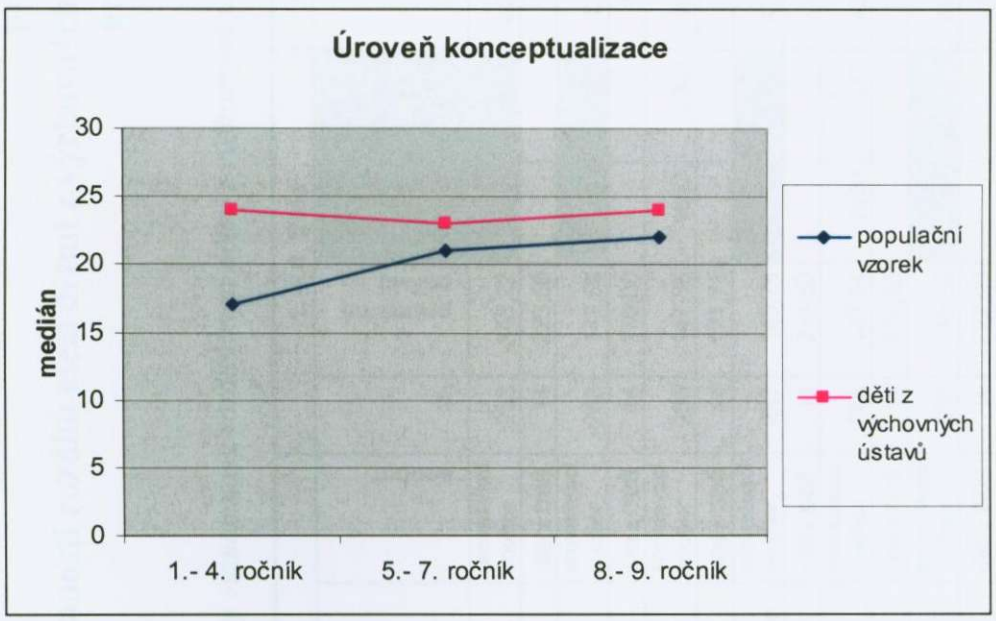
Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Graf 7 – Sumární index přináležitosti práv dětem (srovnání děti z DDŠ a děti z běžného výchovného prostředí – srovnávací soubor)

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Graf 8 – Úroveň konceptualizace (srovnání děti z DDŠ a děti z běžného výchovného prostředí – srovnávací soubor)

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

V grafech je uveden medián (průměrné pořadí je podobné, ale v každém souboru je jiné, takže pro vizuální srovnání je lepší medián). Pro počítání průměrů není dostatek respondentů - všechny testy jsou pořadové, z tohoto důvodu je užit medián.

Příloha 14
Testy významnosti rozdílů mezi dětmi z výchovných ústavů a populačním vzorkem (na jednotlivých věkových úrovních)

Tabulka 17 - Testy významnosti rozdílů mezi dětmi z výchovných ústavů a populačním vzorkem (na jednotlivých věkových úrovních)

		1. – 4. třída				5. – 7. třída				8. – 9. třída			
	soubor	N	průměrné pořadí	Mann-Whitney U	statistická významnost	N	průměrné pořadí	Mann-Whitney U	statistická významnost	N	průměrné pořadí	Mann-Whitney U	statistická významnost
1. Školní záznamy	srovnávací soubor	283	145,22	910	0,000	438	229,45	3963	0,651	196	123,38	4876,5	0,306
	děti z DDŠ	14	225,50			19	218,58			53	130,99		
2. Svěření do péče	srovnávací soubor	283	147,66	1603	0,072	438	229,00	4159,5	0,996	196	125,38	5120,5	0,743
	děti z DDŠ	14	176,00			19	229,08			53	123,61		
3. Výběr předmětů	srovnávací soubor	283	147,88	1663	0,202	438	228,84	4092,5	0,879	196	123,61	4922,5	0,485
	děti z DDŠ	14	171,71			19	232,61			53	130,12		
4. Odmítnutí injekce	srovnávací soubor	283	145,76	1064	0,000	438	225,15	2473	0,000	196	121,00	4409,5	0,046
	děti z DDŠ	14	214,50			19	317,84			53	139,80		
5. Lékařská péče	srovnávací soubor	283	147,94	1680	0,116	438	228,78	4066	0,506	196	125,47	5102	0,457
	děti z DDŠ	14	170,50			19	234,00			53	123,26		
6. Svoboda tisku	srovnávací soubor	283	145,39	959	0,000	438	227,78	3625,5	0,272	196	127,63	4679	0,159
	děti z DDŠ	14	222,00			19	257,18			53	115,28		
7. Hraní v parku	srovnávací soubor	283	149,33	1887	0,566	438	228,99	4156,5	0,984	195	123,89	5049,5	0,432

	děti z DDŠ	14	142,29			19	229,24			53	126,73		
8. Volba prezidenta	srovnávací soubor	283	150,95	1428	0,022	438	230,45	3525,5	0,138	196	124,19	5036	0,582
	děti z DDŠ	14	109,50			19	195,55			53	127,98		
9. Práce	srovnávací soubor	283	149,07	1961	0,936	438	229,16	4093	0,891	196	120,82	4375	0,044
	děti z DDŠ	14	147,57			19	225,42			53	140,45		
10. Soukromí, deník	srovnávací soubor	283	146,17	1179	0,004	438	227,70	3591,5	0,135	196	124,62	5120	0,716
	děti z DDŠ	14	206,29			19	258,97			53	126,40		
11. Spravedlivý proces	srovnávací soubor	283	148,13	1735,5	0,253	438	228,09	3762	0,158	196	123,62	4923	0,158
	děti z DDŠ	14	166,54			19	250,00			53	130,11		
12. Návštěva lékaře	srovnávací soubor	283	146,18	1183	0,003	438	229,76	3829,5	0,402	196	126,06	4987	0,356
	děti z DDŠ	14	206,00			19	211,55			53	121,09		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPS

Příloha 15

Práva dětí a dospělých (statistické významnosti)

Tabulka 18 - Práva dětí – rozdíly mezi soubory v jednotlivých věkových kategoriích

Práva dětí						
1.- 4. ročník						
	srovnávací soubor	**děti z výchovných ústavů**	**Průměrné pořadí – srovnávací soubor**	**Průměrné pořadí – děti z VÚ**	**Mann-Whitney U**	**Statistická významnost**
Říci nahlas, co si myslí	64,29%	92,86%	89,50	115,50	840,000	,030
Lhát, když je to pro něj výhodné	10,71%	21,43%	90,75	100,50	1050,000	,229
Pít alkoholické nápoje	5,36%	0,00%	91,88	87,00	1113,000	,376
Jezdit samo ve výtahu	62,65%	71,43%	89,89	97,79	1060,000	,514
Opisovat a podvádět, když si neví rady	2,98%	21,43%	90,21	107,00	959,000	,001
Žít se svou vlastní rodinou	95,24%	100,00%	91,17	95,50	1120,000	,405
Ukrást něco, když to nikdo nevidí	3,57%	0,00%	91,75	88,50	1134,000	,473
Hrát si, když má volný čas	95,83%	100,00%	91,21	95,00	1127,000	,437
Uhodit toho, kdo ho urazí	16,87%	0,00%	91,68	76,50	966,000	,095
Dívat se na televizi, kdy se mu zachce	27,38%	50,00%	89,92	110,50	910,000	,074
Právo na bezplatné lékařské ošetření	50,60%	92,86%	88,54	127,00	879,000	,002
Vždy prosadit to, co se mu zachce	10,71%	35,71%	89,75	112,50	882,000	,007
5.- 7. ročník						
Říci nahlas, co si myslí	77,85%	77,85%	167,90	169,74	2969,000	,911
Lhát, když je to pro něj výhodné	12,66%	12,66%	167,70	172,95	2908,000	,692
Pít alkoholické nápoje	4,44%	4,44%	167,92	160,50	2859,500	,349
Jezdit samo ve výtahu	77,22%	77,22%	171,34	112,53	1948,000	,001
Opisovat a podvádět, když si neví rady	11,39%	11,39%	166,58	191,58	2554,000	,054

Žít se svou vlastní rodinou	92,72%	92,72%	167,31	179,50	2783,500	,224
Ukrást něco, když to nikdo nevidí	4,11%	4,11%	167,39	178,13	2809,500	,190
Hrát si, když má volný čas	93,04%	93,04%	167,34	179,00	2793,000	,235
Uhodit toho, kdo ho urazí	18,99%	18,99%	168,80	154,63	2748,000	,357
Dívat se na televizi, kdy se mu zachce	26,67%	26,67%	166,53	183,53	2688,000	,334
Právo na bezplatné lékařské ošetření	75,87%	75,87%	165,71	197,21	2428,000	,058
Vždy prosadit to, co se mu zachce	22,93%	22,93%	168,18	147,53	2613,000	,207
8.- 9. ročník						
Říci nahlas, co si myslí	86,71%	98,11%	95,48	106,65	3357,500	,019
Lhát, když je to pro něj výhodné	13,79%	11,32%	100,16	97,71	3747,500	,649
Pít alkoholické nápoje	7,59%	0,00%	101,51	94,00	3551,000	,040
Jezdit samo ve výtahu	86,90%	73,58%	103,03	89,85	3331,000	,026
Opisovat a podvádět, když si neví rady	15,17%	30,19%	95,52	110,39	3265,500	,018
Žít se svou vlastní rodinou	100,00%	100,00%	98,40	102,50	3683,500	,192
Ukrást něco, když to nikdo nevidí	2,76%	0,00%	100,23	97,50	3736,500	,223
Hrát si, když má volný čas	97,24%	100,00%	98,77	101,50	3736,500	,223
Uhodit toho, kdo ho urazí	32,17%	13,21%	99,66	95,38	3624,000	,464
Dívat se na televizi, kdy se mu zachce	29,17%	32,08%	98,23	101,09	3705,000	,693
Právo na bezplatné lékařské ošetření	91,72%	86,79%	100,81	95,92	3653,000	,298
Vždy prosadit to, co se mu zachce	18,18%	24,53%	96,82	103,04	3549,000	,324

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Tabulka 19 - Práva dospělých – rozdíly mezi soubory v jednotlivých věkových kategoriích

Práva dospělých						
1.- 4. ročník						
	srovnávací soubor	**děti z výchovných ústavů**	**Průměrné pořadí – srovnávací soubor**	**Průměrné pořadí – děti z VÚ**	**Mann-Whitney U**	**Statistická významnost**
Říci nahlas, co si myslí	83,33%	100,00%	90,33	105,50	980,000	,098
Lhát, když je to pro něj výhodné	23,21%	42,86%	89,31	117,79	808,000	,001
Pít alkoholické nápoje	80,72%	100,00%	89,15	106,50	938,000	,071
Jezdit samo ve výtahu	95,24%	100,00%	91,17	95,50	1120,000	,405
Opisovat a podvádět, když si neví rady	5,39%	7,14%	90,88	92,46	1148,500	,783
Žít se svou vlastní rodinou	95,83%	92,86%	91,71	89,00	1141,000	,603
Ukrást něco, když to nikdo nevidí	4,76%	0,00%	91,83	87,50	1120,000	,405
Hrát si, když má volný čas	83,83%	100,00%	89,87	104,50	980,000	,104
Uhodit toho, kdo ho urazí	24,55%	21,43%	91,22	88,39	1132,500	,794
Dívat se na televizi, kdy se mu zachce	73,65%	92,86%	89,66	107,04	944,500	,111
Právo na bezplatné lékařské ošetření	63,10%	100,00%	88,92	122,50	742,000	,005
Vždy prosadit to, co se mu zachce	39,29%	50,00%	90,75	100,50	1050,000	,433
Práva dospělých						
5.- 7. ročník						
Říci nahlas, co si myslí	93,67%	93,67%	166,83	187,50	2631,500	,111
Lhát, když je to pro něj výhodné	13,29%	13,29%	168,26	163,63	2919,000	,729
Pít alkoholické nápoje	84,49%	84,49%	167,03	184,18	2694,500	,224
Jezdit samo ve výtahu	91,77%	91,77%	167,22	181,00	2755,000	,194
Opisovat a podvádět, když si neví rady	12,97%	12,97%	167,23	180,76	2759,500	,317
Žít se svou vlastní rodinou	92,06%	92,06%	166,75	180,00	2755,000	,202
Ukrást něco, když to nikdo nevidí	4,13%	4,13%	167,39	169,29	2958,500	,811
Hrát si, když má volný čas	84,81%	84,81%	167,06	183,68	2704,000	,235
Uhodit toho, kdo ho urazí	27,30%	27,30%	167,47	168,05	2982,000	,971
Dívat se na televizi, kdy se mu zachce	70,79%	70,79%	166,73	180,34	2748,500	,446
Právo na bezplatné lékařské ošetření	73,02%	73,02%	168,44	151,97	2697,500	,351
Vždy prosadit to, co se mu zachce	41,40%	41,40%	166,43	176,37	2805,000	,609
Práva dospělých						
8.- 9. ročník						
Říci nahlas, co si myslí	95,17%	95,17%	99,22	100,26	3802,000	,753
Lhát, když je to pro něj výhodné	11,03%	11,03%	97,92	103,81	3614,000	,266
Pít alkoholické nápoje	108,97%	108,97%	99,24	100,21	3805,000	,807
Jezdit samo ve výtahu	95,17%	95,17%	98,22	103,00	3657,000	,104
Opisovat a podvádět,	13,79%	13,79%	99,66	99,08	3820,000	,916

když si neví rady						
Žít se svou vlastní rodinou	92,41%	92,41%	98,49	102,26	3696,000	,339
Ukrást něco, když to nikdo nevidí	2,76%	2,76%	100,23	97,50	3736,500	,223
Hrát si, když má volný čas	92,41%	92,41%	98,99	100,90	3768,500	,641
Uhodit toho, kdo ho urazí	22,76%	22,76%	100,53	96,68	3693,000	,558
Dívat se na televizi, kdy se mu zachce	93,10%	93,10%	101,67	93,56	3527,500	,076
Právo na bezplatné lékařské ošetření	89,66%	89,66%	104,76	85,11	3080,000	,001
Vždy prosadit to, co se mu zachce	37,93%	37,93%	98,55	102,09	3705,000	,648

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 16

Povinnosti dětí a dospělých (statistické významnosti)

Tabulka 20 - Povinnosti dětí – rozdíly mezi soubory v jednotlivých věkových kategoriích

Povinnosti dětí						
1.- 4. ročník	**srovnávací soubor**	**děti z výchovných ústavů**	**Průměrné pořadí – srovnávací soubor**	**Průměrné pořadí – děti z VÚ**	**Mann-Whitney U**	**Statistická významnost**
Poslouchat své rodiče	93,45%	100,00%	91,04	97,00	1099,000	,325
Udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	49,10%	21,43%	92,94	67,89	845,500	,047
Pomoci tomu, kdo je v nesnázích	93,45%	85,71%	92,04	85,00	1085,000	,281
Poslechnout pokyny policie	94,64%	100,00%	91,13	96,00	1113,000	,376
Oznámit, když někdo ubližuje dítěti	91,67%	100,00%	90,92	98,50	1078,000	,262
Mlčet, když ho někdo trestá	36,90%	14,29%	93,08	72,50	910,000	,089
Ošetřit člověka, kterého porazí na kole	88,10%	78,57%	92,17	83,50	1064,000	,304
Říci nahlas, že se mu něco nelíbí	54,17%	85,71%	89,29	118,00	805,000	,022
Nemluvit o tom, co se děje doma	43,11%	42,86%	91,02	90,79	1166,000	,985
Dát každému to, oč si řekne	16,07%	7,14%	92,13	84,00	1071,000	,375
Vždycky sníst všechno to, co má na talíři	52,98%	28,57%	93,21	71,00	889,000	,080
Vždycky prosadit svou	33,33%	21,43%	92,33	81,50	1036,000	,362
Povinnosti dětí						
5.- 7. ročník						
Poslouchat své rodiče	91,14%	91,14%	167,16	182,00	2736,000	,176
Udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	43,17%	43,17%	166,98	176,11	2829,000	,632
Pomoci tomu, kdo je v nesnázích	90,79%	90,79%	168,63	148,84	2638,000	,093
Poslechnout pokyny policie	91,77%	91,77%	168,72	156,05	2775,000	,256
Oznámit, když někdo ubližuje dítěti	94,29%	94,29%	167,46	168,21	2979,000	,934
Mlčet, když ho někdo trestá	16,83%	16,83%	169,10	141,00	2489,000	,052
Ošetřit člověka, kterého porazí na kole	87,30%	87,30%	170,29	121,18	2112,500	,000
Říci nahlas, že se mu něco nelíbí	63,81%	63,81%	166,06	191,34	2539,500	,181
Nemluvit o tom, co se děje doma	32,70%	32,70%	167,11	174,03	2868,500	,709
Dát každému to, oč si řekne	7,62%	7,62%	167,22	172,08	2905,500	,646
Vždycky sníst všechno to, co má na talíři	29,43%	29,43%	168,80	154,76	2750,500	,435
Vždycky prosadit svou	24,20%	24,20%	165,80	186,84	2606,000	,217

Povinnosti dětí						
8.- 9. ročník						
Poslouchat své rodiče	97,24%	97,24%	98,77	101,50	3736,500	,223
Udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	24,83%	24,83%	98,08	103,39	3636,500	,449
Pomoci tomu, kdo je v nesnázích	84,83%	84,83%	101,98	92,72	3483,000	,127
Poslechnout pokyny policie	93,79%	93,79%	100,86	95,79	3646,000	,230
Oznámit, když někdo ubližuje dítěti	94,48%	94,48%	100,04	98,03	3764,500	,597
Mlčet, když ho někdo trestá	7,59%	7,59%	100,51	96,74	3696,000	,339
Ošetřit člověka, kterého porazí na kole	90,34%	90,34%	101,44	94,19	3561,000	,155
Říci nahlas, že se mu něco nelíbí	68,75%	68,75%	97,22	103,84	3559,500	,360
Nemluvit o tom, co se děje doma	22,07%	22,07%	97,85	104,02	3603,000	,363
Dát každému to, oč si řekne	3,45%	3,45%	97,91	103,84	3612,500	,089
Vždycky sníst všechno to, co má na talíři	15,97%	15,97%	96,73	105,16	3489,500	,169
Vždycky prosadit svou	29,66%	29,66%	98,56	102,08	3705,500	,547

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Tabulka 21 - Povinnosti dospělých – rozdíly mezi soubory v jednotlivých věkových kategoriích

Povinnosti dospělých						
	1.- 4. ročník					
	srovnávací soubor	děti z výchovných ústavů	Průměrné pořadí – srovnávací soubor	Průměrné pořadí – děti z VÚ	Mann-Whitney U	Stat. význ.
Poslouchat své rodiče	61,90%	28,57%	93,83	63,50	784,000	,015
Udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	32,93%	21,43%	91,81	81,39	1034,500	,377
Pomoci tomu, kdo je v nesnázích	95,83%	100,00%	91,21	95,00	1127,000	,437
Poslechnout pokyny policie	92,86%	92,86%	91,50	91,50	1176,000	1,000
Oznámit, když někdo ubližuje dítěti	91,07%	100,00%	90,88	99,00	1071,000	,244
Mlčet, když ho někdo trestá	35,93%	14,29%	92,51	72,93	916,000	,102
Ošetřit člověka, kterého porazí na kole	89,88%	100,00%	90,79	100,00	1057,000	,213
Říci nahlas, že se mu něco nelíbí	66,67%	85,71%	90,17	107,50	952,000	,143
Nemluvit o tom, co se děje doma	41,67%	7,14%	93,92	62,50	770,000	,011
Dát každému to, oč si řekne	19,16%	7,14%	91,84	80,96	1028,500	,265
Vždycky sníst všechno to, co má na talíři	46,99%	21,43%	92,29	69,29	865,000	,066
Vždycky prosadit svou	50,00%	42,86%	91,00	84,57	1079,000	,609
Povinnosti dospělých						
5.- 7. ročník						
Poslouchat své rodiče	45,71%	36,84%	168,34	153,53	2727,000	,451
Udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	28,16%	15,79%	169,18	148,45	2630,500	,241
Pomoci tomu, kdo je v nesnázích	89,24%	84,21%	168,48	160,05	2851,000	,498
Poslechnout pokyny policie	91,46%	84,21%	168,69	156,55	2784,500	,283
Oznámit, když někdo ubližuje dítěti	90,19%	94,74%	167,57	175,18	2865,500	,513
Mlčet, když ho někdo trestá	17,20%	5,26%	168,13	148,26	2627,000	,174
Ošetřit člověka, kterého porazí na kole	89,24%	100,00%	166,98	185,00	2679,000	,132
Říci nahlas, že se mu něco nelíbí	69,52%	78,95%	166,60	182,34	2710,500	,384
Nemluvit o tom, co se děje doma	30,06%	15,79%	169,36	145,45	2573,500	,185
Dát každému to, oč si řekne	7,91%	5,26%	168,25	163,82	2922,500	,676
Vždycky sníst všechno to, co má na talíři	26,27%	10,53%	169,50	143,13	2529,500	,126
Vždycky prosadit svou	31,75%	36,84%	167,02	175,53	2840,000	,644
Povinnosti dospělých						
8.- 9. ročník						
Poslouchat své rodiče	20,69%	35,85%	95,48	110,49	3260,000	,029

Udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	8,28%	18,87%	96,69	107,18	3435,500	,036
Pomoci tomu, kdo je v nesnázích	97,93%	94,34%	98,80	101,42	3740,500	,556
Poslechnout pokyny policie	95,17%	96,23%	99,22	100,26	3802,000	,753
Oznámit, když někdo ubližuje dítěti	94,48%	94,34%	99,54	99,40	3837,000	,969
Mlčet, když ho někdo trestá	4,14%	1,89%	100,10	97,87	3756,000	,449
Ošetřit člověka, kterého porazí na kole	95,17%	96,23%	99,22	100,26	3802,000	,753
Říci nahlas, že se mu něco nelíbí	71,72%	73,58%	99,01	100,85	3771,000	,796
Nemluvit o tom, co se děje doma	23,61%	20,75%	99,76	96,94	3707,000	,673
Dát každému to, oč si řekne	2,76%	5,66%	98,73	101,60	3731,000	,329
Vždycky sníst všechno to, co má na talíři	9,66%	20,75%	96,56	107,55	3416,000	,038
Vždycky prosadit svou	21,38%	18,87%	100,17	97,68	3746,000	,700

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 17

Konceptualizace

Tabulka 22 - Konceptualizace – děti z běžného výchovného prostředí

Srovnávací vzorek (děti z běžného výchovného prostředí, zkr. BVD)			
	autorita (povinnost, danost)	spravedlnost, rozlišování dobrého a zlého	abstrakce
1. Školní záznamy	45,7%	38,6%	15,7%
2. Svěření do péče	27,7%	55,8%	16,5%
3. Výběr předmětů	72,8%	20,8%	6,4%
4. Odmítnutí injekce	76,8%	16,1%	7,2%
5. Lékařská péče	50,4%	42,5%	7,1%
6. Svoboda tisku	47,1%	25,3%	27,6%
7. Hraní na hřišti	17,5%	44,3%	38,3%
8. Volba prezidenta	82,6%	13,3%	4,1%
9. Práce	67,5%	29,8%	2,6%
10. Soukromí, deník	25,7%	44,3%	30,1%
11. Spravedlivý proces	13,6%	60,7%	25,7%
12. Návštěva lékaře	35,6%	51,9%	12,5%

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), zpracováno SPSS

Tabulka 23 – Konceptualizace – děti z DDŠ

Děti z DDŠ			
	autorita (povinnost, danost)	spravedlnost, rozlišování dobrého a zlého	abstrakce
1. Školní záznamy	14,1%	84,7%	1,2%
2. Svěření do péče	7,1%	87,1%	5,9%
3. Výběr předmětů	20,2%	78,6%	1,2%
4. Odmítnutí injekce	4,7%	92,9%	2,4%
5. Lékařská péče	0,0%	96,4%	3,6%
6. Svoboda tisku	23,5%	46,9%	29,6%
7. Hraní na hřišti	1,2%	89,2%	9,6%
8. Volba prezidenta	60,7%	38,1%	1,2%
9. Práce	1,2%	97,7%	1,2%
10. Soukromí, deník	3,6%	58,3%	38,1%
11. Spravedlivý proces	2,3%	94,2%	3,5%
12. Návštěva lékaře	8,8%	85,0%	6,3%

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 18

Rozdíly v odpovědích na položky Meltonova interview v souvislosti s věkem

Tabulka 24 - Rozdíly v odpovědích na položky Meltonova interview v souvislosti s věkem (srovnávací vzorek)

položka	třída	N	průměrné pořadí	Kruskal Wallis Test	statistická významnost
1. Školní záznamy	1.-4. ročník	283	371,723	68,626	0,000
	5.-7. ročník	438	486,792		
	8.-9. ročník	196	522,911		
2. Svěření do péče	1.-4. ročník	283	430,728	14,760	0,001
	5.-7. ročník	438	467,894		
	8.-9. ročník	196	479,946		
3. Výběr předmětů	1.-4. ročník	283	445,880	2,969	0,227
	5.-7. ročník	438	458,127		
	8.-9. ročník	196	479,895		
4. Odmítnutí injekce	1.-4. ročník	283	420,463	15,644	0,000
	5.-7. ročník	438	469,030		
	8.-9. ročník	196	492,230		
5. Lékařská péče	1.-4. ročník	283	417,700	56,873	0,000
	5.-7. ročník	438	477,075		
	8.-9. ročník	196	478,240		
6. Svoboda tisku	1.-4. ročník	283	360,507	82,394	0,000
	5.-7. ročník	438	483,487		
	8.-9. ročník	196	546,490		
7. Hraní v parku	1.-4. ročník	283	443,087	7,935	0,019
	5.-7. ročník	438	463,555		
	8.-9. ročník	195	469,515		
8. Volba prezidenta	1.-4. ročník	283	476,170	13,375	0,001
	5.-7. ročník	438	468,162		
	8.-9. ročník	196	413,735		
9. Práce	1.-4. ročník	283	413,420	16,751	0,000
	5.-7. ročník	438	482,904		
	8.-9. ročník	196	471,393		
10. Soukromí, deník	1.-4. ročník	283	328,737	171,249	0,000
	5.-7. ročník	438	500,743		
	8.-9. ročník	196	553,801		
11. Spravedlivý proces	1.-4. ročník	283	423,085	23,971	0,000
	5.-7. ročník	438	471,801		
	8.-9. ročník	196	482,250		
12. Návštěva lékaře	1.-4. ročník	283	377,353	82,411	0,000
	5.-7. ročník	438	477,743		
	8.-9. ročník	196	535,003		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Tabulka 25 - Rozdíly v odpovědích na položky Meltonova interview v souvislosti s věkem (děti z DDŠ)

položka	třída	N	průměrné pořadí	Kruskal Wallis Test	statistická významnost
1. Školní záznamy	1.-4. ročník	14	50,00	6,579	0,037
	5.-7. ročník	19	36,42		
	8.-9. ročník	53	44,32		
2. Svěření do péče	1.-4. ročník	14	47,00	1,487	0,476
	5.-7. ročník	19	42,47		
	8.-9. ročník	53	42,94		
3. Výběr předmětů	1.-4. ročník	14	45,43	0,519	0,772
	5.-7. ročník	19	40,58		
	8.-9. ročník	53	44,04		
4. Odmítnutí injekce	1.-4. ročník	14	47,14	2,583	0,275
	5.-7. ročník	19	48,92		
	8.-9. ročník	53	40,59		
5. Lékařská péče	1.-4. ročník	14	44,50	1,260	0,533
	5.-7. ročník	19	44,50		
	8.-9. ročník	53	42,88		
6. Svoboda tisku	1.-4. ročník	14	50,29	2,479	0,290
	5.-7. ročník	19	45,05		
	8.-9. ročník	53	41,15		
7. Hraní v parku	1.-4. ročník	14	39,29	3,961	0,138
	5.-7. ročník	19	43,21		
	8.-9. ročník	53	44,72		
8. Volba prezidenta	1.-4. ročník	14	38,00	2,940	0,230
	5.-7. ročník	19	42,53		
	8.-9. ročník	53	45,30		
9. Práce	1.-4. ročník	14	34,79	3,880	0,144
	5.-7. ročník	19	40,61		
	8.-9. ročník	53	46,84		
10. Soukromí, deník	1.-4. ročník	14	40,36	1,364	0,506
	5.-7. ročník	19	44,24		
	8.-9. ročník	53	44,07		
11. Spravedlivý proces	1.-4. ročník	14	41,43	1,905	0,386
	5.-7. ročník	19	44,50		
	8.-9. ročník	53	43,69		
12. Návštěva lékaře	1.-4. ročník	14	49,00	5,359	0,069
	5.-7. ročník	19	37,55		
	8.-9. ročník	53	44,18		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 19

Srovnání rozdílů mezi právy a povinnostmi dětí a dospělých“ (odpovědi dětí z DDŠ a BVP)

Tabulka 26 - Srovnání - práva dětí a práva dospělých

		Děti z BVP				Děti z DDŠ			
		N	Průměrné pořadí	Wilcoxonův párový test	Stat.významnost	N	Průměrné pořadí	Wilcoxonův párový test	Statistická významnost
Dospělý - říci nahlas, co si myslí - Dítě - říci nahlas, co si myslí	Záporná porovnání	22(a)	60,00	-6,943(a)	,000	1(a)	3,50	-1,633(a)	,102
	Kladná porovnání	98(b)	60,61			5(b)	3,50		
	Rovnost	512(c)				80(c)			
	Total	**632**				**86**			
Dospělý - lhát, když je to pro něj výhodné - Dítě - lhát, když je to pro něj výhodné	Záporná porovnání	34(d)	33,00	-,120(b)	,904	5(d)	8,00	-1,291(a)	,197
	Kladná porovnání	32(e)	34,03			10(e)	8,00		
	Rovnost	568(f)				71(f)			
	Total	**634**				**86**			
Dospělý - pít alkoholické nápoje - Dítě - pít alkoholické nápoje	Záporná porovnání	14(g)	268,00	-21,924(a)	,000	0(g)	,00	-9,003(a)	,000
	Kladná porovnání	522(h)	268,51			82(h)	41,50		
	Rovnost	95(i)				4(i)			
	Total	631				86			
Dospělý - jezdit samo ve výtahu - Dítě - jezdit samo ve výtahu	Záporná porovnání	15(j)	72,50	-9,500(a)	,000	0(j)	,00	-5,385(a)	,000
	Kladná porovnání	129(k)	72,50			29(k)	15,00		
	Rovnost	488(l)				57(l)			
	Total	**632**				**86**			
Dospělý - opisovat a podvádět, když si neví rady - Dítě - opisovat a podvádět, když si neví rady	Záporná porovnání	30(m)	34,50	-,970(a)	,332	14(m)	8,50	-3,000(b)	,003

	Kladná porovnání	38(n)	34,50			2(n)	8,50		
	Rovnost	565(o)				70(o)			
	Total	**633**				**86**			
Dospělý - žít se svou vlastní rodinou - Dítě - žít se svou vlastní rodinou	Záporná porovnání	27(p)	24,89	-,980(b)	,327	3(p)	2,00	-1,732(b)	,083
	Kladná porovnání	21(q)	24,00			0(q)	,00		
	Rovnost	585(r)				83(r)			
	Total	**633**				**86**			
Dospělý - ukrást něco, když to nikdo nevidí - Dítě - ukrást něco, když to nikdo nevidí	Záporná porovnání	12(s)	13,50	-,392(a)	,695	1(s)	1,00	-1,000(b)	,317
	Kladná porovnání	14(t)	13,50			0(t)	,00		
	Rovnost	607(u)				85(u)			
	Total	**633**				**86**			
Dospělý - hrát si, když má volný čas - Dítě - hrát si, když má volný čas	Záporná porovnání	63(v)	36,50	-6,364(b)	,000	4(v)	2,50	-2,000(b)	,046
	Kladná porovnání	9(w)	36,50			0(w)	,00		
	Rovnost	561(x)				82(x)			
	Total	**633**				**86**			
Dospělý - uhodit toho, kdo ho urazí - Dítě - uhodit toho, kdo ho urazí	Záporná porovnání	24(y)	37,52	-2,811(a)	,005	1(y)	5,50	-2,530(a)	,011
	Kladná porovnání	49(z)	36,74			9(z)	5,50		
	Rovnost	555(aa)				76(aa)			
	Total	**628**				**86**			
Dospělý - dívat se na televizi, kdy se mu zachce - Dítě - dívat se na televizi, kdy se mu zachce	Záporná porovnání	10(bb)	164,50	-17,006(a)	,000	1(bb)	22,50	-6,332(a)	,000
	Kladná porovnání	318(cc)	164,50			43(cc)	22,50		
	Rovnost	302(dd)				42(dd)			
	Total	**630**				**86**			
Dospělý - právo na bezplatné	Záporná porovná	53(ee)	58,50	-,928(a)	,353	18(ee)	11,50	-2,985(b)	,003

lékařské ošetření - Dítě - právo na bezplatné lékařské ošetření	ní								
	Kladná porovnání	63(ff)	58,50			4(ff)	11,50		
	Rovnost	516(gg)				64(gg)			
	Total	**632**				**86**			
Dospělý - vždy prosadit to, co se mu zachce - Dítě - vždy prosadit to, co se mu zachce	Záporná porovnání	21(hh)	90,00	-10,240(a)	,000	3(hh)	12,50	-3,674(a)	,000
	Kladná porovnání	158(ii)	90,00			21(ii)	12,50		
	Rovnost	451(jj)				62(jj)			
	Total	**630**				**86**			

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Tabulka 27 - Srovnání – povinnosti dětí a dospělých

		Děti z BVP				Děti z DDŠ			
		N	Průměr. pořadí	Wilcoxonův párový test	Stat. významnost	N	Průměr. pořadí	Wilcoxonův párový test	Stat. významnost
Dospělý - poslouchat své rodiče - Dítě - poslouchat své rodiče	Záporná porovnání	319(a)	164,50	-17,117(a)	,000	56(a)	28,50	-7,483(a)	,000
	Kladná porovnání	9(b)	164,50			0(b)	,00		
	Rovnost	305(c)				30(c)			
	Total	**633**				**86**			
Dospělý - udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší - Dítě - udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	Záporná porovnání	112(d)	74,16	-6,369(a)	,000	14(d)	9,00	-2,668(a)	,008
	Kladná porovnání	35(e)	73,50			3(e)	9,00		
	Rovnost	485(f)				69(f)			
	Total	**632**				**86**			
Dospělý - pomoci tomu, kdo je v nesnázích - Dítě - pomoci tomu, kdo je v nesnázích	Záporná porovnání	16(g)	20,50	-1,508(b)	,132	1(g)	8,00	-3,357(b)	,001
	Kladná porovnání	25(h)	21,32			14(h)	8,00		

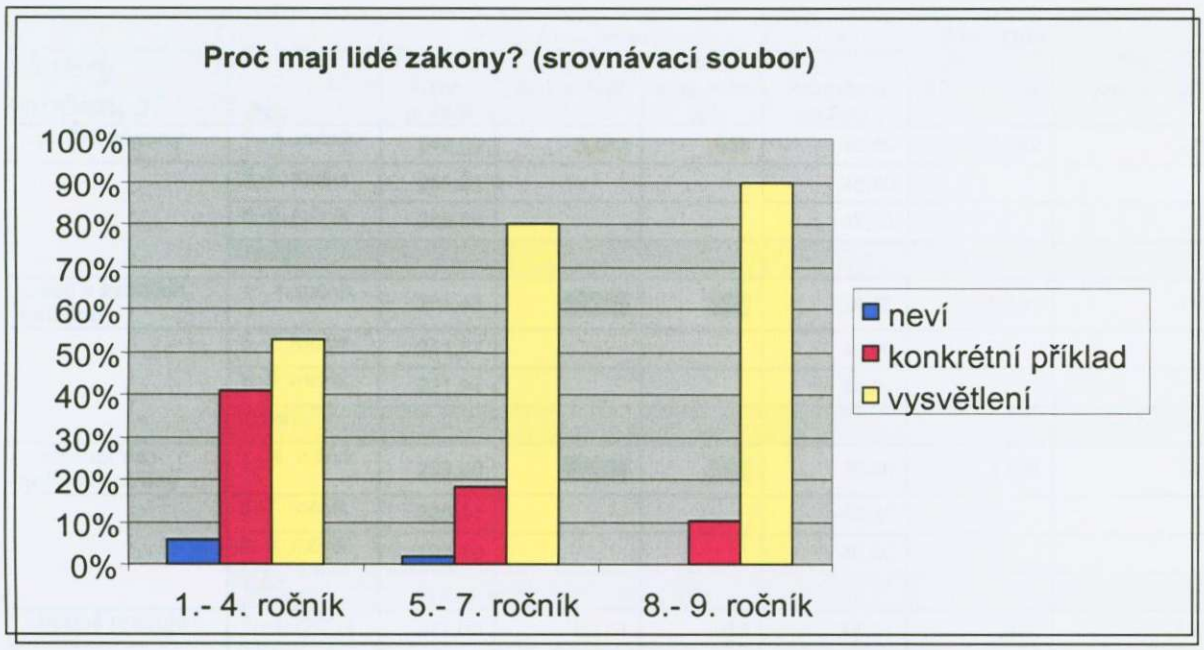
	Rovnost	592(i)				71(i)			
	Total	**633**				**86**			
Dospělý - poslechnout pokyny policie - Dítě - poslechnout pokyny policie	Záporná porovnání	13(j)	12,50	-,408(a)	,683	1(j)	3,00	-1,342(b)	,180
	Kladná porovnání	11(k)	12,50			4(k)	3,00		
	Rovnost	610(l)				81(l)			
	Total	**634**				**86**			
Dospělý - oznámit, když někdo ubližuje dítěti - Dítě - oznámit, když někdo ubližuje dítěti	Záporná porovnání	23(m)	16,50	-2,475(a)	,013	2(m)	3,00	-,447(b)	,655
	Kladná porovnání	9(n)	16,50			3(n)	3,00		
	Rovnost	601(o)				81(o)			
	Total	**633**				**86**			
Dospělý - mlčet, když ho někdo trestá - Dítě - mlčet, když ho někdo trestá	Záporná porovnání	47(p)	44,50	-,640(a)	,522	1(p)	1,50	,000(c)	1,000
	Kladná porovnání	41(q)	44,50			1(q)	1,50		
	Rovnost	542(r)				84(r)			
	Total	**630**				**86**			
Dospělý - ošetřit člověka, kterého porazí na kole - Dítě - ošetřit člověka, kterého porazí na kole	Záporná porovnání	20(s)	29,50	-2,364(b)	,018	1(s)	10,50	-4,025(b)	,000
	Kladná porovnání	38(t)	29,50			19(t)	10,50		
	Rovnost	575(u)				66(u)			
	Total	**633**				**86**			
Dospělý - říci nahlas, že se mu něco nelíbí - Dítě - říci nahlas, že se mu něco nelíbí	Záporná porovnání	42(v)	64,50	-3,889(b)	,000	9(v)	9,00	-,243(a)	,808
	Kladná porovnání	86(w)	64,50			8(w)	9,00		
	Rovnost	504(x)				69(x)			
	Total	**632**				**86**			
Dospělý - nemluvit o tom,	Záporná porovná	63(y)	59,00	-,832(a)	,405	17(y)	11,00	-2,837(a)	,005

se děje doma - ě - nemluvit o n, co se děje ma	ní								
	Kladná porovná ní	54(z)	59,00			4(z)	11,00		
	Rovnost	514(aa)				65(aa)			
	Total	**631**				**86**			
spělý - dát ždému to, oč si ne - Dítě - dát ždému to, oč si ne	Záporná porovná ní	23(bb)	25,50	-,566(b)	,572	3(bb)	2,00	-1,732(a)	,083
	Kladná porovná ní	27(cc)	25,50			0(cc)	,00		
	Rovnost	582(dd)				83(dd)			
	Total	**632**				**86**			
spělý - dycky sníst echno to, co na talíři - Dítě ždycky sníst echno to, co na talíři	Záporná porovná ní	59(ee)	43,50	-3,451(a)	,001	6(ee)	4,00	-1,890(a)	,059
	Kladná porovná ní	27(ff)	43,50			1(ff)	4,00		
	Rovnost	545(gg)				79(gg)			
	Total	**631**				**86**			
spělý - dycky prosadit ou - Dítě - dycky prosadit ou	Záporná porovná ní	28(hh)	60,59	-5,477(b)	,000	5(hh)	7,00	-,832(b)	,405
	Kladná porovná ní	89(ii)	58,50			8(ii)	7,00		
	Rovnost	513(jj)				73(jj)			
	Total	**630**				**86**			

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

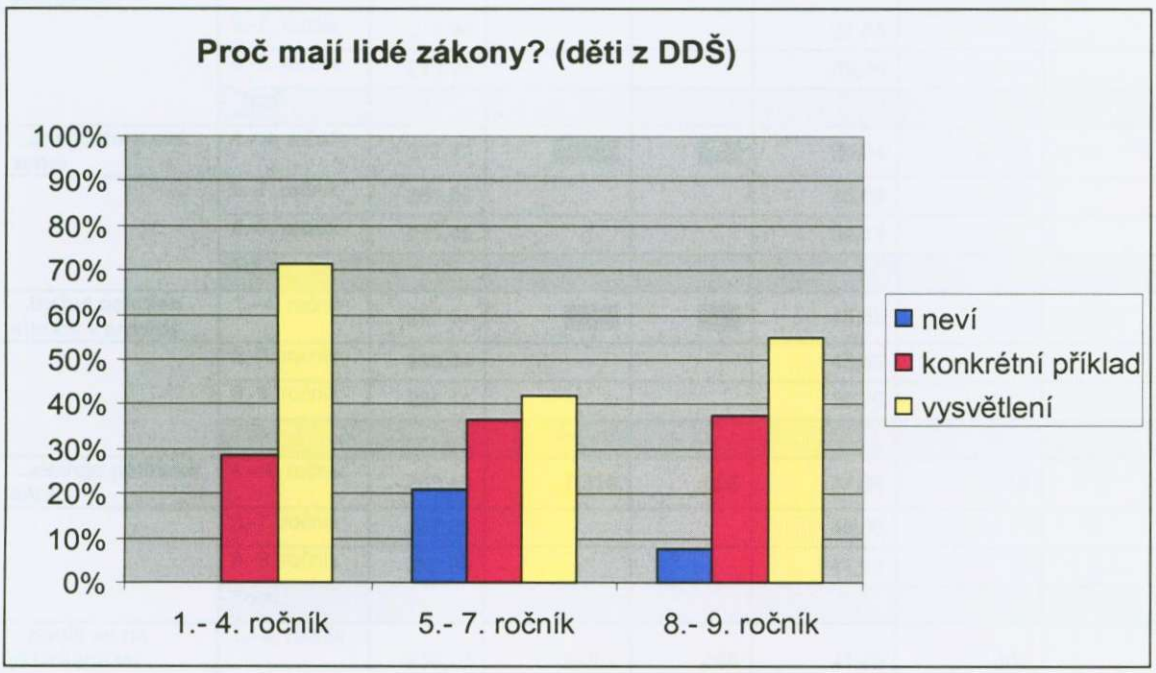
Příloha 20
Srovnání odpovědí na otázku č. 7 („Proč mají lidé zákony?“)

Graf 9 – Odpověď na otázku č. 7 (srovnávací soubor = děti z BVP)

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), zpracováno SPSS

Graf 10 – Odpověď na otázku č. 7 (děti z DDŠ)

Zdroj: Vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 21

Dobrý občan - rozdíly v souvislosti s věkem u dětí z DDŠ a srov. souboru

Tabulka 28 – Dobrý občan, rozdíly v souvislosti s věkem (děti z DDŠ a srov. Souboru)

		Srovnávací soubor			Děti z DDŠ		
Dobrý občan...	**třída**	**Prům. pořadí**	**Kruskal Wallis Test**	**Stat. významnost**	**Průměrné pořadí**	**Kruskal Wallis Test**	**Stat. významnost**
...se řídí zákony	1.- 4. ročník	245,00	6,563	,038	45,50	2,582	,275
	5.-7. ročník	251,21			45,50		
	8.-9. ročník	259,00			42,25		
	Total						
...volí v každých volbách	1.- 4. ročník	281,45	10,386	,006	34,35	1,760	,415
	5.-7. ročník	241,57			43,00		
	8.-9. ročník	221,94			42,01		
	Total						
...vstoupí do politické strany	1.- 4. ročník	293,08	47,884	,000	36,86	3,865	,145
	5.-7. ročník	235,41			48,26		
	8.-9. ročník	195,19			40,20		
	Total						
...hodně pracuje	1.- 4. ročník	277,05	8,751	,013	44,31	,528	,768
	5.-7. ročník	246,27			40,58		
	8.-9. ročník	236,48			41,91		
	Total						
...by se zúčastnil pokojného protestu...	1.- 4. ročník	216,73	,011	,994	35,50	,444	,801
	5.-7. ročník	217,98			37,88		
	8.-9. ročník	216,95			39,46		
	Total						
...zná historii své země	1.- 4. ročník	272,85	18,281	,000	36,04	2,197	,333
	5.-7. ročník	251,06			45,53		
	8.-9. ročník	211,45			39,07		
	Total						
...by byl ochoten sloužit v armádě...	1.- 4. ročník	267,51	9,237	,010	45,62	2,019	,364
	5.-7. ročník	235,44			45,45		
	8.-9. ročník	224,14			39,79		
	Total						
...sleduje politické dění...	1.- 4. ročník	263,40	7,318	,026	37,96	,253	,881
	5.-7. ročník	247,65			40,68		
	8.-9. ročník	220,28			41,10		
	Total						
...podílí se na aktivitách ve prospěch lidí...	1.- 4. ročník	236,23	6,204	,045	41,29	,602	,740

	5.-7. ročník	241,75			38,53		
	8.-9. ročník	218,21			42,55		
	Total						
váží vládních stavitelů	1.- 4. ročník	279,81	26,679	,000	33,67	2,202	,333
	5.-7. ročník	228,72			44,64		
	8.-9. ročník	194,00			39,85		
	Total						
účastní aktivit orujících á práva	1.- 4. ročník	235,08	2,550	,279	41,57	1,010	,604
	5.-7. ročník	232,15			45,06		
	8.-9. ročník	217,44			41,12		
	Total						
účastní ckých diskusí	1.- 4. ročník	293,07	36,508	,000	41,00	2,329	,312
	5.-7. ročník	240,09			48,33		
	8.-9. ročník	202,38			40,88		
	Total						
účastní aktivit hranu ního ředí	1.- 4. ročník	246,94	23,604	,000	35,09	4,224	,121
	5.-7. ročník	252,12			47,72		
	8.-9. ročník	209,33			40,72		
	Total						
lastencem ným své zemi	1.- 4. ročník	244,93	6,046	,049	34,32	3,134	,209
	5.-7. ročník	229,20			46,18		
	8.-9. ročník	211,53			39,70		
	Total						
yl ochoten oslechnout a...	1.- 4. ročník	193,69	,928	,629	37,55	1,200	,549
	5.-7. ročník	194,85			33,31		
	8.-9. ročník	203,72			38,38		
	Total						

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 22

Dobrý občan - rozdíly mezi soubory na jednotlivých věkových úrovních

Tabulka 29 – Dobrý občan, rozdíly na jednotlivých věkových úrovních (1. – 4. ročník, děti z DDŠ a děti ze srovnávacího souboru = BVP)

Dobrý občan...	soubor	Průměrné pořadí	suma pořadí	Mann Whitney U	statistická významnost
...se řídí zákony	srovnávací soubor	43,11	3104,00	476,000	,369
	děti z DDŠ	45,50	637,00		
...volí v každých volbách	srovnávací soubor	37,76	2152,50	241,500	,024
	děti z DDŠ	25,58	332,50		
...vstoupí do politické strany	srovnávací soubor	40,33	2460,00	285,000	,024
	děti z DDŠ	27,86	390,00		
...hodně pracuje	srovnávací soubor	43,55	3179,50	470,500	,913
	děti z DDŠ	43,19	561,50		
...by se zúčastnil pokojného protestu...	srovnávací soubor	36,70	2202,00	348,000	,834
	děti z DDŠ	35,50	426,00		
...zná historii své země	srovnávací soubor	42,03	2858,00	304,000	,043
	děti z DDŠ	31,83	382,00		
...by byl ochoten sloužit v armádě...	srovnávací soubor	43,37	3122,50	441,500	,544
	děti z DDŠ	40,96	532,50		
...sleduje politické dění...	srovnávací soubor	42,90	3003,00	392,000	,356
	děti z DDŠ	37,15	483,00		
...podílí se na aktivitách ve prospěch lidí...	srovnávací soubor	39,78	2506,00	392,000	,346
	děti z DDŠ	35,50	497,00		
...si váží vládních představitelů	srovnávací soubor	42,08	2735,00	190,000	,000
	děti z DDŠ	22,33	268,00		
...se účastní aktivit podporujících lidská práva	srovnávací soubor	33,68	1785,00	354,000	,693
	děti z DDŠ	35,21	493,00		
...se účastní politických diskusí	srovnávací soubor	41,39	2649,00	327,000	,067
	děti z DDŠ	30,86	432,00		
...se účastní aktivit na ochranu životního prostředí	srovnávací soubor	41,35	2812,00	282,000	,036
	děti z DDŠ	31,64	348,00		
...je vlastencem oddaným své zemi	srovnávací soubor	37,77	2266,00	224,000	,012
	děti z DDŠ	26,36	290,00		
...by byl ochoten neuposlechnout zákona...	srovnávací soubor	33,40	1837,00	297,000	,904
	děti z DDŠ	34,00	374,00		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Tabulka 30 – Dobrý občan, rozdíly na jednotlivých věkových úrovních (5. – 7. ročník, děti z DDŠ a děti ze srovnávacího souboru = BVP)

Dobrý občan...	soubor	Průměrné pořadí	suma pořadí	Mann Whitney U	statistická významnost
...se řídí zákony	srovnávací soubor	155,21	45165,00	2679,000	,437
	děti z DDŠ	160,00	3040,00		
...volí v každých volbách	srovnávací soubor	149,72	42070,00	2449,000	,792
	děti z DDŠ	154,44	2780,00		
...vstoupí do politické strany	srovnávací soubor	139,14	36454,50	2001,500	,053
	děti z DDŠ	166,66	3166,50		
...hodně pracuje	srovnávací soubor	149,26	41794,00	2454,000	,785
	děti z DDŠ	153,17	2757,00		
...by se zúčastnil pokojného protestu...	srovnávací soubor	129,81	31544,50	1898,500	,856
	děti z DDŠ	132,84	2125,50		
...zná historii své země	srovnávací soubor	145,36	39828,50	2153,500	,486
	děti z DDŠ	156,32	2657,50		
...by byl ochoten sloužit v armádě...	srovnávací soubor	140,29	36755,50	2302,500	,453
	děti z DDŠ	150,82	2865,50		
...sleduje politické dění...	srovnávací soubor	145,55	39734,00	2308,000	,966
	děti z DDŠ	144,76	2461,00		
...podílí se na aktivitách ve prospěch lidí...	srovnávací soubor	143,22	37952,50	1797,500	,029
	děti z DDŠ	114,74	1950,50		
...si váží vládních představitelů	srovnávací soubor	137,08	34954,50	2275,500	,943
	děti z DDŠ	135,92	2446,50		
...se účastní aktivit podporujících lidská práva	srovnávací soubor	139,29	36632,50	1916,500	,149
	děti z DDŠ	159,26	2707,50		
...se účastní politických diskusí	srovnávací soubor	141,33	37595,00	2084,000	,231
	děti z DDŠ	159,72	2875,00		
...se účastní aktivit na ochranu životního prostředí	srovnávací soubor	144,64	39196,50	2340,500	,569
	děti z DDŠ	150,47	2708,50		
...je vlastencem oddaným své zemi	srovnávací soubor	137,57	35218,00	2322,000	,635
	děti z DDŠ	143,79	2732,00		
...by byl ochoten neuposlechnout zákona...	srovnávací soubor	117,43	25131,00	1726,000	,354
	děti z DDŠ	105,39	1897,00		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Tabulka 31 – Dobrý občan, rozdíly na jednotlivých věkových úrovních (8. – 9. ročník, děti z DDŠ a děti ze srovnávacího souboru = BVP)

Dobrý občan...	soubor	Průměrné pořadí	suma pořadí	Mann Whitney U	statistická významnost
...se řídí zákony	srovnávací soubor	99,50	14029,50	3454,500	,001
	děti z DDŠ	92,18	4885,50		
...volí v každých volbách	srovnávací soubor	94,27	13387,00	3234,000	,259
	děti z DDŠ	102,82	5141,00		
...vstoupí do politické strany	srovnávací soubor	89,74	12384,50	2793,500	,000
	děti z DDŠ	105,99	5193,50		
...hodně pracuje	srovnávací soubor	94,96	13484,00	3331,000	,137
	děti z DDŠ	104,44	5431,00		
...by se zúčastnil pokojného protestu...	srovnávací soubor	88,32	11570,50	2924,500	,407
	děti z DDŠ	94,57	4539,50		
...zná historii své země	srovnávací soubor	94,61	13435,00	3282,000	,349
	děti z DDŠ	101,86	5093,00		
...by byl ochoten sloužit v armádě...	srovnávací soubor	95,85	13322,50	3496,500	,855
	děti z DDŠ	94,56	4822,50		
...sleduje politické dění...	srovnávací soubor	92,54	12955,00	3085,000	,149
	děti z DDŠ	103,80	5190,00		
...podílí se na aktivitách ve prospěch lidí...	srovnávací soubor	95,58	13285,50	3533,500	,965
	děti z DDŠ	95,28	4859,50		
...si váží vládních představitelů	srovnávací soubor	89,91	11778,00	3132,000	,773
	děti z DDŠ	92,08	4512,00		
...se účastní aktivit podporujících lidská práva	srovnávací soubor	93,08	12938,00	3208,000	,104
	děti z DDŠ	103,81	5398,00		
...se účastní politických diskusí	srovnávací soubor	94,08	13265,50	3254,500	,040
	děti z DDŠ	104,91	5455,50		
...se účastní aktivit na ochranu životního prostředí	srovnávací soubor	94,70	13069,00	3478,000	,492
	děti z DDŠ	99,38	5267,00		
...je vlastencem oddaným své zemi	srovnávací soubor	93,96	12685,00	3245,000	,610
	děti z DDŠ	90,40	4520,00		
...by byl ochoten neuposlechnout zákona...	srovnávací soubor	85,22	10652,50	2722,500	,894
	děti z DDŠ	84,38	3712,50		

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 23
Srovnání subjektivního pocitu nemocnosti

Tabulka 32 – Srovnání subjektivního pocitu nemocnosti (děti z DDŠ a BVP)
Crosstabulation

Býváš často nemocný?			soubor		Total
			Srovnávací soubor	děti z DDŠ	
	ano, velmi často	Count	57	4	61
		% within Býváš často nemocný?	93,4%	6,6%	100,0%
		% within soubor	**6,2%**	**4,7%**	**6,1%**
	ano, jen občas	Count	273	29	302
		% within Býváš často nemocný?	90,4%	9,6%	100,0%
		% within soubor	**29,6%**	**33,7%**	**30,0%**
	ne, jen výjimečně	Count	431	44	475
		% within Býváš často nemocný?	90,7%	9,3%	100,0%
		% within soubor	**46,8%**	**51,2%**	**47,2%**
	ne, vůbec	Count	144	9	153
		% within Býváš často nemocný?	94,1%	5,9%	100,0%
		% within soubor	**15,6%**	**10,5%**	**15,2%**
	5,00	Count	15	0	15
		% within Býváš často nemocný?	100,0%	,0%	100,0%
		% within soubor	**1,6%**	**,0%**	**1,5%**
	22,00	Count	1	0	1
		% within Býváš často nemocný?	100,0%	,0%	100,0%
		% within soubor	**,1%**	**,0%**	**,1%**
Total		Count	921	86	1007
		% within Býváš často nemocný?	91,5%	8,5%	100,0%
		% within soubor	100,0%	100,0%	100,0%

Zdroj: Výzkum Kovaříka (2001), vlastní výzkum, zpracováno SPSS

Příloha 24
Systém interaktivních přednášek a seminářů pro děti z DDŠ

Systém interaktivních přednášek v dětských domovech se školou by měl sledovat dvě následující roviny:

1. **emoční, tzn. - každé cvičení by mělo sledovat následující cíle:**
- zlepšování schopnosti dětí porozumět vlastním pocitům
- práce se zlostí, napětím
- trénink toho, jak řešit problémy
- cvičení v navazování a udržení pozitivních sociálních kontaktů (např. přátelství) → rozvoj sociálních dovedností a kompetencí

2. **vědomostní**
- získání vědomostí v oblasti práv dětí; propojení a vzájemné ovlivňování oblastí ochrany (protection), podílení se (participation) a zajištění (provision)
- schopnost uplatňovat tyto vědomosti v praxi
- zvládání respektu k právům druhých je získáním respektu k vlastním právům (provázanost práv a povinností)

Systém přednášek

1. **Pojem právo**

2. **Oblast ochrany dítěte (protection)**
   - 2.1 Nediskriminace
   - 2.2 Přednostní zájem dítěte
   - 2.3 Zachování identity
   - 2.4 Ochrana soukromí
   - 2.5 Dětská práce
   - 2.6 Oddělení od rodičů

3. **Participační články**
   - 1.1 Názor dítěte
   - 1.2 Svoboda projevu, svoboda myšlení, svědomí a náboženství, svoboda sdružování
   - 1.3 Děti menšin a domorodých obyvatel
   - 1.4 Volný čas, rekreace a kulturní činnost
   - 1.5 Justice pro mladistvé

4. **Oblast zabezpečování „přežití a rozvoje" dítěte (provision)**
   - 4.1 Rodičovské vedení a rozvoj dětských schopností
   - 1.2 Přežití a rozvoj
   - 1.3 Jméno a státní příslušnost
   - 1.4 Přístup ke vhodným informacím
   - 1.5 Zdravotní a zdravotnické služby
   - 1.6 Životní úroveň

1.7 Vzdělání
1.8 Cíle výchovy

Interaktivní přednášky by měly probíhat v rámci **uchování konceptu 3 P – protection, participation a provision**. K jednotlivým oblastem je možné vybrat výše uvedené hry a text z manuálu **Právní povědomí dětí a Úmluva o právech dítěte**, dále průběžně používat obrázkové manuály vytvořené Nadací Naše dítě (1. Dětská práva. **Vím, co smím?**; 2. **Práva jsou pro všechny**; 3. **Poznej svá práva, svobody a povinnosti**; 4. Průvodce dětského svědka), manuál vytvořený humanitární organizací Člověk v tísni (**Interkulturní vzdělávání**).

DALŠÍ DOPORUČENÉ ZDROJE

A: Manuály (s praktickými návody a hrami):

1. Dětská práva. Vím, co smím? Praha: Nadace Naše dítě, 2003.
2. Práva jsou pro všechny. Praha: Nadace Naše dítě, 2003.
3. Poznej svá práva, svobody a povinnosti. Praha: Nadace Naše dítě, 2003.
4. Interkulturní vzdělávání. Praha: Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., Lidové noviny, 2004.

B: Internetové zdroje

1. www.detskaprava.cz (na této stránce jsou dostupné manuály pro zvyšování právního povědomí a další zajímavé projekty Nadace Naše dítě)
2. www.unicef.cz (stránky Českého výboru pro UNICEF)
3. www.nasedite.cz (stránky Nadace Naše dítě)
4. www.helcom.cz (stránky Českého helsinského výboru – sleduje stav lidských práv v ČR)
5. www.vlada.cz (zde je možné najít Radu pro lidská práva)
6. www.idm.msmt.cz (Institut dětí a mládeže MŠMT)
7. www.rodina.cz (zde je možné nalézt problematiku rodiny i náhradní rodinné péče)

Příloha 25
Čestný glejt

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
uděluje

ČESTNÝ GLEJT

.....

Za účast při aktivitách, které se týkaly právního povědomí o Úmluvě o právech dítěte a za prokázání znalostí, jenž výrazně přispěly k objasnění významu dětských práv.

V .....

Příloha 26
Potvrzení o stáži v Londýně

Institute of Psychiatry
at The Maudsley

Department of Child & Adolescent Psychiatry

Dr Stephen Scott
Reader in Child Health and Behaviour & Consultant Child and Adolescent Psychiatrist

Box P085
De Crespigny Park
London SE5 8AF
Tel +44 (0)20 7848 0746
Fax +44 (0)20 7708 5800
s.scott@iop.kcl.ac.uk
www.iop.kcl.ac.uk

KING'S College LONDON
University of London

28th October 2004

To whom it may concern - Dvorakova

This is to certify that Miss Jitka Duovakova attended at the Maudsley Hospital Children's Department in London between Monday 25th and Friday 29th October 2004 to study British approaches to children with behavioural problems. We were very pleased to have her with us and had many enriching conversations.

Yours sincerely

Stephe Scott

Dr Stephen Scott
Reader in Child Health and Behaviour

Příloha 27
Potvrzení o průběhu zvyšování právního povědomí u dětí z DDŠ

V Šindlových Dvorech dne 16. února 2005

Potvrzuji, že v průběhu ledna roku 2005 probíhalo zvyšování právního povědomí v rámci projektu Fondu rozvoje vysokých škol (FRVŠ) s názvem – Sociální práce vyplývající z Úmluvy o právech dítěte č. 1115/2004 v Dětském domově se školou Šindlovy Dvory (DDŠ). Zvyšování právního povědomí uskutečnili následující studenti:

- Mgr. Jitka Dvořáková (řešitelka projektu FRVŠ, Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích – ZSF JU v ČB)
- Mgr. Jana Čapková (ZSF JU v ČB)
- Mgr. Lucie Maliňáková (ZSF JU v ČB)
- Karla Dvořáková (ZSF JU v ČB)
- Michal Simandl (Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích)

Dětský domov se školou
a Středisko výchovné péče
Šindlovy Dvory 25 (2)
370 01 České Budějovice
Tel. 387 210 539

Mgr. Miroslav Jirman, ředitel DDŠ Šindlovy Dvory